This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

STANFORD LIB

Nakladom H. Lustera u Senju izašle su sliedeće knjige:

A. P. Starogradjanin. Primjeri, čega nam treba. 20 n.

„Budi pobožan“, molitvena knjižica s pjesmami, posvećena katoličkoj mladeži: treće popravljeno i pomnožano izdanje, u platnu sa zlatotiskom 50 n. fino u zlatorezu s tokom 1 for. —

Božić Josip Dobroslav. *„Bosansko-Hercegovačko agrarno pitanje i povlastice dane bosanskim franjevcem od pojedinih sultana.“* 60. nvč.

Cvietoljuba M. *Ljubovno dopisivanje.* Preko 100 ljubovnih uzor-pisama za razne prigode vezano. 40 n.

Cvietoljuba M. *Cvieće i ljubav* ili značenje cvieća u pjesničkih kiticah s dodatkom ljubovnih pjesama 70 nvč. ukusno fino vezano sa zlatorezom 1 f. 50 n.

„Crkvene pjesme“ za porabu školske mladeži pučkih učiona 10 n.

Draženović pl. Lavoslav. *Pivarstvo kontrolne mjere.* 80 nč.

Draženović Josip. „Iskrice“ 40 nv.

„Hrvatske narodne pjesme“ sakupljene stranom po primorju a stranom po granici. Sab. S. Mažuranić, br. 45 n. —

„Hymni sacri in usum studiosae juventutis“ 25. n.

Kovačić Ante. Roman. *Fiškal,* 80 nč.

Knežević Antun. *Pad Bosne (1463.)* za mladež bosansku. 40 nč.

Knežević Antun. Carsko-turski Namjestnici u Bosni-Ercegovini (god. 1563—1878.) Za mladež bosansku 30 nč,

Magdić Mile. *Topografija i poviest grada Senja* sa slikom grada Senja. 60 n.

Magdić Mile. *Životopis i djela Mateše Ant. pl. Kuhačevića, hrv. pjesnika XVIII. vieka“* 60 n.

Novak Vaclav. Maca, pripoviest iz bosanskog života za mladež, broširana 20 n.

305/43

NOVI

Prijatelj Bosne.

Za hrvatsko čitateljstvo

uredio

Božić fra. Josip-Dobroslav, Potočanac.

»Moći ćeš opet isto onako
Procvasti kao što s' jednoč cvala;
Prosijat ljepše no što si sjala;
Medj sestram izabrana seka...«

I. Sundečić.

Svezak I.

IZDANO PODPOROM »MATICE HRVATSKE« U ZAGREBU.

U SENJU 1888.
TISAK I NAKLADA H. LUSTERA.

8277

DB 236
N6
V.1

»Ustaj Bosno iz sna davna!
Protri nujne oči tvoje,
Jer sunašce granulo je
Izpred tvoga praga tavna.«

o. G. Martić.

BOSANSKI HRVATI

PRIKAZUJU

„MATICI HRVATSKOJ“.

Predgovor.

»Oštro pero, bistar úm,
Neka nov nam tare drum«.
Rakovac.

Već je šestnaest minulo godina, kako nam je bosanskim Hrvatom izašao na vidjelo u bielom gradu Zagrebu četvrti i posliednji svezak „Bosanskoga prijatelja“. Što je prestalo izlaziti to začelo fra. Ivana Jukića i drugova, krive su bile razne okolnosti vremena.

Buduć smo danas doživili novo prosvietljeno vrieme: vrieme mira, slobode, ljubavi bratske, sloge i napredka, evo nas se njekoliko bosanskih Hrvata pregnusmo težka poduzeća naših djeda i pradjeda te sa ujedinjenimi bratskimi silami odpočesmo izdavati „Novog prijatelja Bosne“ i to s pomoću naše „Matice Hrvatske“, na čemu joj budi vjekovita hvala!

Plehan, na Josipovo, 1887.

Uredničtvo „Novog. prij. Bosne“.

IMENIK

p. n. vv. oo. suradnika „Novog prijatelja Bosne".

Barišić fra. Rafael,
Božić fra. J. Dobroslav, urednik,
Bralić fra. Alfonzo-Marija,
Gubić fra. Krunoslav,
Ikić fra. Blaž,
Kulašević fra. Vjekoslav,
Nedić fra. Dobroslav,
Šestić fra. Mirko.

Kratak osvrt

na stariju hrvatsku književnost u Bosni i Hrcegovini

kao pristup knjizi.

Kratak osvrt

na stariju hrvatsku književnost u Bosni i Hercegovini

(kao pristup knjizi)

napisao f. M. Š . . . . ić.

Svaka poviest bilo politička ili književna, ili kakve mu drago struke dieli se sama po sebi na razna razdobja. Razna razdobja u poviesti stvaraju znameniti čini, koji pa ma ne uviek blagoslovno uplivisaše na pleme ljudsko, ili na druge stvari u naravi. Poviest raznih znanosti dieli se prama njihovom razvitku: jedan je primjerice krivi sustav živjeo i njegovan bio po čovjeku, dok se njetko ne rodi, dok ne dodje jedan veleum pa ga ne razkrinka, ne prorešeta, te oslabivši mu uporišta i opovrgnuvši dokaze, ne odkri pristašam njegovu ništariju. Isti veleum opovrgavši staro načelo, te zakopavši ga u hladni grob, segne umom da dotične stvari drugim putem protumači, pa tako stvori novi sustav — ili barem hypothezu —, za koji ne zna, hoće li mu bit sudjeno vjekovati u čovječjem umu, ili će ga kakav mu nasljednik kao i one njegovih mnogobrojnih predšastnika, koje se do njega obožavaše, nemilom rukom rinuti, da spi vječni sanak, te da mu se samo ime spominje uz njegovog obožavanoga kovača. Kao u duševnom, tako i u tvarnom svietu: ili se nejače provrće u jače i obratno, ili jače sruši nejače; odatle izvieru razna razdobja. Naša se recimo užja poviest dieli na dobu bana i onu kralja. Nu gdje doba bana nadje svoj grob? koja to bijaše ruka, koja joj izbrisa daljnu obstojnost? To učiui osnovami umni i dieli slavni Tvrdko I.; on uzdigavši padšaja i ukriepivši razoršaja se pretvori svoju vlast iz nejačega u jače iz manje slavna u slavnije, iz bano-

vine u kraljevinu, te tako stvori u našoj političkoj poviesti drugo novo razdobje. Tvrdkovu stvoru nebje sudjeno vjekovati; dodje jači: sruši nejače . . . . . Tako i u književnosti vlada jedan sustav pak se s vriemenom ili drugče uobliči ili sasma pane, a na njegovih se razvalina digne drugi, kao potomak bajne fenić ptice iz pepela svoje predšastnice, koja u istom rodu i vrsti življaše, dok si konačno ne spjeva dosadjelome životu.

Kako svagdje tako i našoj užoj književnosti nalazimo raznih razdobja prema njenom napredku po ovom ili onom sustavu. Prvo ćemo razdobje užje nam književnosti staviti od početka bosanske samostalnosti, pa do kobne 1463. godine; drugo ovdale pa do pada „bosančice“; treće ovdale pa do neumrloga svih Hrvata velikana i prvog preporoditelja — Gaja.

I.

Prvo razdobje u povjesti naše književnosti stavismo od najdavnijih davnina bosanske samostalnosti pa do kobne 1463. godine; prem bi se i ovo dalo dieliti, da nije skoro sve moljac vremena izjeo i nesmiljena ruka na vatri sažgala; srušila ne samo naše biele dvore, crkve i samostane, nego i ono sve, što bijaše marljiva ruka iz uma na hartiju preniela, te mu naredila, da viekuje, da do nas žive, da mu počast kano dičnim starinam izkazujemo. Sve učini varvarstvo ne htijući ni hladna groba kopati, jer bi ga mi pretražili i častne ostanke celievali, nego mu lomača bješe naručnija, koja sve književno nam milje pretvori u prah i pepeo. Ako prem nemamo skoro nikakvih knjiga, koje bi u ovo golemo razdobje natiskali, kojimi bi ovu praznu prazninu popunili; to ipak možemo stalno i bezuvjetno reći, da je kroz ovo razdobje cvala književnost u užjoj nam domovini Bosni. Tko će moći opravdano tvrditi i razložno dokazati, da silno i ugledno plemstvo bosansko nije imalo u duševnoj naobrazbi nikakva razmaka od neplemstva, od puka; tko smje reći, da bosanski vladari niesu uživali plodove onodobne prosjete; obćiše bo s iztokom i zapadom, te se u njihovu duhu oba nastaniše.

Ako su dakle bosanski velikani bili prosvietljeni, pitanje je, gdje tu prosvjetu usisaše i njome se opojiše? Sjegurno u svojih

domaćih učionah; učione se pako ne dadu ni pomisliti barem bez kakvih knjiga; dakle bilo je knjiga, bilo je književnosti. Bosanski vladari imadjahu po onovremenom ukusu uredjene dvore: tuj se nalažaše učitelj prava, koji je morao imati sbornik domaćih naredaba i zakona; tuj bijaše dvorski bilježnik, koji je valjda bio dovoljno naobražen, da je mogao raznojezične listove učiti i na iste dopisnikom svojim službenim govorom odpisivati; tuj je dvorski djak (sekretar), tuj pisac itd. Bošnjaci kao prosvietljen narod i sveudiljno za prosjetom hrleći imadjahu svoje vlastito pismo „bosanicu", što ni dan danas ne posjeduju najprosvietljeniji narodi; bosanicu njegovahu svi jednako: ona je službena u dvorskoj kancelariji, ljubljena u plemićkih palačah, njegovana u obiteljih junačkoga i bistroumnoga puka. Sve su ovo nepobitni dokazi naše najstarije narodne prosvjete. (Knežević).

U našem narodu bijaše od najdaljnih vriemena vjerskih sliedba. Tko bi dokazao, da one niesu imale svoje obrednike, da niesu posjedovale svetih bogojavljenih knjiga, da im vjerske dogme niesu bile na hartiji? Zar izagnanici moravski, učenici slavljanskih prosvjetlitelja došavši k nama niesu sliedili primjer svojih bogoduhih učitelja i pisali nam knjiga iz kojih se razliegaše po naših crkvah slava na previsokih Bogu? Odkale su bogomili, ta jaka sliedba bosanske crkve molili svoj „otče naš"? odkale čatali odsjeke svetih knjiga? što li polagali na glavu svoga obraćenika, da ga prime i uglave u svoju bajoslovnu sliedbu? Sve je to obavljeno pomoću knjiga; bilo je dakle pisaca, bilo književnosti. Još treba spomenuti, da su bosanski bogomili bili na glasu učenjaci svoje prvobitne i neoskvrnute sliedbe; zato k njim dolazaše vjerska braća čak sa zapada, da se u Bosni kao na svježu zdencu napoje svojimi dogmami i u neoskvrnutoj nauci prikale. A ovo nam predpostavlja ne samo vjerske čitulje, nego i jezikoslovne knjige, jer bi se inače, izključivši medjusobno sporazumljenje u govoru, moralo ovo vjersko obćenje osujetiti; a to je protiv poviesti.

A što velimo o poznijih i docnijih vriemenih kada Bosnom odjekivaše glas zapadnih vjeroviestnika; kada u Bosnu dohrliše redovi, kojih braća sloviše kao najglasovitiji učenjaci u Parizu, Oxfordu, Bolonji, Rimu, Kölnu itd.? Za stalno novi vjeroviestnici, ustrojiv si narodnje težnje širiše s vjerom zapadnu prosvjetu; si-

gurno to učiniše „siromašni fratri, koji su donosili mir i naobrazbu s vjerom i ljubavlju“ (Balan). Ne reci: ovamo su dolazili neuki fratri. To tvrditi jalov je posao. Neukim fratrom domaća uprava zabranjuje vjeroviestničtvo; još valja znati, što od njih zahtievaše vrhovni glavari crkve i domaći vladari. Prvi tražiže da naše vjerovjestnike riesi „prava pobožnost, izgledno ponašanje i temeljito znanje bogoslovja“, što se zadnje neda ni pomisliti bez filosofije; drugi izkaše vjeroviestnika „koji nauk vjere poznaju i koji su vješti slovinskomu jeziku, ili bi mu se bar mogli naučiti“ (Batinić). To su poviestne rieči, koje odbijaju neznanstvo od vjeroviestnika. Našoj su tvrdnji nepobitni dokazi mnogi poznati nam muževi, koji se kod nas baviše širenjem katoličestva. Spominjemo samo s. o. Nikolu IV. koji kao član franjevačkoga reda bijaše vjeroviestnikom u naših stranah i glasovitoga sa svoje učenosti i pobožnosti fra Jakova de Marchia, koji neumorno kod nas djelujući napisa latinštinom razpravu, kojom oslabi i pobi dogme bosanske crkve i podade ju kao neobhodno nuždan priručnik svojoj braći. Ovdale pravimo zaključak, da su vjeroviestnički samostani postali bezdvojno prosvjetnimi zavodi, gdje se „podučavalo u latinskoj slovnici i nauci sv. rinske crkve“ (Batinić). Nu nije se samo tim zabavljala samostanska prosvjeta, već je ona bila kao ona u Italiji, gdje su samostani kolievka znanosti i ljudske naobrazbe; učilo se je u njih i kod nas slovnicu, govorničtvo, filosofiju i theologiju; te kakogod oni na zapadu bješe odgojilišta mladih kraljevića i plemića, tako isto bješe i oni u Bosni; jer eto sâm posljedni vladar bosanski veli „da je malan kršćen i latinskoj knjigi podučen“ a uz to naravno i drugim znanostim. Od koga to, nego od samostanaca? Imasmo dakle u samostanih, u tih prosvjetnih zavodih, svakovrstne biele knjige. Jezikoslovna se struka morala njegovati, jer kako bi zapadnjaci naš govor uvještili, a mi se u latinskoj knjizi podučili da nije bilo latinsko-hrvatskih i hrvatsko-latinskih slovnica i riečnika?

Naši vladari i velmože imadjahu u svojih kancelarijah uredjene pismohrane, zapisnike i knjižice; a da to bješe kao i na zapadu u najboljem redu jamče nam imena umnih zapadnjaka, koji postadoše svojom učenošću i vrlinami vladarskimi ljubimci i dvorskimi častnici. Domaće napokon knjižnice bijahu pomnožane za onda skupocienimi knjigami donešenimi iz Italije i od druguda;

jer papa naredi oko god. 1374. fra Lonardu de Rossi poglavici franjevačkoga reda, da se knjige njegove kod nas preminuvše braće ne donose kao dosele natrag u samostane iz kojih bješe poslani, nego da ostanu u Bosni. A to je veliki dobitak, kada se pomisli, koliko su onda knjige bile skupe i kako ih je bilo težko napisati.

Možemo dakle sigurnošću tvrditi, da je naša otačbina imala kroz ovo razdobje dobrano razgranjenu književnost izpreplitanu svakovrstnom knjigom, koja rabiše učioni domu i crkvi; možemo tvrditi da su kod nas cvale liepe znanosti i umjetnosti, da su slavni naši predje uživali plodove obosvjetne naobrazbe. Odatle vidimo istinitost rieči našeg latinskog pjesnika Josića, koje zapjeva o našoj domovini prije 1463. godine „Florebant artes, cultura, religgio vera". (Eleg. str. 5.)

Pa što nam je sve preostalo iz ovoga ubavoga vrtla? Hrano moja, u koliko znam, moramo se zadovoljiti s nekoliko pismenih spomenika, koje nam većinom tudje pismohrane dohraniše i s rukopisom kršćanina Hvala, koga napisa početkom petnaestoga vieka za silnoga vojvodu bosanskoga Hrvoju. On nam je pisar i slikar (Kukuljević kod Smičiklasa). Eh! kamo pusta sreća, da se nije zabranilo nositi sve knjige iz Bosne u Italiju, jer bi se tamo, gdje Vulkan nije harao, prije štogod do nas prehranilo; a svakako je moguće, da još što obstoji u starostavnih knjižnicah italskih, nu to nitko dosele ne pretraži. Nemilostni udes god. 1463. sve naše milo i drago, svaki skoro spomenik, koji bi slavjem kroz viekove naše predje pratio, nečuvenin divljačtvom pohara, uništi — pretvori u prah i pepeo. Oh koli tragična metamorfoza nasta u miloj domovini! Prije sve veselo, sve cvate, a sada: sve štrepi od straha, sve tutnji od silne zveke oružja; zemlja se trese od nebrojenoga vojnika; s užasom hite ljudi na krvavo pozorište, da uoče čudo prije nevidjeno. Narod pretrpi pod Jajcem silnu i nečuvenu katastrofu; sablja i vatra toli nemilo haraše, da se od žalosti i jarko htjelo sakriti sunce, da se sam Mart, koji se pokolju veseli, prestravio pogledavši sa Olympa sa priestolja svoga. To pjeva Josić i dalje veli:

„Hic (pod Jajcem) Rex detracta nudatus corpore pelle,
Privatus Solio gentis imago meae.
Nobilitas deleta potens cum plebe modesta,
Hic cecidit flendum a posteritate decus".

(Eleg. str. 7.)

Dobitnici ne požališe ni naših knjižnica, ni svetih spomenika; onaj, čiji predji upepeliše najglasovitiju knjižnicu Alexandrijsku sažga i naše svetinje:

„Aras, atque focos, opus et destruxit Apellis
Audax evertit funditus omne decus.
Alcoran servans Vulcano tradit a d u r i
Quos Cristi affines composuere l i b r o s".

(Isti ondje str. 8-9.)

Ne baveći se s književnimi spomenici, koje se do nas dohrani, što nam je i nemoguće poklie ih nemamo pri ruku, prielazimo u drugo razdobje.

II.

Ovo književno razdobje počimamo padom Bosne, a svršujemo padom „bosanice" t. j. njekako početkom osamnaestoga stoljeća, kada se prestade knjige bosanskom azbukom tiskati i pretiskavati, a ne kada je „bosančica" prestala rabiti bošnjakom, jer se ovo kašnje dogodi. U istom navodimo imena pisaca, koji se ne služiše bosanskimi pismeni, a padaju u ovo razdobje.

Užas, strah i trepet vladao je sada u našoj domovini; svatko je imao smrt na ustima; svakomu se bilo boriti za obstanak: zato se nije ni pomislilo pero u ruci držati, dok je otšrac briotkinje sablje preko vrata plazio. Ipak što nebi moguće kod kuće, to se mogadijaše u inozemstvu, gdje drugčija sudbina vladaše. Zastalno se može reći, da se je mnogo bošnjaka tečajem ove dobi izvan domovine proslavilo, pa ih nam nepoznate novi sugradjani kao svoje slave i našimi vienci svoju glavu kite. Domaće poviesti napominju nam samo jednoga našega zemljaka fra Juru Dobretića srebreničanina, koji prva naukovna počela usisa u Dubrovniku, a dalje se razvi i usarvši u Parizu i Oxfordu. Učeni nam zemljak napisa cieli niz diela — njih dvanaest na broju — latinštinom, od kojih su njeka tiskana, a njeka razštrkana po talijanskih knjižnicah ostadoše u rukopisu. On će bit počeo pisati po prilici od 1476.—1520., koje godine i preminu kao nadbiskup nazaretski. Dobretić, premda slavljen i svakim obiljem obasipat u Italiji; premda milovan od mnogih plemićkih obiteljih, i kao malo tko uvaživan u svom redu, ipak se ne zaboravi svoje porušene i poharane domovine Bosne

već ju posjeti 1597., nu nit on nje poznade, nit ona njega, već bi „izvanski braći svojoj i putnik sinovom svojim. Zato prešavši preko Bosne i opočinuvši u Dubrovniku krene natrag u Italiju gdje ostate do blažene smrti. Slava mu! sjećao se svoje domovine i ćutio se bošnjakom; nek nam je ponosom kao britancem utemeljitelj franjevačke škole I. D. Skot, i doista je:

„Croatici fateor gloria magna soli“ (Benessa).

Nadvirimo se malo nad razvaline tužne Bosne ne ćemo li i tuj koji književni cvietak uzkinuti; bacimo hitri pogled na braću Dobretića razštrkanu po bosanskoj pustoši! Pa premda sa svih strana proganjani . . . franjevci ove dobe prionuše za knjigu „veli naš neumorni povjestničar Batinić, koji takodjer spominje učitelja bogoslovja fra Matiju Divkovića iz Jelašaka, koji izmedju 1565. (po Napotniku a 1611-(po Batiniću)-1631. izda šest nabožnih djela bosanskimi pismeni, za što mu slova sali mletački tiskar Bertoni; († 1631. u Olovu). Divkovićev je suvriemenik fra Ivan Bandulović, koji pohrvati „pištule e evangjela“ za puk i svećenstvo u Mljetcih 1613. Divkovića i Bandulovića diela bijahu pretiskavana čak i 18. stoljeću, zato ovo razdobje bosanske književnosti dobiva širi razmak. Još za živa Divkovića izdade fra Stjepan Matijević cirilskimi pismeni djelo pod naslovom „Izpovjednik sabran iz pravoslavnih naučitelja“ 1630. u Rimu. Osam godina po smrti slavnoga Divkovića sretamo se s neumornim fra Pavlom Posilovićem iz Glamoča gdje tiska 1639. u Mljetcih „Nasladjenje duhovno“, a nakon trinaest godina „Cviet krieposti duhovnih i tielesnih“. Ovijuh su nasljednici fra Mijo Radnić starinom iz Olova izdaše od god. 1683. četiri nabožna diela u Rimu († 1707.); plodni i popularni fra Stiepan Jajčanin, čija djela bješe tiskana u Mljetcih početkom osamnaestoga vieka i kašnje pretiskavana; nabožni fra Ivan Ančić, koji putuje do biela Jakina, da mu diela sviet ugledaju od 1678.— 1681. i fra Nikola Ogramić, olovljanin biskup bosanski (ubijen 1701. izdade nenadkriljivom latinštinom „Vita et miracula S. Sebastiani ab Apparitio“. Prije nego izkoračimo iz ovoga razdobja napomenuti nam je fra Andriju Šipračića iz bosanskoga Dubočca, koji umrie 1698. u Budimu, gdje ostavi mnoge naročito chronologijske spise. Da još ima bosanskih pisaca, koje bih u ovu dobu poredati morao o tom ne dvojim; nje sve navoditi i njihov rad

ocienjivati nije zadaća mome kratkomu osvrtaju; nego ih htjedoh samo njekoliko iztaknuti, koji u pretežkih ovovriemenih okolnostih užigaše medju svojim narodom luč prosvjete, pobudjivaše u njem mar za naukom, pa mu njegovimi milimi slovi uz vele potežkoće knjige pribaviše, i da mu gorke dneve oslade i u crkvi mu hrvaštinom čitanja pojaše, nebi li to za nas bilo jako bodrilo i naše sile udvostručilo.

III.

Kada je u prekosavskih pokrajinah već opala poraba narodnjega govora, pa latinština učioni i domu rabila, njom se saborisalo i u crkvah pojalo[1]); onda i u bosanskoj književnosti nalazimo njeke preinake, ali ne koje bi bile na uštrb domaćemu govoru, jer se to sbi samo uvedjenjem „latinice" mjesto „bosanice" u tiskana diela. Medjutim ovo ne bijaše od obiesti već za ljutu nevolju; poklie tada ne bijaše tiskara za bosanicu, a da se u Bosni urede niti sredstva, niti okolnosti dopuštaše. Tim zastalno prinukani bosanski pisci počeše svoja djela latinicom izdavati pridržavši još uviek u domaćoj porabi svoje staro pismo. Svi hrvatski pisci u obće, a bosanski napose težko osjećaše nespretnost neuredjene tada latinice za hrvatske rieči; zato medju njimi vladaše veliki metež, jer bijaše u današnjoj hrvatskoj knjizi o s a m različitih pravopisa, od kojih svaki brojaše svojih pristaša i svakomu se htjede dati prvenstvo pred drugimi. Ovo, rekoh, osjećaše i bosanski pisci, te svaki htjede latinicu na svoju ruku priudesiti, ne bi li ju što bolje hrvatskomu izgovoru prilagodio; to učini Lastvić to Miletić, to Marijanović i mnogi drugi. Zadjimo malo do samih ovovriemenih pisaca. Osim već navedenih u II. razdobju, koji se latinicom služiše ovdje nalazimo preobilan broj književnikâ. Ovdje nam je prvi na redu klasično izobraženi fra Lorvo Sitović, ljubušak, koji izmedju ostalih tiska u Mljetcih 1713. „latinsko-harvatsku"

---

[1]) U prekosavkih stranah narodni jezik naročito u crkvi propade po uvedenju jezuita, jer su ovi u svojih gimnazijah učili samu latinštinu, koja se poslie uvuče skoro u sve više slojeve. „Seculi XVI. initio in Dioecesi quoque Zagrabiensi S a c e r d o t e s G l a g o l i t a e non deerant. Hi defecerunt postea, quam Societas Jesu Zagrabiae alibique ludos litterarios apperiit". (M i k o c z i Otior. Croatiae lib. unus. Budae 1806. pag. 223.)

slovnicu; ovdje nam se predstavlja vrli Lekušić, da nas nujne razveseli svojimi „Bogoljubnimi razmišljanji“ (Mljetci 1730.); ovdje nas u vjeri tvrdi učeni ramljak Filipović, dajući nam u obilju duhovne hrane svojimi učenimi kateketičkimi i nabožnimi djeli, († oko 1769.); ovdje plemeniti Dobretić pokazuje dušobrižniku stazu, kojom mu je kretati pri svojih sudbenih poslovih, (u Jakinu 1782.) Napokon dolazimo do najglasovitijega i najučenijega svoje dobe pisca fra Filipa Laštrića, oćevca, do našega filosofa bogoslova i povjestuičara; njegove propoviedi i nabožna diela bijaše tiskana u Rimu i u Mljetcih od 1742—1766., a poznato mu već dielo „Epitome Vetustatum Bosnensium“ ugleda svietlo u Mljetcih 1762.; filosofiju je takodjer napisao po načelih prvaka franjevačke škole nedostizivoga I. D. Škota; ona je u rukopisu i čuva se u sutjeskoj knjižnici — bavi se pako: Logikama objema, te metafizikom generalnom i particularnom po sustavu kojega se držaše onodobni scholastici. Iza Laštrića prvi je za koga znamo, fra Grgo Ilijić, varešanin, koji od god. 1796.—1809. izdade na raznih mjestih četiri djelca bogoslovno-praktičnoga sadržaja, a drugi fra Franjo Gračić († 1799. u Krševu.), koji napisa i na svet dade bezimeno djelce „Analysis virus pestiferi“ — Prešavši preko Gračića Ilijiću nasliedi u apostolskom djelovanju i književnom radu fra Augustin Miletić, čija su djela svakomu pismenomu bošnjaku poznata, jer i sada iz njih sisa duhovnu hranu († 1831.).

Pretrgnuvši niz bosanskih pisaca segnimo malo preko mutne Save i suhe medje: bacimo hitri pogled u posestrime Slavoniju i Dalmaciju. Osvrćući se na užju književnost bosansku, ne spomenuh svih onih vrlih pisaca franjevaca, koji u svoje doba pripadaše redodržavi bosanskoj, a rodom bješe ili se nastaniše u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji. Ako bi ih brojili, to ih imamo liep broj na obadvie strane. U Slavoniji nalazimo: fra Antu Bačanina, starinom olovljanina; fra Franju Varaždinca, fra Lovru budimljanina, fra Tomu Babića rodom bošnjaka, fra Nikolu Kesića, Lipovčića, Papučlijića i mnoge druge.

Istom se nuzgrednošću obaziremo na kršnu Dalmaciju, gdje nalazimo silesiju pisaca, što rodom bošnjaka ili hercegovaca, ili pako istih dalmatinaca, koji pripadoše redodržavi bosanskoj do g. 1735. Spominjemo samo njekoje kao: fra Simuna Tvrdkovića, ne-

retljaka, o kom veli Lucij Nasentinus (str. 24.) da je muž dosta učevan i izvrstan pisac svoje dobe („vir satis doctus et scriptor sua aetate praeclarus); isti hvali fra Pavla Barišića-Kačića (bosanskoga provincijala g. 1693., da je bio „pisac dobar" („scriptor bonus"). Još je spomena vriedno, što isti o Kačiću bilježi, da je on naime priuredio redodržavni ljetopis, za koga prije imadjaše samo njeke bilježke f. L. Dubočanca, i da je jaka kost dalmatinska živući 115. godina njeke vrsti dnevnik vodila. Ne možemo mukom mimoići prvoga svoje dobe učenjaka fra Luku pl. Vladimirovića. koji je do dvanaest diela što hrvatski, što latinski, što talijanski napisao i na sviet izdao, i izmedju ostalih jedno našemu biskupu fra M. Dobretiću prikazao pod naslovom „Nobilissimae familiae Comitum Dobretić(h) Olim Regni Bosnae Optimatis Genealogicus Liber" — tiskano u Mljetcih 1775. Donajposlie navodimo dva gospodičića od mutne Neretve Lucija i Prudencija, o kojima veli njeki starogradjanin neretvanski u svom „Pripisagniu" o kraljevstvu bosanskom itd. (u Mljetcih 1775.) str. 70., „da se punim pravom mogu ubrojiti medju prve pisce kraljestva bosanskoga; pisali latinštinom. Prudencij napisa „De Regno Bosnae ejusque interitu Narratio Historica . . . De narbonensi Urbe . . . De Laudibus . . . . Familiae Vladimirovich . . ."; tiskano u Mljetcih 1781. a Lucij: „Chronicon . . . . . Conventus . . . Zaostragiensis . . ." od g. 1468—1770. koje je izdano u Mljetcih.

Pri koncu ovoga razdobja osim Miletića dade Bosna još liep broj pisaca početkom devetnaestoga vieka, dok Gajeva slava do nas ne doprie; samo valja spemenuti, da je latinština. koja se obožavaše u svih mjestih, gdje se bošnjaci naobražavaše, imala i na nje upliev, kako ćemo odmah vidjet. Prvi nam je sada na redu veleučeni i svestrano izobraženi muž i vrli književnik fra Stjepan Marijanović iz Lipnice, koji neumorno do smrti radio za domovinu Bosnu, da o njem punim pravom pjeva Josić:

„Nec Phitiae Damon, Philades nec fecit Oresti
Quantum vir Patriae praestit Iste suae".

(Eleg. str. 26.)

O njegovoj pako učenosti veli:

„Qui eloquio Marcum superat, gravitate Catonem
Ingenio Statium, relligione Numam".

(Ondje str. 27.)

Ovaj neumrli pregalac bosanski ubra liepih lovorika i na književnom polju; on izdade god. 1822. u Spljetu latinsku slovnicu hrvatski protumačenu za franjevačke niže gimnazije u Bosni, za koje takodjer napisa i izdade malo kašnje latinsku „Syntaxu“, te god. 1835. u Budimu, „Systema Litterarium“ oboje čistom latinštinom, kojom je, slogom nenadkriljiv, napisao više okružnica na svoju braću bosansku i tiskao „Schematismus . . . Bosnae Argentinae“ u Zagrebu 1840. († 1848.). Za slavnim Marijanovićem iztaknuti nam je njegova druga i prijatelja fra Ambrozija Matića, koji se istodobno u književnosti odlikovao izdavši god. 1825. u Osieku „Carmen Adgratulatorium“ u slavu prijatelja si Marijanovića, te nakon dvie godine ondje drugi latinski pjesan „Isitirion“ u slavu fra Gavre Barišića, biskupa Aleksijskoga; iste godine t. j. 1827. izdade „Raćunicu“, a kašnje 1832. napisa i izdade „Ručnu knjižicu“ za učenje latinskog jezika († 1856.). Za ovimi pisaše i tiskaše djelca i djela sliedeći: Fra Filip varešanin „Philosophico-Theologias Propositiones“ (Zadar 1828.); fra Andrija Barukčijić „Carmen Elegiacum“ u slavu biskupa fra Rafe Barišića (u Vacu 1833.). Ovaj pjesan ima dva diela; u prvom je čestitka, jadikovkom pomiešana, a u drugom govori „De Illyrica gente a Japheto per Thraces descedente“, gdje nabraja sve naše slavne muževe i junake; na posliedku tuži nad nesretnim udesom Bosne:

„Bosnia sola gemit . . . . . .“;

zato zove nebesa u pomoć:

„Reddite vos Superi! Divum placabile Numen,
Respicite in Patriam, que tumulata jacet“.

Sad nam je se malo pozabaviti s velikim učenjakom, glasovitim filologom bosanskim fra Marijanom Šunjićem, koji osim svih evropejskih jezika poznavaše takodjer mnoga azijska narieča, kako on to pokaza u svojoj znanstvenoj razpravi „De Ratione depingendi rite quaslibet voces articulatas, seu de Vera Orthographia“ (Beč 1853.). God 1833. izdade oraciju „Francisco Primo“ u Budimu, gdje pokaza svoju duboku klasičnu naobrazbu, kako to ne manje zasvjedoči djelcem „De Vita Augustini Milletich“ (u Rimu 1835.) Ovaj je muž prenio svoju

književnu djelatnost i medju Ilire, pa je i tu mnogo uradio. Slava mu! Tko će se pobolje s njime upoznati, neka čita „Život Fra Marijana Šunjića....“ spjevao o Martin Nedić, Djakovo 1883. — Ne poznaju bosanske prošlosti, koji tvrde, da iz Bosne do pred njekoliko godina ne bijaše ni jednoga doktora ni iz kakve struke; davno još god. 1836. izdade I. P. Marošević, kreševljak, doktorand medicinae u Beču „Dissertatio Inauguralis Medico Diaetetica“; a koliko ih je još bilo, koje nemam namjere ovaj put navoditi. Prem zakoračujući u ilirsko doba iztičemo na posliedku ovoga razdoblja toliko puta spominjatoga latinskoga pjesnika fra Blaža Josića, koji za života spadaše medju prve učenjake bosanske. On u svojim Elegiama, koje tiska 1842. uzvišenim pjesničkim duhom svu bosansku poviest, u koliko tada bješe poznata, ocrta. O koli željno on vapijaše oslobodjenje domovine:

„Tu saltem Rector Coeli terraeque benigne!
Jam miserere Tuis vincula solve Tuis!
Intereat Patriae, Gentis, impius hostis!
. . . . . .
Si pereunt omnes, nec nos superesse rogamus“.

Osim Elegia izdade on još dosta latinskih prigodnica, izmedju kojih spominjemo „Carmen Honoribus Augustissimi Francisci Josephi I. Austriae Imperatoris...“ (u Budimu 852.) dok je Nj. Vel. boravilo u Hrvatskih zemljah. Josić napisa takodjer mnogo školskih knjiga za franjevačke učione, od kojih njeke i danas u porabi stoje, i mnogo okružnicâ, bivši provincijalom, kojimi rekô bi, Cicerona prestiguje. († 1868.).

Prešavši u kratko mnogobrojne starije pisce bosanske, sada mi je reda osvrnuti se samo što kraćim načinom na ilirsko doba.

IV.

Istina hrvatska književnost imadjaše eto i u Bosni liepu kitu pisaca i do Gajevih vriemena, ali u njoj ne bi jedinstvene mete, za kojom bi težiti imala — ne bi narodne idee; što je više, jezični provincijalizmi i neuredjen pravopis domaćega i stranca udaljivaše od naše knjige. Ovo i sličnih sto nezgoda, koje ne ću spominjati, pripravilo je naše književnike, naš narod, da se što pouzdanije baci u naručaj svome izbavitelju i preporoditelju —

Gaju; da što čvršće prione uz njegove blagonosne naputke. Gaj dodje i odpoče svoje veliko djelovanje . . . . glas mu se razliegaše širom domovine, jeka stiže i do naših strana: mi mu se poklonismo, mi se odazvasmo i junačke desnice pružismo; a on nas ljubeznije primi nego majka svoje jedinče. Prvi od bošnjaka pojavi se u kolu Gajevu dični starina fra Martin Nedić s „Razgovorom, koga vile ilirkinje imadoše u pramalitje g, 1835“. Za Nedićem stupi nemrli Jukić, koji najviše truda uloži za duhovnu prosvjetu u Bosni, za Jukićem pobratim mu bosanski Homer divni pjesnik „Osvetnikâ“ fra Grga Martić, te Šunjić, Barišić i dr. Ni kršnih hercegovaca ne manjkaše na književnom poprištu: eto nam neutrudivoga fra Angjela Kraljevića, eto učevnoga fra Petra Bakule, oba s mnogobrojnimi djeli; a da o drugih ne govorim. Mimoilazeći sve novije književnike koli bosanske toli hrcegovačke, pozivljem braću unaokolo, da što marljivije prionu uz književnost i stupaju stopami svojih slavnih predja. Njegujući struku svoga zvanja može nas svaki raditi za domaću poviest, bilježiti običaje i sakupljati narodno blago, te pisati za narod neskvarenih zabavnih knjiga i njimi ga voditi do onih uzvišenih cieljeva, koje on ima postići; čistom mu naukom opleminiti duh, da bude što jači protiv modernim bludnjam, koje struje kroz sve skoro slojeve kulturnoga ljudstva.

Stupajmo neustrašivo za božansku vjeru i narod!

Odsjek prvi.

I.

Bosna srebrena

ili samostan sv. Marije u Podrinju.

„Bosno, Bosno, domovino mila!
Tvoja slava u što ti se sbila?
Kamo tvoji bieli samostani,
Kamo li ti crkve, žrtvenici?
O njih samo stari spomen kaže,
Da su žrtva postali bjesnila“.

o. A. Knežević.

Prvi samostan bosanskih franjevaca bio je u današnjem dolnjotuzlanskom okružju, a njekad sjajnom, tvrdom i bogatom gradu Srebreniku.[1]) Taj samostan, radi starinskih još rimskih srebrenih rudokopja, zvao se je: „Samostan bl. dj. Marije u Srebrenici“. Taj pridjevak „srebrena“ dobi kašnje cicla bosanska kraljevina i prozva se Bosna srebrena. Rimljani, dok Bosnom gospodariše okolicu srebreničku nazivaše „argentina“, a u samoj Srebrenici imadoše svoju glavnu stanicu i radionicu srebra. Željni taj njekad, radi zlatnoga i srebrenog rudokopja samostan i grad Srebrenica, ležao je izmedju Zvornika i Miloševa, osam sati daleko od Zvornika. Srebrenički je samostan osobito s toga uspomene vriedan: što ga je po svoj prilici sagradio, kad je 1376. g. od Srbije osvojio Podrinje zadnji ban, a prvi kralj bosanski Stjepan Tvrdko; što su

[1]) Srebrenik se kao tvrdja spominje u povjesti još 1333. g. Magjarski ga pisci nazivlju: Zvenck, Sebernek, Zrebnek. Klaić: „Poviest Bosne“ str. 148. Srebrenik leži na ogranku planine Majevice, na sjevero-zapad 6 sati od Dolnjetuzle; spadao je na oblast Soli, a nikako na oblast Usore kako Klaić u spom. knjizi str. 20. stavlja; jer je on 12. sati daleko od granice Usore, t. j. od rieke Bosne: pa kako je onda mogao spadati pod granicu Usore?

tude imali franjevci krasnu i veličanstvenu crkvu, koju je po mnienju njekih pisaca, podigao, bosanski kralj Stjepan Tomaš; što su u njemu, po sviedočanstvu pisca Assemana sahranjeni 1443. g. ostatci pokojnog kralja Stjepana Tvrdka. Samostan je srebrenički još 1334. g. spadao na kustodiju mačvansku.[1])

1640. g. putujući po Bosni, povjerenik generala franjevačkog i poslanik fra Pavao iz Rovinje, Istranin, liepo i vjerno orisa tadanje stanje samostana srebreničkog. Njegov opis Srebrenice evo kako u kratko navodi fra Mijo Batinić.[2])

„Samostan sa crkvom ležao je u pol varoši, jedno mu krilo bilo je presvodjeno, a u svemu bilo je 12. sobica, nu dosta kukavnih i neobskrbljenih tako, da nisu imale ni postelje, već se je morao naš fra Pavao pružiti po golih daskah u blagovaonici, baciv nješto slame, da mu bude priuba udobnije. Blagovaonica bila je okrenuta prama rieci, te je uživao svjež zrak, oko se je paslo na zelenilu mjestne okolice, uho pako nasladjivalo se je žuborenjem rieke. Pa kao što je bio samostan u hrdjavu stanju, isto tako i crkva bila je stara i tamna. Nu stanovničtvo ipak je liepo živilo, medju kojim i mnogi katolici, od kolih prvaci došli mu prvo jutro na oblazak, te sve uglednije porodice poslaše mu darove. Tlo je obilovalo srebrom, pak je i sam vidio kamenje pokriveno ovom dragocienjenom rudom. Nedaleko od varoši imali su franjevci prilično prostrano imanje".

Kad je 1463. g. sultan Mehmed krenuo se iz Bosne u Carigrad, onda se je uvratio u samostan Srebrenik, te je tamošnjim Franjevcem ostavio carske povelje slobode i uživanja svih vlastničtva. Dapače tako se je tude čedno i simpatično njima ukazao, da je dok je sjedio u njihovom objedovalištu, uspomene radi, po svom jednom zlataru ostavio srebrom urezan duž u stol svoga lakta.

Taj spomen zlo je djelovao po kukavne mjestne kršćane i samostance srebreničke; jer Turci, počam od diobe (1514.) državne „Bosne Hrvatske" od „Bosne Srebrene", dolažahu, sve u većem broju pod izlikom, kao da žele viditi lakat svoga sultana i to od svih strana, u spomenuti samostan, te na toliko mjestne kršćane i

---

[1]) Batinić „Djel. Franj." svez. I. str. 76.
[2]) „ „ „ „ II. „ 109.

franjevce oglobiše i ucviliše; da su bili usiljeni mnogi svoja prebivališta ostaviti i pobieći[1]) okolo 1595. g. u Hrvatsku. U samostanu u Srebrenici od franjevacah ostala su samo tri i oni su se uzdržavali tude dohodci od svojih priostalih srebrenih rudokopa sve, po mnienju vrlog našeg pisca Oćevca, do 1686. g. Ove god. začuv Turci, da su Franjevci noćom iz samostana makli, navale poput bjesnih lavova na puste zidine samostana, te ih sa crnim tlom poravne. To nam potvrdjuje fra Franjo od Varadina u svom djelu:[2]) „Iza diobe Bosne Hrvatske“ od „Bosne Srebrene“, samo je dvadeset Franjevaca župnikovalo; desetero djece podučavalo se za reda. Crkvu je, dosta veličanstvenu u Srebrenici sa prostim samostanom (?) sagradio sam Stjepan Tvrdko. Braća franjevci želeći taj samostan, za vrieme turskog gospodarstva nad Bosnom, produljiti i razširiti, do takove su neprilike bili došli, da su najzad za poljepšanje samostana turskom Caru platili globe šest sto carskih dukata. Pa pošto se je u objedovalištu tog samostana nalazio u stolu saljeven od srebra duž lakta, slavodobitnog Mehmeda Kana[3]), te pošto su sa svih strana muhamedovci hrlili u samostan pod izlikom čeznutja za Sultanovim laktom i pošto su franjevce nemilo napadali: od njih badava izgonili jelo i pilo, franjevci su samostan uz veliku žalost odbjegli“.[4])

Na dični Srebrenik, danas nas samo sjeća pečatnik redodržave bosanske sa ovim nadpisom: „Pečat državne Bosne Srebrene;“[5]) i sjećaju nas ona starinska rudokopja rimska srebra i olova, koja je otvorila 1885. g. Austro-Ugarska.[6])

---

[1]) Od tih izseljenika mnogi i danas po Hrvatskoj nose svoja starinska bosanska prezimena kao: porodica velikog poštarskog činovnika u tvrdji Osieku u Slavoniji što nosi prezime „Srebrić“, od Srebrenice.

[2]) „Pastor Bonus“ str. 43. (Venecija 1679.)

[3]) Kan, chan = tataran.

[4]) Taj sam poviestne ulomak kao i druge objelodanio u „Sriemskom Hrvatu“ u Vukovaru 1885. g. i kašnje. Urednik „Novog prijat. Bosne“.

[5]) Na izvorniku stoji: sriedi razpelo, na desnoj strani u vrhu razpela znak ⚙ a s lieve strane razpela znak ☽ u okolo razpela stoji urezano latinštinom: „Sig. proae. Bosnae Argnae.“.

[6]) „Bosniche Post“, br. 69. (Sarajevo 1886,)

II.

Kraljeva Sutieska.

„Kamo dvori i palače sjajne,
Kamo puti, kamo staze pravne?
Ništa nemaš, sve ti je propalo,
Sve pustošno u tebi postalo . . .“

o. A. Knežević.

Sutieska, Sutiska za oto, što leži od juga na podnožju visokog brda Teševa, u velikoj tjeskobi, tjesnacu, kotlini, prozvala se Sutieska i to od rieči: su i tiesan. Sutieska okolica, sudeći po povjesti i ustmenoj predaji, još dok nije postala sjajna metropola bosanskih vladara, bila je glasovita sa svojih vladarskih, tvrdih gradića, koji su se sa visokih stiena i velikih brda dizali nebu pod oblake.

Kao danas, što hrvatska vlastela imade na svojih dobrih svoje male ljetne dvorove; kao što bosanski bezi imadu po selih svoje ljetne „konake“ tako isto i bosanski vladari još prija 9 vjeka imahu po Bosni, osim stalnih velikih dvorova kao: u Jajcu[1]) i male ljetne dvorove „dvorac“ zvane.

Drugi je dvorac bio u 12. stoljeću, u današnjem selu Bjelopolje,[2]) ne daleko od rieke Bosne. Tude se prvi bosanski ban Kulin sa patarenskimi poglavicami: Dragišom, Ljubinom, Dragotom, Pribišom, Ljubenom, Radošom i Vladošom, pred arcidjakonom dubrovačkim Marinom i pape Inocentija III. poslanikom Ivanom de Casamaris odreče svetčano patarenizma, i to u ime svoje i sve braće kaludjera, sestara koludrica i svih svojih podajnika. To sve prisegom potvrdi i to u rečenom mjestu, a u parohiji Sutieska.[3])

Ban Stjepan Kotromanić, budući je bio 1338. g. zapleten u ratne zamršaje sa Hrvatskom i Dalmacijom, da svoju moć što jačom pokaže i što veći ugled pred svietom steče, on se odluči iz Jajca

---

[1]) Jajce je bilo od davnina priestolnica Bosne. V. Knežević: „Pad Bosne“ str. 20.

[2]) Latinski pisci nazivlju Bjelo-polje Bolino poili, Belinopola apud Bosnam iuxta flumen.

[3]) Theiner, Mon. Slavor. merid I. p. 20.

preseliti, te sagradi u četverokut, odmah više utoka rieke Poljanke[1]) u Trstionicu,[2]) u današnjoj Sutiesci kao središtu Bosne, banski dvor, odakle se Sutieska prozove „banskim dvorom“ (= Curia Bani) ili „viećnica banska“.

Kad je Papa Benedikto XII. na želju Franjevaca i bosanskoga bana Stjepana Kotromanića poslao 1339. g. svoga poslanika, a franjevačkog generala Gerarda Odonisa, da iztraži po Bosni i Hercegovini patarensko krivovjerje i dokine Patarene, onda mu sam ban Stjepan izide, sa množtvom svojih velikašah na susret (?): dočeka ga i dragovoljno primi u svoj banski dvor, Sutiesci. Ban se sam tude u ime svoje i svojih podajnika odreče patarenizma i zagrli vjeru koju je Isus Krist ustanovio.[3]) On podieli bosanskim franjevcem mnoga dobra i razprostrani im u Sutieskoj samostan sv. Ive Krstitelja sa njekoliko omanjih sobica i ponovi svoju dvorsku kapelu sv. Grguru posvećenu, odakle i danas to mjesto nosi ime „Grgur“. I danas se ostatci, rečenog banskog dvora u Sutieskoj, na obe strane potoka Urve vide. Mjestni stanovnici kad svoju stoku jutrom izgone na popasak, onda ju, kao kažu, gone na „Banište“ jal „Dvorište“. U ono vrieme potok Urva bio je proveden kroz zemljene, pečene cievi izpod banskog dvora i okolo njega, jer se još te cievi gori iznad ruševine pokazuju. Danas taj se potok u vrieme poplavi — naglog proljeva — naglo, preko rečenih ruševina obara, jako ruši „Banište“ i slieva se u rieku Trstionicu, doli niže franjevačkog samostana.

Kad se 1376. g. slavni Stjepan Tvrdko I. krunisao u Miloševu „sugubim viencem“ na grobu sv. Save u kralja bosanskog i srbskog onda je i sutieska „banska-viećnica“ postala „dvor kraljah“ (= Curia regum.) Njega je Tvrdko bio uredio uprav po najboljem ukusu. Tude kao domaća vlastela obnašahu: čast logotheta Vladoje, čast dvorskoga Vukoslav Stefković i Mirko Radojević, čast stavilca

---

[1]) Tu rieku † Jukić u svojoj knjizi: „Zemljopis i poviest Bosne“ str. 101. naziva Dobrom; narod ju zove, od izvora izpod borovičke planine do sela Poljane Borovicom jal Bukovicom, od Poljana do utoka u rieku Trstionicu Poljankom.

[2]) Trstionica izvire izpod briega Trstije, kod sela Lipnica, od Sutieske 3. ure daleko; preko stiena i dolina valovito se prebija, te uljeva kod sela Ćatića, izpod željezničke pruge u Bosnu.

[3]) V. Klaić: „Poviest Bos.“ str. 122.-124.

Tvrdko Vlagjević, čast podkancelara Tomo Lužac (= de Lusach), čast protovestijara Trifun od Kotora, čast peharnika Sladić-Masnović, čast dvorskog duhovnika Andrija Gualdo, prabiskup Spljetski; državne službe obnašahu: župan Branko, te Vukata i Radoslav Pribinić, župan Bjeljak i brat mu vojvoda Radić-Stanković; sinovi Sanka Kaznaca, koji su bili „od Humske zemlje", na dalje župan Vukac Črnugović, vojvoda Vukac, te Purčija i Stjepko Hrvatinić, čijeg se plemena spominje knez Pavao (1332. g.), onda vojvoda Vlatko i Hranja Vuković. Potonji je bio otac glasovitoga bosanskoga vojvode Sandalja Hranića; onda knez Vukašin Milatović iz Huma, knez Priboje Mastinović iz Bosne, knez Dabiša, knez Pavao Radinović drugčije Jablanić, sin Radina Jablanića, knezovi Hegen i Goljko Dragosalić, za tiem vlastela Vukac Vladisalić, Vlatko Vojevodić i Vukomir Semković.[1]) U Sutieskoj kao kraljevskoj metropoli, bosanski su kralji vjenčavali se „bogodarovanim viencem na kraljestvo";[2]) tudier su skupštine obdržavali, poslove političke svršivali i kraljevske povelje izdavali.[3]) Sutiesku su nazivali „dvor kraljestva", odakle se i danas u franjevačkih službenih spisih i ljetopisih čita „kraljeva Sutieska".

Kao cieloj Bosni, što je 1463. g. odzvonilo tako je i kraljevskom dvoru u Sutiesci. Car turski slavodobitni posvojitelj Mehmed II. na čelu silne svoje vojske: rušeći, paleći i plieneći bosanske dvorove i gradove, vodeći sa sobom u okovih bosanske zarobljene plemiće i plemkinje, stupajući napram najbolje providjenom i utvrdjenom, proti neprijatelju gradu Bobovcu, udari uz rieku Trstionicu[4]) ranim jutrom oko 17. svibnja spom. g. na kraljevski dvor u Sutiesci. Zatekav ga pusta i prazna,[5]) dade ga, nakon dnevnog svog odmora po svojih vojnicih upaliti i srušiti do crnoga tla. Na p l e m e n i t i kraljevski dvor u Sutieskoj, danas nas samo sjeća

---

[1]) Rački: „Bog. i Pat."
[2]) V. Klaić: „Poviest Bosne" str. 259.
[3]) Arkiv za poviest. jugosl, II. p. 36.
[4]) Njeki ju pisci zovu Trstivnicom.
[5]) Kralj Stjepan Tomašević, uvidiv pretežniju silu Mehmedovu, već je prije sukoba sa Mehmedom iz svojih dvorova i tvrdjava pokupio dragocienosti: sv. ostanke, ruho crkveno, dvorski ures, po svoj prilici i samu kraljevsku krunu, te ih spremio sa rodbinom, ženom i njihovom pratnjom u Rim i Dalmaciju; a on počeo utvrdjivati gradove i tražiti si saveznike. Vidi: Knežević-a: „Pad Bosne" str. 32.—37.

ovi narodni pjesan, koga mjestne djeve u narodnom kolu rado pripjevati znadu. On. glasi:

„Oj Sutiesko! selo plemenito,
Samo što si plaho kamenito;
U teb' nema konja ni junaka,
Nego jedno kolo djevojaka".

Mnogi se pisci varaju, neznajući koliko je rieka Trstionica udaljena od Sutieske kad kažu, da se u 14. i 15. stoljeću nalaze „gradovi Sutiska i blizu joj Trstivnica, najobičnija boravišta bosauskih kraljeva".[1])

Grad Trstivnica neima nigdje nikakovih ostatataka, niti je on ikad obstojao, nego: budući da rieka Trstionica teče izpod samih razvalina kraljevskoga dvora u Sutieskoj, to su taj dvor i bosanski kralji u svojih poveljah[2]) okrstili Trstivnicom, radi rieke Trstivnice i pisci su tako zabilježili razliku izmedju kraljevskoga dvora u Sutiesci i Trstivnici. Isto se nemože potvrditi da su obstajala kakova „Bela selišta u Trstivnici",[3]) ako ona nisu jedno isto što Bjelo-polje; jer o njih povjest malo spominje, a ustmena predaja gotov ni malo.

III.

Razvalina starih tvrdja u okolici kraljeve Sutieske.

a.) *Bobovac.*

„Ah! ah! gdi si ti Kùline bane!
Gdil' privedri Herceže Stjepane,
Svjetle krune Tverdko i Dabiša?
Vas spominjuć tuga mi je viša.
Sjajni mjesec Kristiću Ostoja!
Gorka mi je uspomena tvoja!
Žarko sunce Jablanović Stjepo!
Vi biaste narešenje liepo
Ciele Bosne i Hrcegovine,
Plemenite naše djedovine!
Da bi od vas koji sad ustao,
Porušeno Bosnu razgledao:
Znadem, da bi odmah proplakao;
Iz sveg grla podviknuo jao!"

o. M. Nedić.

Prije pada Bosne pod Mehmeda II. sa svog strategičkog položaja najznamenitija je tvrdja u Bosni bila, grad Bobovac ili Bo-

[1]) V. Klaić: „Poviest Bosne" str. 18.
[2]) Bosanski kralj Stjepan Tvrdko I. pišući povelju Dubrovčanom, nadnevi ju na 10. travnja 1378. u Trstionici mjesto: u Sutjesci. Miklošić I. c. p. 186.
[3]) V. Klaić: „Poviest Bosne" str. 228.

vatium i Bobatium, latinski. Tko ga je sagradio i koje godine, točno se opriedieliti nemože. Jedino je istina, da je to stara bosanska tvrdja, koju pisac Mihajlo poznaje pod imenom Bohovic, Laonik Chalcocondyla Dobobiche, Gobelinus Bohacsium i Boaesio, Fejer Babulch. Um ljudski i narav je dala, da je Bobovac na jeziku pećine Rid, gotovo u okrug bio, na samom utoku rieke Bukovice u rieku Borovicu ozidan. Samo mu bijaše prilično pristupljiv dolaz su iztočne strane, odakle su i glavna vrata bila; druga su vrata bila okrenuta k jugu, treća k zapadu. To se i danas razpoznati može.

Kad su bosanski vladari pošli prebivati „va slavni dvor kraljestva u Bobovac“[1]) i kada su izdavali u Bobovcu svoje povelje,[2]) onda sa ih ponosno nadnevljivali „u našem kraljevskom gradu Bobovcu“. Bobovac je bio pouzdanje, branište[3]) i utočište bosanskih kralja; oni su u njem sve do pada Bosne čuvali svoju kraljevsku krunu[4]) i ostale dragocjenosti. Učiniv Sultan nalet, t. j. prokunav i razoriv kraljevski dvor u Sutiesci na 19. svibnja 1463.[5]) krene, sa svojom vojskom i napetostju uz rieku Trstionicu i preko pećine i planine Rida, i današnjeg sela Poljana uz rieku Borovicu, pod Bobovcem.

Način i tečaj Mehmedova jurišanja na tvrdi grad Bobovac, najbolje će nam predstaviti ovoj rapsodično-epski pjesan, koga mi rado uztupi jedan izmedju suradnika „Novog prijatelja Bosne“, koj ga izpjeva pod samim razvalinama Bobovca onako kako ga se, mladjana dojmiše bobovačke razvaline, povjest i narodna predaja. On glasi:

„Evo vidim grad Bobovac
Na vrletnih hridi,[6])
Kršne Bosne kršan[7]) stolac,
Gdje ponosno sjedi;

---

[1]) V. Klaić: „Poviest Bosne“ str. 258.
[2]) Kod istog str. 157.
[3]) Kod istog str. 139.
[4]) Fejer, Codex dipl. X., 4. p. 388.
[5]) V. Klaić: „Pov. Bos.“ str. 334.
[6]) Hrid je isto što Rid i Red, t. j. grančica Stogom planine; a pjesnik razumjeva one pećine, na kojih je sagradjen Bobovac.
[7]) Kršan, ponosit = liep.

Al groza mi srce hvata —
Tu je Mehmed ljuti!
Alamanke[1]) balčak[2]) hvata,
Janjičare ljuti:
„Alaj[3]) djete, juriš sine,
„Na bedeme skoči!“
Ćordom mane, ona sjevne:
Mrtav pulji[4]) oči.
Tamo junakova glava skoči,
Junačka mu krv iz žilâ vrije;
Nogama pruža, rukama kvači,
Jako mu srce u grudih bije;
Dvaput korači,
Oči izkolači.
Junačka ga snaga izda,
Krv mu iz žila vrela zvižda;
Muhameda vikne,
Ustima zievne,
Nos mu bliedi,
Crveni se čelo;
Dà, to mu se htjelo:
Da tu drzovito glavom lupi
Nos si slupi,
Izbije si oči,
Te ćorav kroči:
Klizne mu se noga
Muhameda i Boga
Sad alakne,[5])
Pa se makne . . . .
Odnese ga sad valovita rieka
Nek si traži lieka,
U Stambolu tamo

[1]) Alamanka = ćorda, sablja grbava.
[2]) Balčak = držak.
[3]) Alaj = s pomoćju Boga.
[4]) Puljiti = razvratiti, izkolačiti.
[5]) Alaknuti = zazvati u pomoć.

Kod zlatnoga roga[1])
Nek' zove Boga!
Mehmed tužan sad si čupa bradu,
Svrne pod čador — ljubne bulu mladu:
„Allah! što ću? Krvcu liti!
„Zaludu su svi napori,
„Tvrd Bobovac biti
„Nejma hvajde; djeca mi ginu,
„Što ću sade!
„Kud vojsku silnu okrenut imadem,
„Da barem znadem!
„Ja sam silni car od carâ
„U svieti mi nije para;
„Predji moji — cari silni,
„Muhamedu sluge vierni
„Stambul htiše: predobiše:
„A ja nuto — ovdje ludim!
„Evo sva se moja sila
„Pod Bobovac trvdi sbila
„Pa ovog grada,
„Pa ove tvrdje,
„Nuto jada,
„Nuto rdje!
„Predobit nemogu,
„Alakat ću Bogu.
„Dukata je tamo hazna puna,
„Kraljeva je tamo zlatna kruna;
„Topi tu su, tuj oružje svietlo
„U Dubrovniku i Mjetcih slieto:
„Svladat grad valja na svaku ruku,
„Platit će muku.“
Odže sada gromko vikne,
Nek allahu dova[2]) rikne!
Odže na mig brdu oči,

---

[1]) Zlatni rog, zaljev od bospora na sjeveru Carigradu.
[2]) Dova, Duva = molitva.

Odže na mig gori glavu,
Podvikujuć silnu graju.
Sokolovim sivim okom
Sgora bošnjak motri graju;
Pa pokroči hitrim skokom,
Pa im vrelu skuha kavu . . . . .
On vrele vode prevele zdjele
On prevelo na ruku mu[1]) stienje[2])
Baca im doli,
Neka ih boli:
„Pomogla ih ta sveta voda,
„Sad im je sgoda
„Uzrok imaju,
„Neka vaju“.[3])
Al sada jada,
Sad groznih činâ
Mehmeda svlada
Groznica silna:
„Tužan što ću,
„Ev' umriet hoću!
„Tope ću sliti,
„Grad ću biti“.
Sad kovače, vikne;
Sada čekić cikne;
Sad se mota gvoždje suho,
Cika silna gluši uho;
Mije puše, vatra reži,
Čekić hrže, tuče mlati;
Do čas pet ih silnih leži,
Što ih hitar arap smlati.
Pucaj more! Kamen tuci,*)

---

[1]) Na ruku mu = priugotovljeno.
[2]) Stienje = kamenje.
[3]) Ako se i nisu bošnjaci u toj sdvojnoj borbi služili paklenom vodom ipak su uživali i Bogu zahvaljivali, što su neprijatelja kamenjem, sa visokih zidova grada Bobovca, natrag susbili.
*) Tako poviknu Bošnjak.

Odpočinut nedaj ruci.
Turaj u nje turke žive
Nek' mi se dive!
Topi veli silno riču
I pospanu Bosnu viču:
„Ti nijedna ustaj vjero!
„Zar bi ti se spavat htjelo;
„Hvataj te jabuke,
„Vraćaj ih na turke!"
Sad ubojiti topovi grmnu,
Sad se kamenita zemlja drmnu;
Sada kiši kamenito stienje,
Sada jeničari sdvojno pjene;
S ćordom su u ruci
U velikoj muci,
Tuše se živi.
Silna jeka ode niz planine,
Nju mi vile čuše bosankinje
I slegnu se Bobovca nad stiene
I smieškom motre dušmane kivne:
„Zaludu ti topi,
„Zaludu ti sila,
„Dobiti nas nećeš
„Vjera ti je mila!
„Bježʼ u Carigrad,
„U svoj u predgrad;
„Pali lulu,
„Ljubi bulu,
„Bolje će ti biti,
„Jer ćeš zaglaviti!"
Sjetan Mehmed grozno plače
Valja durat, ali šta će?
„Tope puni tope pali!"
Gromko viknu:
„Opet nek jeknu!"
Sada prizor strašan:
Bojni topi riču,

Mrak se hvata prašan,
Stiene se nit miču,
Zrno se slupi
I nazad pane,
Jeničara lupi
Neda mu, da dahne . . . . .
Ondje mu je glava,
Ondje oči vrane,
Ondje opet noge . . . .
Sve su ljute rane.
„Što ću! Evo dobi me!
„Pet dana[1]) ja palih
„Ognjem živim na stiene,
„Pa ih ne svalih.
„Do vraga slava,
„Do vraga stiene,
„Vidjet će me lava
„Varošice ine:
„Sve ću popalit!
„Jeničari nek robe
„I mlado i staro
„Nek u roblje vode!
„Te kršne djevojke,
„Plavokose vile,
„Nek im ljube oke,
„Nek ih mlade sile,
„Nek se zadovolje
„Baš do volje".
Sunce zadje; mrkli mračak
Spusti svoje mreže crne;
Silna vojska sjetna kreće
Preko hridâ, brdâ srne.
Svak' umukô, svaki múči,

---

[1]) Poviest nam tvrdi, da se tude Mehmed sa Bošnjaci 9 dana borio, dok mu napokon vojvoda Radak grad pridao, — u nadi, da će ga Car nagraditi. — Knežević: „Pad Bosne" str. 39.

Nit šta puca, nit šta sieva;
Njekog bolna bola mùči,
Na njekome rana zieva;
Drugi vesel, drugi tužan,
Sgrdjen jedan, drugi ružan,
Treći grdne rane mota:
Za Mehmeda to sramota!
Zlokobno mìsli hudoba grda,
Sukrstna duša Radaka kleta;
Grdne mota kobi — na vrh brda tvrda:
Izdaju grdu — izdati tvrdju tvrdu.
„Gospodarit ću vidjet će tko sam;
„U Rim vjerovat: kazat ću što sam!"
I neman huda,
I izrod roda
I tom se smisli
I to mu sgoda.
Ključe snimi Branko drugi,
Pred pozvana cara pade,
Ni pet, ni šest ključe dade.
Mrkim čelom, mirkim okom
Care mignu na dželata:[1])
Hitar junak, hitrim skokom
Kod balčaka ćordu hvata;
Ćorda manu, ćorda sievnu,
Grdoba se Radak strese;
Ćorda zvizne, ćorda pade:
Izdajica živjet stade.[2])

Premda je Mehmed iza izdajničke predaje Bobovca, gradjane bobovačke starije i odličnije izsjekao, mlade zarobio grad im upalio i uništio, ipak se i danas nalaze živi znaci toga njekad sjajnog i bogatog grada bosankoga. U zidu bila je sve do 1885. god.

[1]) Dželat = krvnik.

[2]) Idući u dolnju Borovicu iz Sutjeske, i danas narod zove onu visoku stienu, iz koje izvire voda Radakovicom, al za oto: što je pod njom na Mehmedov mig krvnik odrubio glavu patarenu Radaku, radi veleizdaje grada Bobovca.

liepo smještena jedna ploča sa usiečenom krunom kraljevskom. Spomenute godine, kotarski predstojnik iz Visokog, dao je tu krunu po sereženih iz zida izvaliti i smjestiti u Visokom. U tvrdji u liepom stanju nalazi se starinski bunar, sedrom ozidan pun vode, kakovih 30 met. u pećinu dubok; a i zidovi nam sviedoče, da je u gradu bila u gotičkom slogu ozidana crkva.[1]) Osim tvrdjavskih stražarnica glavne predstražarnice Bobovca bijahu: Unin-grad, koji je ležao pod planinom Baba, u gornjoj Borovici; jedna soba za 30—50. momaka prostrana, koja je izdubljena u pećini sa jugoiztočne strane, prieko rieke Borovice, pred samim Bobovcom; onda više sela Poljani s lieve strane Borovice rieke „Ljestvača", stiena, pod kojom se — narod veli — ukazala bogorodica bosanskomu nabožnomu kralju Stjepanu Tomi Ostojić-u.

Ja držim, da je vriedno i to izpraviti, da nije u Bobovcu „gdje je nekoč bio grad, ondje su sada turske kuće, a gdje je bila tvrdja ondje je samo gomila kamenja,"[2]) nego: kud se, sa iztočne strane, pružalo bobovačko predgradje, ondje je danas muhamedovsko selo Dragovići, od 10. kuća, a gdje je bio grad i crkva evo i danas pusti zidovi grada, stranom cieli, stranom 1 met. i poviše visoki. Na bobovačkih razvanah sačuvana je i jedna, od iztoka kula, na pol ciela, sa koje se podaje liep vidik na romantičnu okolicu Bobovca.

Oprostiv se sa porušenim i oplakanim Bobovcom, još malo popratimo Mehmeda po okolici kraljeve Sutieske. On sada razdieli vojsku: jedan odiel pod vrhovnim zapovjedničtvom Mahomet-paše i savjetnika mu velikog hodže Šeh-Ul-Islama[3]) Alije Bestamia[4]) imao se vratiti preko kraljevske Sutieske proti Jajcu i morao je porušiti Stjepan-grad, koji je bio, po svoj prilici, na putu idući iz Sutieske u današnje selo Zgošću, gdje imade množtvo još starinskih grobnih spomenika, raznimi rimskimi znaci ukrašenih; i Vranu-

---

[1]) Kad je 1886. u rujnu dolazio pod Bobovac bos. zem. vlade čovjek N. N. on je rekao, da će nastojati kod vlade, da se ta crkva stavi pod krov i popravi radi uspomene na Bobovac.

[2]) Č. Dr. Ivan-a Zoch-a i Josip-a Mencin-a: „Hrvatska enciklopedija" knj. I. str. 467. i Vj. Klaić: „Bosna" str. 155.

[3]) Šeh-Ul-Islam = zakonodavaoc islama, glavar zakona muhamedanskoga.

[4]) V. moje: „Bosans.-Herc. agrarno pitanje" itd. str: 8.

grad[1]) imao je porušiti, čiji se vide ostatci na lievoj strani rieke Bosne, napram današnjem selu Čatići. Mehmed je sam ponosito kretao, preko Vratnica,[2]) današnjeg muhamedanskog sela Arnautovića sa glavnim odielom vojske naproti gradu Visokom u Vrhbosni. Lako ga predobi i ostavi oskvrnjena, jer se u njemu nalazila mala posada bosanske vojske.

b.) Tvrdja Visoko i njezine znamenitosti.

Pradavna tvrdja Visoko ili Visoki, za to što se popela na vrhunac planine Zimča-Plahovo prozvala se Visoko. Njega stariji pisci polatiniše u Visochium jal Visokium. Po mnienju franjevca Katančića Visoko je mjesto, gdje je bila stolica najstarije bosanske biskupije, koja se spominje pod stolicom Bistva stara (= Bistue vetus.[3])

U Visokom bosanski kralji okruženi sjajnom i plemenitom bosanskom vlastelom obdržavahu državna vieća i državne zaključke stvarahu.[4]) Visoko imadjaše svoje posebne gospodare kao: Petra Vojsalića[5]) i dr. . . .

Kraj same tvrdje, taman s lieva utoka rieke Fojnice u Bosnu bio je franjevački samostan sv. Nikoli posvećen, koga 1450. god. sagradi glasoviti dobrotvor Mihovil Ostoides. Vel. o. Franjo Varadinski u svoj knjizi „Pastor Bonus“ evo što o spomenutom samostanu piše:

---

[1]) Ovaj se grad zvao i Podvisoki, jer je bio niže Visokog, a više Vranduka. I u njemu su obdržavani kraljski sastanci, V. Klaić: „Pov. Bos,“ str. 261.

[2]) Danas pripoviedaju, da su oni ostatci, koji se nalaze na utoku Lušnice u Bosnu, izmedju Seoca i Vratnica, ostatci njekakovog franjevačkog samostana, kašnje samostana duvnah sv. Klare. Moje je mnienje, da je tude prije bio kakov vladarski „dvorac“, nego li redovnički samostan, koji je (dvorac) Mehmed, putujući u Visoki izpod Bobovca, srušio: jer su tude i skupštine bosanskih velemoža bivale i povelje „u Lužnici“ izdavale.

[3]) V. fra M. Vjen. Batinić: „Djelov. Franj.“ svez. I. str. 15.

[4]) V. Klaić-a: „Pov. Bosne“ str 215.

[5]) Batinić: „Djel. Franj.“ svez, I. str. 98.

„Njeki Mihovil Ostoides napravio je g. 1450. blizu prostranog i pradavnog grada Visoko, samostan, koga je posvetio sv. Nikoli. Ovaj su samostan Turci do hiljadu puta srušili, a Franjevci opet toliko put popravili. Napokon su ga 1670. g. nastojanjem o. Stjepana Tursića i oslobodjenjem Ivana II. kralja poljskog s nova podigli".

Očevac navadja,[1]) da su Franjevci ovaj samostan odbjegli 1688. g. pod velikom neplaćenom globom, u Gradišku, preko Save, odniev sa sobom crkveno ruho i posudje, koje da su od Turaka katolici iz Gradiške odkupili. Baš mi se ovaj navod ne vidi vjerojatan, koliko navod književnoga Benića.[2]) On kaže: Da je ovaj samostan sam mjestni gvardijan čuvao, kad su ga ostavila sva braća. Jednom desio se u visočkom samostanu biskup bosanski i redodržavnik, i to uprav kad su dužnici globe došli i potražili dug od mjestnog gvardijana. Nemogav duga od gvardijana naplatiti, upale mu štalu i konje sa volovi, ovčnjak sa ovcami i sijeno. Poslje toga obvežu gvardijana, da zajamči za njega neki bogataš Lipovac, da će on dug čim prije za gvardijana platiti. To se je sve tako krpalo i snosilo do 1697. g, t. j. do Eugenova povratka iz Bosne.

Kad se je princ Eugenijo Savojski slavodobitan pod jesen izpod Sarajeva vraćao, onda gvardijan samostana visočkog videći, da on osto il ne osto, da je samostanu odzvonilo te želeći si pako život spasiti, pridruži se Eugenu sa mjestnimi rimo-katolici i predje u Gradišku, a njegov jamac Lipovac u Sibinje u Slavoniju. Poslje njihovoga bjega Turci si samostan upalili; a preostalim zidom iza ruševine popravili 1851. g. most na Bosni, koga je istoimena rieka srušila. Kod Visokog i drugi je samostan franjevački bio pod imenom: „Samostan sv. Marije u Visokom."

Da je taj samostan obstojao od lieve strane rieke Bosne, osim ustmenog predavanja, obstojeća ruševina svjedoči nam najbolje u suglasju sa Gonzagom Franjo od Varadina, kad pišuć o samostanu sv. Nikole ovako piše o spomenutom samostanu sv. Marije: „S druge strane rieke Bosne imadu ruševine davnijeg samostana, koga su patareni srušili, kad su izsjekli sve redovnike. Tu se često vidjaju svieće, gdje vrhu grobova poginulih gore".

---

[1]) „Epit. vetustatum Bosnensis Prov." pogl. IV. §. II., str. 68.
[2]) Njegov rukopis u Sutjeskoj str. 75.

*

Taj je samostan bio dalek od Sutieske dva sata i tri četvrta: od samostana sv. Nikole jednu milju talijansku. —

Stara se uspomena, u kratko gori orisanog grada Visokog ponovila i u najnovije vrieme:

„Jer topovi zglušili prodolje,
Triska bila, ali malotrajna,
Ali stravna za plašive Turke".

Kadno se 1878. god. na 17. kolovoza iz visočkih gudura začuo prasak pušaka na Austro-Ugarske čete, onda se ponovili odjeci uštaško-muhamedanskih topova i sa starih zidina tvrdje Visoko; dok ih na jedan mah ne zali i ne zašutka glasoviti zapovjednik topničtva u Austro-Ugarskoj vojsci Podmaršal Tegetthoff, koji je išao:

„Sa lievim krilom od dundara,
Od Zenice uza Bosnu hladnu,
Kuda prodje i knez Eugene,
I krvni ga dočikaše Turci,
Može vidjet i Tegetof groblje,
Gdje Ribnicu pregazio rieku,
Kod Turbeta crna šehovoga,
Za hiljadu raka Turačkije,
I četiri pala komandara,
Što jim jošter svieća žmiri lojna,
Za spomenu okršaja bojna.
Tegetofu dotle mirno bilo,
Kad na Kaknju prebrodio rieku,
Udrio je na zasjede tvrde,
Pobio se i razbio Turke,
Al' ga opet predusreli silni,
Kod palanke[1]) Dobojevo zvane,
I tude ih dobojevô harno,
I pognao k' gradu Visokomu,
Ali tude pobili se ljuto,

[1]) Palanka = mala vorošica.

Dosta jada stalo generala,
Puno palo glava Turačkije,
Dok i odtle pognao jih kivne,
Ter ih ćera drumom Sarajskijem".[1])

Njekoliko časova niže zapuštene tvrdje Visoko, poput crnih vrana poredale se crne kuće visočkih stanovnika. U toj kao običnoj bosanskoj varoši ima 8 džamija i blizu 600 muhamedanskih kuća; rimo-katoličkih i to sa pridošljaci ima samo do 20. kuća; grčko-iztočni imaju do 80 kuća sa crkvom, školom i župskim stanom.

Ukupno žiteljstvo broji do 4000 duša. Ono se bavi poljodjelstvom, i zanatom: pravenjem opanaka, šivenjem azijatskog ruha, i ćurenjem kožah, koje imadu dobar prolaz i izvan domovine; napokon se bavi i trgovinom. U Visokom ima dobar drveni most preko Bosne, koji dieli varoš Visoko i željezničku prugu 1886. sagradjen nastojanjem mjestnog kotarskog predstojnika Hrvata Neumayera. Visočka je okolica dobro plodna, jer joj se ravna polja pružaju kraj rieke Bosne.

IV.

Samostan sv. Ive Krstitelja u kraljevoj Sutiesci.

O tom samostanu gotov nimalo neima poviestnih podataka, jer su s vremenom jal izgorili, jal gdjegod sakriveni od Turaka u podzemnih sahraništih struli. Da je franjevački samostan u Sutiesci, — iza onog bivšeg u Srebrenici, — najstariji, to nemože pobiti nijedan povjestničar. Tà, mi sami znamo, da je u Sutiesci bio banski, kašnje kraljevski dvor, u Sutieskoj su se okolici još bosanski bani odricali patarenizma, gradili crkve pa su kraj svog dvora prije podigli samostan franjevcem, kao svom kuratnom kleru,

[1]) Radovan: „Osvetnici" dio VII. str. 40—41.

nego drugdje. Što se kaže „i vlah i turčin“ znade za najstariju tekiju (= samostan) fratarsku i gjamiju muhamedansku samo u u Sutiesci. Taj je samostan s početka, — u koliko se može doznati, — bio vrlo malešan, i tiesan i nepoznat, dok ga nije, kako smo vidili u opisivanju Kraljeve Sutieske, ban Stjepan Kotromanić razprostranio.

Sudeći po položaju mjesta i današnjem obliku sutieskog samostana, može se reći, da on nikad nije imao kakovih znamenitih prostorija.

On leži na samih podzidah, njekoliko koraka na sjever od ostataka kraljevskoga dvora, više današnje varošice Sutieske, koja broji 300 stanovnika. Od iztoka zaklonio ga ogranak planine Rida: brdo Ježevica; od juga brdo Paprati, od zapada brdo Teševo i sutieske pećine „Zviezdović“[1]) zvane, od sjevera brdo Rid.

Dakle taj je samostan tako sa svih strana zaklonjen, da bi ga u zalud nevješt putnik tražio, ako ga nebi dovela do podanj rieka Trstionica.

Stariji glavni zidovi pokazuju, da je sutjeski samostan sa crkvom bio u četverokut ozidan. Sa južno-zapadne strane bila je stara crkva. Prvi put postao je sutjeski samostan žrtvom nasilja u vrieme pada Bosne, — kad i kraljevski dvori, — al udvoriv se Franjevci kod Mehmeda i izprosiv od njega slobodu, da smiju u njegovih pokrajinah prebivati, stanove si praviti i popravljati, odmah obnoviše na istih temeljih svoj samostan u Sutiesci.[2])

Kad no su 1524. g. Turci srušili franjevačka četiri samostana: Konjički, Visočki, Fojnički i Kreševski onda je samostan Sutieska pod gvardijanstvom v. o. Mate Skoroevića iz Teševa tako nastradao, da ni kamen na kamenu nije ostao.[3]) Nakon trideset godina, kad su Franjevci platili Turkom mita[4]) 900 carskih dukata, onda su ga opet na istih temeljih podigli. Pokojni fra Mato Mikić

---

[1]) Zviezdović se te pećine prozvale od fra Angjela Zviezdovića, koji je u njih pokornički život provodio. Čitaj: „Kratak vjekopis fra Angjela Zviezdovića“, koga sam objelodanio u „Katol. Listu“ u Zagrebu 1885. g.

[2]) Njeki Sutiesku zovu i Sudinskom, što se za vrieme bosanskih kralja tamo kao na vrhovni sud apeliralo.

[3]) Benić-a ljetopis u pismohranu u Sutieskoj str. 20.

[4]) Mito = ucjena, globa.

u svom ljetopisu[1]) kaže da je 1629. godinu snimio sa samostanskog zida i tyrdi, da se ove godine samostan u Sutiesci ako ne podigao iz pepela ono sigurno popravio.

Kraj vratah samostana, idući iz varošice Sutieske, s lieve strane u zidu ona kamena, četverokutna ploča i na njoj urezana slova[2]) glasno kažu, da je na 7. rujna 1659. g., dok je gvardijan fra Grgo Seočanin bio na franjevačkoj pokrajinskoj skupštini u Grado-vrhu samostan Sutieski, osim crkve, posve izgorio, a da ga tek 1662. v. o Mihovil Brešanin s fra Stjepanom Glumešićem opet podigao. Moguće je, da se bilo štogod upalilo, a da je sav samostan izgorio i da se on opet rečene godine podigao, nije vjerovati.

Još je spomeniti fra Mato Mikić našao na zidu samostana usječeno: „Restav, 1674." (= restauratum, obnovljeno), što dokazuje, da je i te godine sutieski samostan popravljen. Kad no 1736. g. Turci pokupiše čete, da ratuju proti Rusiji, onda u mjesecu kolovozu četa Nemarovića (Neimarlije sa 40 spahija navali na sutieski samostan: zid sa zapadne strane Turci preskočiše, vrata otvoriše, konje u samostan i crkvu uvedoše, a Franjevci se u svoju pivnicu sa oružjem pozatvaraše. Kad se unoćilo, nastane strah i trepet po Franjevce. Turci oplieniv im samostan i crkvu, htjeli ga upaliti te bi to i izveli, da ih nisu Franjevci iz podruma sa pucanjem iz pušaka iz samostana protjerali u nezavrat.[3]) Ne osvrćući se više na gustokratno rušenje i opet dizanje ovog samostana, još nam je navesti, da su Franjevci ovaj samostan sa crkvom, uz dozvolu mogućeg travanjskog vezira Gelajli-paše 1821. g. popravili i ukrasili po novijem ukusu.[4])

---

[1]) „Arkiv" knj. III.

[2]) Urezano je latinskimi velikimi slovi ovo „Hoc Monasterium Minor: Babtē Dni dicatum A. 1658. solo equat. reedificarunt PP. Sutiske. Aū 1664. Gvardianatu P. Fra Michaelis Bresanin. ETC ✠ Asistente R. P. F. Stephano Glumcibic".

[3]) Benića ljetopis „bosanicom" pisan u Sutiesci.

[4]) Autentik toga navoda i danas se, idući u pohranu crkvenih stvarih, nalazi. na desno, urezan latinskimi velikimi slovi na ploči kamenoj. On glasi: „Conv̄tus hic cum sua Ecc̄lia Nne S. Joan.-Baptāe Deo dicatus, olim Curia Bani dictus, pluries restauratus, novissime jam jam lapsurus prae vetustate suorum murorum ac tecti cor̄uptone Año 1821. de Potenti licentia Veziri Travnicen: Gelail Pashe, Gvard. R. P. P. Petro Babaich, ac Fabricae Direct. P. Elia Starcevich ceterisq. religiosis, P. Steph. Marianovich imprimis strenue juvantibus refectus fuit, muris ejus ultra medietatem e (valjda fundamento)

1833. u pripomoć cesara Austrije Franje Josipa I. i drugih dobročinitelja, još su Franjevci po novom ukusu podigli u Sutiesci, sa južno-iztočne strane i drugu struku samostana, na dva sprata,[1]) pod imenom „Nova gradja“.

Oblik je Nove gradje, kao i stare danas posve poremećen; jer se Franjevci pomnožali, pa i samostan su više prigradaka i dogradaka razprostranili. Dozlogrdiv njima u tih tamnih zakutcih prebivati; sipajući kao u sinje more silni novac za svako-danji popravak toga iztrošenog samostana i za njegove podzide i obzide, porodi se u njih 1877. g. preplemenita misao, da samostan podignu na drugom mjestu, u okolici Sutieske, al pod istim imenom, uz iste povlastice prvenstva, koje je taj samostan baštinio od davnih davnina. Ta se namisao bila zaboravila sve do 1885. g. Ove godine kupe si zemljište „Bistrik“, kod sela Bjelavić-a;

---

tundamento erectis hac ilac reconcinatis totoq. tecto de novo e querceis Tabulis constructo formaq. ad intus comodiore ili data. In Ecclia quoq. Altaria melius disposita, sublatoq. inde Choro et comodius e parte Convtus ad superius planum locato, Omnia Architecto Philipō Maraçich ad finem deducto. Ecclesia vero in parietibus abrasea (valjda abrasa) et refacta die 10 Maj. 1811. denuo consecrata fuit ab Ilmo et Revmo Fr. Augustino Miletich Eppo Dauliensi et Vic. Aplico his in partibus. Quae omnia peracta fuere sub regimine Ad. P. P. Dominici a Varesh, iterato actualis Minist. Provlis et Vicari Genlis“.

[1]) O tom, evo sliedeći autentik urezan na ploči, koja se nalazi u zidu zapadne strane samostana. On glasi:

„D. O. M. A.
Divo Bapstae Christi
Cenobii hujus invicto
Tutori.
Religiosorum PP. Min.
Solerti industria Heroico Labori
M. H. P.
Mnemosijni perennsis
ergo Tractus hujusce
funditus adjecti sub
directione et assistentia
Rēndi Pris Stephani Marianovich de Lipn.
Pciae Custodis
Anno MDCCCXXXIII.
Gvardianum agente
R. P. Antonio Knezovich
una Pae Dfrē.

Izreza Ivo Mirčić iz Poljana.“

potražiše iz Rima dozvolu, da smiju tamo podići samostan; dobiše ju i proglasiše u „tabuli“,[1]) da mogu samostan podići na Bistriku, od Sutieske na jugo-zapad 1 sat daleko.

Pa budući je nade, da će se Franjevci, dotičnog samostana, skoriem oprostiti sa svojim prastarim samostanom u Sutjeskoj, još ćemo se malo kod njega radi uspomene zadržati. U njemu, nad korom ima knjižnica sa njekoliko tisuća, sistematično neporedanih knjiga; u knjižnici ima izvorna slika na bezu bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića, i imitirana sa njekoliko prostih, olovkom povučenih poteza na papiru, slika kraljice bosanske Katarine;[2]) ima u knjižici na pergameni i snimljeno sa drvene table po fra Martinu Nediću: „Rodoslovje srbskih i bosanskih kralja“. Izrezao ga 1482. g. Petar Ohmućević, kako se na njemu podpisuje „stari Bošnjanin“, za tada u Dubrovniku. U tom starom sutieskom samostanu ime na svodove ozidan stari podrum, kuhinja, objedovalište, željeznim stupom poduprto, i do 50 kakovih tiesnih i mračnih sobica; nizki su ga (samostan) hodnici, 1 met. i 2 met. široki svega izkrižali; zidovi su mu od rieke Trstionice u takovom stanju, da se svaki čas očekuje kad će se srušiti, krov mu je sav struo. Izpod Teševa dovedena je u nj, kroz gaj drvenimi cievi, živa voda (= česma).

Sa južno zapadne strane bila mu je do 1858. g. stara crkva, koju je popravio u lipnju 1728. g. gvardijan fra Juraj Bjelavić;[3])

---

[1]) Tabula = list, pismo, koji donosi svage godine Franjevačku promienu.

[2]) Onu izvornu na bezu kraljičinu sliku, koju Knežević spominje u: „Pad Bosne“ str. 92. kako mi pripovjedi vrli starina fra Martin Nedić, poslao ju Nedić u Djakovo sa ostatci paramente, koju je ista kraljica, prid pad Bosne izradjivala i sa onom drvenom tablom, na kojoj je spomenuti Ohmućević izrezao: s jedne strane Isusa, izranjena i čovjeka pred njim klećećeg u djakonačkom crkvenom ruhu; s druge strane rodoslovje bosanskih i srbskih kraljeva.

[3]) Dokaz je toga navedenog ona ploča, tik vratah s lieve strane od varošice Sutieske, u zid smještena. Na njoj je velikimi latinskimi slovi urezano:

„Al
Ecclesia aec Babtistae Christi restr̄at. tuit (mjesto: fuit) a. D. 1728. M. Junio. asistente R. P. Georgio Billavich tunc Gvardiano“.

Tu je crkvu posvetio 1822. g. na 20. svibnja fra Augustin Miletić: Ljetopis Benića u Sutjeskoj str. 307.

od juga dočieka ga nova crkva, koju je ozidao pomoću puka[1] 1858. g. neutrudivi i nezaboravljivi radin fra Martin Nedić.[2]) Ona je ozidana, duga i široka u talianskom slogu. U crkvi sa strane evangjelja, kod žrtvenika sv. križa u zidu u obloku imade čudotvorni križ sa davnom krunicom njekog bosanskog nabožnika. O tomu križu imade u „bosanici" sliedeći izvadak: „1462. na 3. Magja. Prisvitli G. N. Biskup, Fra Jerolim, Varešanin posveti u Sutiesci Manastiru S ga Ivana Križe Srèbàrne, Miedene, dàrvene, i veliki odèrva koga učini Blaženi Fra Angeo Zviezdović, koi je vehoma znamenit protiva zlu oblaku, i gradu".

Takodjer sa strane evangjelja u crkvi u zidu, čita se latinštinom nadpis, kojim se označuje crkveni oprost. On glasi:

„Meo in Pec.
Indult. Apcu
Conservo
Indulg. ple. perp. pro VIV
et Def. in Fes. S. Baptae Chr. die XXIV.
Jun ex ind. PP. Pu VI-MDCCLXXIX"

Tako isto sa strane evangjelja u crkvenom hodniku imadu pohranjeni u kamenoj škrinji ostatci bosanskoga kralja Stjepana Tome Ostoića. Više škrinje stoji kamena ploča sa sliedećim nadgrobnim nadpisom;

„MRNACONTINENS OSSA
STEPHANI THO-
MAE REGIS BOS-
NAE † 1460. EX AN-
TIQUA ECCLIA
TRANSLATA AN.
D. 1859. CURA CUS-
TORIS ANTIQUI-
TATUM PATRIAE
P. M. N."

[1]) To nam sviedoči ovaj nadpis, koji je urezan u kamen iznad crkvenih vratah: „Sloga" i „P. M. N.", t. j. Pater Martinus Nedić = otac Martin Nedić.

[2]) Na pročelju crkve s velikimi latinskimi slovi urezan je u kamen ovaj nadpis:

„A. M. D. G. Babtãe Xti H. Ecla haec Archto A. R. P. Martino Nedić Toliseo aedificata est A. D. MDCCCLVIII.

Kad je fra Martin Nedić, sa zidarom Franjom Ivšićem iz Seoca, našao kraljevski kostur u rečenoj staroj crkvi, uprav po tvrdnji Karla du Fresne pod žrtvenikom svetog križa (= „sub Ara sacrae Crucis“) onda je uz njega našao kraljevsko željezno žezlo sa njekoliko srebrenih starinskih sa poprsja dugmeta te je opet sve — našasto — skupa pohranio u kraj hodnika nove crkve.[1])

Više presbiterija i kora podigao se, njekoliko metara u vis tornjić sa ovim nadpisom:

„PRVI U BOSNI POSTADE G. G. 1860.“

Sutieski samostan posjeduje njekoliko crkvenih srebrenih križeva, kaleža i svićnjaka još iz davnih vremena, al je šteta što nijedan taj predmet neima na sebi dana ni godine ubilježene.

Sutieska je za Bosnu, osobito za dolnje krajeve Bosne bila odgojište, pučka škola, gimnazija, sjemenište i sveučilište; u njoj se mladići odgajaše, franjevci postajaše, u njoj se u većih naucih usavršivaše. Sutjeska bijaše sve do novijeg vremena sielo bosanskih redodržavnika i biskupa.[2]) U Sutieski je i danas predavanje mudroslovnih nauka. Dok je Bosna Bosnom, Sutieska će se spominjati, jer je ona majka najprvih i najvećih bosanskih prosvietlitelja. Ovo su djeca i sinovi Sutieske, kojih se imena u bosanskoj poviesti nikad ukriti nemogu:

Andrijić fra. Domin, zgodopisac;
Barišić fra. Gabro, biskup i pisac;
Barišić fra. Rafo, biskup i pisac;
Barišić fra. Rafo, mladi pisac
Barukčić fra. Andrija, latinski pjesnik;
Benić fra. Bono, ljetopisac;
Ćavarović fra. Ilija, pisac;
Divković fra. Josip, govornik;
Divković fra. Matija, pisac;
Ilijić fra. Grgo, biskup i pisac;
Josić fra. Blaž, latinski pjesnik;

---

[1]) Tako mi on sam pridovjedi u Tolisi.

[2]) I danas se u Sutjeskoj na vratima residencije pokojnog biskupa fra Rafaela Barišića urezano čita: „FR. RAPH. BARISIH. EPP. AZOT. MDCCCXXXIV. U sriedi toga napisa stoji: †. I. H. S.“

Lastrić fra. Filip-Očevac, pisac;
Marijanović fra. Stjepan, pisac;
Matić fra. Ambroža, latinski pjesnik;
Matijević fra. Stjepan, pisac;
Mikić fra. Mato, kronolog;
Nedić fra. Cvjetko-Franjo, pisac;
Nedić fra. Dobroslav, pisac;
Nedić fra. Martin, pisac i dobrotvor;
Varešanin fra. Filip, pisac i dr.

Sutieska župa brojila je 1777. god. samo 1921. stanovnika, danas ona broji preko 3800. duša. Njezini se žitelji bave jedino poljodjelstvom. Zemlja im je vlastita; al ne napram posavačkoj zemlji posve neplodna, jer je kamenita i vrletna. Vode im iz samih pećinah izviru; hrana im je posve jednostavna: kokuruzov hljeb, kupus, grah i mliečna jela, premda bogatiji ubije po koje i krme, vola jal debela ovna zakolje. U obće dobro se čuvaju pića i ostalih zabluda. Taj je narod jako odan i poslušan starijoj oblasti. On je od naravi značajan, mudroslov i pravnik: on neće, da ga nitko na sudu zastupa. On se odieva prostom, al većinom domaćom robom.

1777. g. kustodija Sutjeska, brojila je župâ:

1. Sutieska sa 261. kuća, 1921. stanovnika i 20 franjevaca;
2. Biela „ 593. „ 3905. „ „ 3 vjerovjestnika;
3. Komušina „ 252. „ 2702. „ „ 3 franjevca;
4. Roškopolje, mala misija sa njekoliko župljana i svećenika;
5. Subvučjak sa 182. kuća, 1387. stan. i jednim vjerovjestnikom;
6. Tuzla „ 282. „ 2692. „ „ 2 vjerovjestnika;
7. Vareš „ 325. „ 1974. „ i 2, kadnokad i 3 vjerovjest.
8. Zavik „ 235. „ 1628. „ „ jednim vjerovjestnikom.[1])

Imenik sutieskih gvardijana.[2])

1. o. Mato Skoroević[3]) spominje se gvardijanom 1524. god.
2. „ Marjan Maravić „ „ „ 1635. „
3. „ Grgo Seočanin „ „ „ 1658. „

[1]) Benić-a ljetopis u pismohranu sutjeskom str. 1.

[2]) Žao mi je što nisam mogao postepeno poredati svih gvardijana, jer su im se imena zagubila.

[3]) On je bio starinskog plemića porodice Skoroevića u Teševu.

4. o. Mihovil Brežanin spominje se gvardijanom 1664. god.
5. „ Jakob Tvrdkovčanin „ „ „ 1686. „

Ove je godine vladalo veliko progonstvo i krvoproliće bosanskoga kršćana; pa je spomenuti gvardijan poput Mojzija, iz župah sutjeskog samostana i drugih sa dotičnimi župnici preveo preko Save množtvo bosanskih Hrvata, kao: m. p. o. Andrija Dubočanin, eksprovincijal prevede preko Save, iz župe bosanskoga Dubočca, brojem 2700. stanov. v. o. Mihovil od Velike, iz župe Drventske prevede brojem 2300. stanovnika; v. o. Josip Seočanin, iz parokije Majevac prevede brojem 1500. stanovnika; v. o. Ilija Dubočanin, prevede sa drugoma iz parokije Modriča brojem 6500 stanovnika; v. o. Grgo Zgošćanin prevede iz parokije Seočanice brojem 4000. duša; v. o. Juraj Turbić, iz parokije Kuzmaidani prevede brojem 5300. duša.[1])

6. o. Anto Jakešanin spominje se kao gvardijan 1697. god.
7. „ Franjo Glumčić „ „ „ „ 1697. „
8. „ Stjepan Glumčić „ „ „ „ 1699. „
9. „ Marjan Aljinić „ „ „ „ 1702. „
10. „ Nikola Bogić postao gvardijanom 1705. $^{26}/_{7}$.
11. „ Martin Katenović „ „ 1706. $^{26}/_{6}$.
12. „ Marjan Aljinić po drugi put „ „ 1707. $^{7}/_{5}$.
13. „ Juraj Bjelavić „ „ 1709. $^{13}/_{7}$.
14. „ Stjepan Glumčić po drugi put „ „ 1712. $^{11}/_{10}$.
15. „ Marjan Aljinić po treći put „ „ 1715. $^{24}/_{6}$.
16. „ Juraj Bjelavić po drugi put[2]) „ „ 1718. $^{26}/_{5}$.
17. „ Augustin Tuzlak „ „ 1721. $^{1}/_{7}$.
18. „ Josip Bjelavić „ „ 1723. $^{8}/_{11}$.
19. „ Juraj Bjelavić po treći put „ „ 1726. $^{24}/_{6}$.
20. „ Lovro od Seoca „ „ 1729. $^{29}/_{4}$.
21. „ Juraj Rašić „ „ 1731. $^{4}/_{5}$.
22. „ Anto Knežević „ „ 1731. $^{14}/_{8}$.
23. „ Dominik Pavlović „ „ 1735. $^{12}/_{7}$.

---

[1]) Benić-a ljetopis u posmohranu Sutjeskoj str. 82.

[2]) 1719. g. u mjesecu siečnju telali (= glasonoše) razvikaše Bosnom, da je učinjen mir medju Bečom i Carigradom i Republikom mletačkom. Benić ljetopis str. 84.

24.	o.	Mato Kmetović[1])	postao gvardijanom	1736.	
25.	„	Bono Benić[2])	„ „	1736.	1/7.
26.	„	Mato Kmetović po drugi put	„ „	1739.	31/5.
27.	„	Andrija od Čatića	„ „	1741.	21/8.
28.	„	Grgo Glumešić	„ „	1743.	12/5.
29.	„	Anto Turbić	„ „	1745.	5/4.
30.	„	Bono Benić po drugi put	„ „	1747.	8/10.
31.	„	Marko Ćorić	„ „	1748.	25/8.
32.	„	Nikola Tješilo	„ „	1752.	24/6.
33.	„	Anto Tomić	„ „	1753.	29/4.
34.	„	Dominik Batvić	„ „	1857.	30/10.
35.	„	Pavao Turbić	„ „	1760.	23/4.
36.	„	Jerko Štitić	„ „	1761.	29/4.
37.	„	Bono Benić po treći put	„ „	1764.	6/5.
38.	„	Marko Kovačević	„ „	1766.	13/4.
39.	„	Martin Vazgeč	„ „	1768.	14/9.
40.	„	Josip Tomić	„ „	1771.	11/7.
41.	„	Gabro Aljinić	„ „	1772.	24/6.
42.	„	Franjo Jurjević	„ „	1774.	13/6.
43.	„	Marko Kovačević po drugi put	„ „	1775.	13/6.
44.	„	Petar Marjanović	„ „	1777.	9/6.
45.	„	Franjo Jurjević po drugi put	„ „	1778.	15/6.
46.	„	Petar Marjanović po drugi put	„ „	1781.	19/6.
47.	„	Grgo Olovčić	„ „	1783.	26/6.
48.	„	Pavao Stoičić	„ „	1784.	8/3.

---

[1]) Ovaj je bio za vrieme predsjednik samostana, jer je gvardijan bio umro.

[2]) Ovaj je gvardijan u 1737. g. bio razaslo po šumi i selih svoju braću franjevce, davši svakom po njekoliko novca, da se mogu odkupiti od Turaka, koji su se vraćali sa bitke, izpod Banjeluke i pod Ećimović-pašom robili i palili sela i samostane, a franjevce na kolac nabijali. Benić je sam dao konja jednom muhamedovcu, što je on pred Ećimović-pašom zajamčio, da se Benić ne pača u političke odnošaje. Paša nije bio ni s tiem zadovoljan, nego svoga Benića, kreševačkog i fojničkog gvardijana zatvori u Sarajevu u hrastovac, te pod strahovitom krikom: „Na kolac s njimi, na kolac!“ izciedi od njiha i zadnji novčić iz džepa, te ih nakon 10. dana pusti iz zatvora na slobodu. Tko se hoće pobliže upoznati sa progonstvom sutjeskih gvardijana i saznati koliko je taj kukavni samostan dao bosanskim pašam i bašam „mita“ neka prolista Benića „bosanicom“ pisani ljetopis u Sutjeskoj i djela tiskana fra. Martina Nedića, osobito ono: „Stanje Redodržave Bosne srebrne“. (Djakovo, 1884.)

49.	o.	Ambroža Vučković	postao gvardijanom	1785.	$^{4}/_{10}$.
50.	„	Ivan Bukvić	„ „	1786.	$^{24}/_{11}$.
51.	„	Franjo Jurjević po treći put	„ „	1787.	$^{14}/_{9}$.
52.	„	Gabro Aljinić po drugi put	„ „	1787.	$^{21}/_{10}$.
53.	„	Mato Ivković	„ „	1789.	$^{5}/_{3}$.
54.	„	Franjo Milanović	„ „	1790.	$^{24}/_{5}$.
55.	„	Marko Mihatović	„ „	1792.	$^{28}/_{8}$.
56.	„	Ambroža Vučković po drugi put	„ „	1795.	$^{3}/_{5}$.
57.	„	Petar Marijanović po treći put	„ „	1796.	$^{17}/_{4}$.
58.	„	Nikola Golub	„ „	1797.	$^{19}/_{6}$.
59.	„	Stjepan Batvić	„ „	1799.	$^{27}/_{5}$.
60.	„	Augustin Pejčinović	„ „	1800.	$^{24}/_{6}$.
61.	„	Anto Tomić	„ „	1801.	$^{17}/_{5}$.
62.	„	Ivan Bukvić po drugi put	„ „	1802.	$^{25}/_{6}$.
63.	„	Anto Gašić	„ „	1803.	$^{17}/_{6}$.
64.	„	Petar Maroević	„ „	1804.	$^{2}/_{5}$.
65.	„	Augustin Pejčinović po drugi put	„ „	1805.	$^{1}/_{9}$.
66.	„	Juraj Grgić	„ „	1806.	$^{17}/_{5}$.
67.	„	Andrija Maračić	„ „	1809.	$^{27}/_{6}$.
68.	„	Luka Ćorić	„ „	1812.	$^{6}/_{5}$.
69.	„	Martin Tomašević	„ „	1815.	$^{5}/_{5}$.
70.	„	Angjeo Dugonjić	„ „	1816.	$^{13}/_{5}$.
71.	„	Grgo Jurič	„ „	1817.	$^{7}/_{5}$.
72.	„	Andrija Maračić po drugi put	„ „	1818.	$^{27}/_{4}$.
73.	„	Petar Babajić	„ „	1820.	$^{10}/_{5}$.
74.	„	Ivo Kljaić	„ „	1822.	
75.	„	Petar Babajić po drugi put	„ „	1825.	$^{26}/_{4}$.
76.	„	Franjo Aždajić	„ „	1828.	$^{28}/_{4}$.
77.	„	Juraj Grgić	„ „	1831.	$^{4}/_{5}$.
78.	„	Anto Knežević	„ „	1831.	$^{14}/_{8}$.
79.	„	Anto Gjurić	„ „	1834.	$^{16}/_{4}$.
80.	„	Augustin Maračić	„ „	1835.	$^{19}/_{5}$.
81.	„	Stjepan Marjanović	„ „	1836.	$^{2}/_{5}$.
82.	„	Ilija Ilijić	„ „	1838.	$^{7}/_{5}$.
83.	„	Nikola Jurić	„ „	1840.	$^{4}/_{5}$.
84.	„	Ivan Kljaić po drugi put	„ „	1848.	$^{27}/_{4}$.
85.	„	Stjepan Mikić	„ „	1849.	$^{1}/_{5}$.

86.	o. Petar Čičak	postao gvardijanom	1852.	29/4.
87.	„ Stjepan Krištić	„ „	1855.	30/4.
88.	„ Nedjeljko Andrijić	„ „	1858.	18/5.
89.	„ Nedjeljko Ćure	„ „	1860.	23/4.
90.	„ Josip Divković	„ „	1864.	30/4.
91.	„ Filip Poljaković	„ „	1869.	25/5.
92.	„ Nedjeljko Ćure po drugi put[1])	„ „	1872.	25/4.
93.	„ Ilija Lacić	„ „	1873.	7/5.
94.	„ Pavao Semunović	„ „	1874.	2/5.
95.	„ Augustin Sliškovič	„ „	1877.	26/4.
96.	„ Franjo Komadanović	„ „	1879.	3/6.
97.	„ Luka Vidaković	„ „	1882.	26/5.
98.	„ Ivo Grubešić	„ „	1885.	25/5.

V.

Samostan sv. Marije u Olovu

u starije i sadanje vrieme.

„Da nam ono nepogine
Što je naše od starine".

D. Rakovac.

1886. prevaljujući iz Vijake u Olovo brda i doline puna 4. sata hoda, ugledah pod Gradcom i starinskim, kršćanskim grobljem na potoku Bioštica ostatke kamenoga mosta, koga su u starije vrieme kršćani ozidali, a u novije su ga opet Turci, iz obližnjih mjesta tako zanemarili i razkopali da mu se težko danas trag razpoznaje. Iza toga mosta nalaze se u mjestu Bakijić zvanom ostatci crkve, o kojoj se tvrdi, da je bila posvećena sv. Roku. Ona leži na vrhuncu muhamedanskog sela Bakijić, koje broji danas

[1]) Ovaj je gvardijan † 6/4. 1873. pa je samostan predsjedovao do 7/5. 1873. mjestni vikar, čijeg imena nisam stavio kao ni drugih predsjednika što nestavih.

19. muhamedanskih kuća i 118. žitelja i to na usvojenom zemljištu Ibraim Kurte-Zukića. —

Sa zapadne i iztočne strane obtočena je dosta dubokim prodoljem. Ona je bila sagradjena u gotičkom slogu, pročelja okrenuta naprama jugu, presbiterija naprama sjeveru. Mjestimice još imade zida 2. metra visoka; duga je do presbiterija 9. met. i 30. cm., a široka je 9. met. presbiterij je dug 6. met. i 30. cm. Zid je debeo 1. met., glavna vrata, od metra široka, okrenuta su k jugu, gotov na onaj starinski sanduk (= cisternu), na komu danas turske ženskinje peru svoje rublje. Njekoliko metara više toga bunara u gustom boriku i jeliku imade još rimski spomenik, visok 4. metra i 30. cm. širok u četverokut 80. cm., ukrašen raznima figurama[1]) i grbom. On je u ono vrieme začinjao čarobno bakijićsko šetalište.

Da je mjesto Bakijić, sa svog položaja, velike varoši, raznolikih ruda, bilo glasovito, osim širokih cesta, koje su ga križale sa svih strana, svjedoči nam i još zvano „Evropejsko trgovište", gdje su se sabirali iz Evrope trgovci svake godine na malo i veliko Gospojinje. Upoznav se sa Bakijić mjestom, vriedno je da ob Olovu nastavim. U Olovu, malo više od sata niže Bakijića, njekad je bila varoš i crkva rimo-katolička, danas se tu turska čalma[2]) na glavu nabija i turski mujezin,[3]) sa munare[4]) svojih 320. vjernih viče na molitvu. Tu je bio i krasni samostan braće Franjevaca. On se brojio medju najstarije franjevačke samostane, te se i spominje u pismu da je obstajao još 1400. i 1506. g.

Po iztraživanju i privadjanju povjestnih podataka[5]) ob Olovu, iz talijanskoga u hrvatski jezik vrlog starine fra Domina Andrijića evo kako opisuje 1626. g. Olovo njeki putnik iz Austrije u Bosnu poslan, naime Atanasija Geogiceja (Grgičević). On po prilici piše:

Na podnožju planine Stoborja, na kojoj je njegda bio tvrdi, veliki grad katolički Olovo, koga se i danas dobro razpoznaju ruševine, imade jedan starinski samostan otaca Franjevaca, sagradjen

---

[1]) Figura = usjek, šara.
[2]) Čalma = bieli rubac okò kape na glavi.
[3]) Mujezin = glasitelj, vikač.
[4]) Munara, munar = vikaonica, tiesni toranj na muhamedanskoj bogomolji.
[5]) To je podatke o. Andrijić dobio 1885. g. od svećenika v. o. Euzebija Fermen-džina.

u velikom tjesnacu medju pećinama. Crkvi i samostanu sa zapadne strane u kapeli Bogorodice čuva se slika Bogorodičina. U ovomu samostanu imade što svještenika što klerika, mudroslova i bogoslova. što braće laika oko 20. redovnika. Mladića, koji se podgajaju za redovničtvo imade 10. Nje samostan hrani, odieva i od zla brani.

Pod samim samostanom, stere se varoš Olovo, u kojoj imade 100. kršćanskih kuća i 30. muhamedanskih s jednom gjamijom.[1]

Izpod varoši teče rieka Krivaja, koju sačinjavaju dva potoka: Olovnica koja izvire izpod Vučje luke i Bioštica izpod Visočnika. Sa obje strane Krivaje pružaju se polja i bujne livade „Fratarske luke" zvane. Na dalje isti pisac, govoreći ob Olovu, navodi onaj tužni položaj (u 1533. g.) samostana sv. Marije u Zvorniku. On crta:

„Imade u Bosni jedna varoš, koja se zove Zvornik, od Olova 2. dana hoda daleko. U toj varoši bila je crkva i u njoj slika Gospina na daski naslikana. Turci crkvu oskvrnuše i učiniše gjamijom, a slika Gospina čudnovatim načinom pobježe iz crkve i dojde na obalu Drine. Turčin oboružan, na konju podje za slikom u potjeru: nadje ju prislonjenu uz stablo tik Drine; čim ju je sgodio sulicom u krunu u glavu, odmah se s konjem strmoglavi u Drinu. Od toga vremena, svake godine vidjao se, na veliku Gospojinu, Turčin s konjem prebacivati po Drini što turci i kršćani držaše za veliko Božje pokaranje. Iza počinjenog svetogrdja rečena slika preseli se na jedan brieg, udaljen od olovskog samostana 3. talijanske milje (1. uru), t. j. na Bakijiće.

Bakijićani sa Olovljanima podignu joj tude nizku crkvu, gotovo četverokutna, kako jur vidismo, oblika: dugu 22., široku 15. koračaja. Ona ima dvoja vrata (premda sam ja samo jedna mogao razpoznati) jedna na pročelju, druga s desne strane žrtvenika. U njoj je bio samo jedan žrtvenik, vrhu koga je u četverokutnoj luknji u zidu smještena slika Bogorodičina.

Oltar i sliku Gospinu štitile su od obsjednutih od vraga ljudih i smetnuti na umu, kad bi tražili pomoći u toj crkvi, debele, željezne šipke. S početka je ta crkva bila pokrivena drvetom, kašnje kamenitima pločama. Po prilici i po ustmenoj predaji ta se je slika nastanila u Bakijićih prije 100. god.

---

[1]) Gjamija = muhamedanska bogomolja, koja se obično u četverokut zida.

K njoj se s velikom bogoljubnosti hodočasti u oči Velike Gospojine, na veliku i malu Gospojinu, jerbo je u oči velike Gospojine bila postavljena i prenešena iz Olova — tu je bila dok se je u Bakijićih crkva dogotovila — u novosagradjenu crkvu. Opisujući pisac način hodočašća, navodi izmedju ostalih ovaj izvanredan slučaj, koji se je sbio u vrieme obhoda sa slikom Gospinom. Naime kaže: Njeki čovjek s kojim sam se razgovarao i ruku mu zacieljenu vidio, kad se činio obhod sa slikom Gospinom njekako si u stisci, nehotice, na nož svoga sudruga prireže ruku; odmah ju bielim rubcem omota i dok je ta pobožnost bila gotova ruka mu je zacielila. Na dalje isti pisac veli: U svoj Bosni nisam vidio kršćana i kršćanski ljepše obučenih što u Olovu; niti sam vidio ljepšeg lica što u Olovu. To se sve ima pripisati skrbi Bogorodičinoj, koju oni na osobiti način štuju. Sa opisom spomenutoga putopisca dobro se slaže i o. Franjo od Varadina, koji kao suvremenik u svojoj knjizi[1]) sliedeća ob Olovu piše:

U podgradju olovskom, koga muhamedanci pomješani sa rimokatolicima napučuju, imade sa franjevačkim samostanom davno podignuta crkva u slavu bl. djev. Marije. Osim ove crkve imade i druga blizu nje pod iste Bogorodice zaštitom, koju spomenuti Franjevci (brojem ih 56.) nadziraju. U toj crkvi imade slika majke božje, kojoj se na veliko Gospojinje dolaze klanjati ljudi ne samo rimokatolici već i pogani iz Bugarske, Srbije, Rascije i Arbanaske, da od nje čudotvorne pomoći crpe. To je mjesto dužno osam tisuća imperiala. Ono je tolike svetinje, da mu po tri mjeseca nabožnici hodočaste, kad je svetkovina uzašašća Bogorodičina u nebo, a sam je car rimski iz iste svrhe prikazao jednu srebrenu svetiljku na čast majci božjoj. U oči svetkovine obično ode mjestni gvardijan u Sarajevo paši bosanskom, te od njega potraži za plaću dozvolu za sjajniju proslavu toga dana i da mu dade njekoliko janjičara, da poredak u puku uzdrže. Takodjer je nješto plaćo i mjestnom kadiji, da u proslavju neprieči.

Ta svetčanost trajala je osam dana, a kroz to vrieme izjelo se deset debelih volova, osamdeset ovaca, hljebu i ostalom trošku

[1]) „Pastor Bonus“ str. 47.

*

ni broja se nezna. Braća se Franjevci u vrieme svetkovine saber iz ciele države; dvie se mise pjevaju: jedna u crkvi, druga izva crkve. Dva propovjedaoca propovjedaju u oči svetkovine i na svetko- vinu; puk se izpovjeda i pričešćuje javno pred Turcima. Poslij toga bude obhod sa slikom majčinom od jedne crkve do druge jednu njemačku milju daleko; a kad se vraćaju idu u skupu sv sa bosanskim biskupom, koji im propovjeda rieč božju. Ovdje imad žrtvenik bl. dj. Marije za vazda privilegiran[1]) od svetih o. o. papa i to sa željeznima gradilima i slikom zatvorenom, pred kojom vazda gore svetiljke raznih plamenova.

Vrli bosanski franjevac, pokojni († $^{27}/_{3}$. 1785. god.) fra Bono Benić u svom posebnom ljetopisu, koji se danas čuva u pismohranu samostana Sutjeska, evo što o propasti samostana Olovo na str. 72. u lat. jeziku piše. U prievodu glasi:

„God. 1687. kadno su kršćanom prietila velika progonstva od Turaka, braća su Franjevci odbjegli svoj samostan sv. Marije čudo- tvorne u Olovu, osim što je u njem ostao gvardijan o. Antun od Olova.

Uzrok je toj nesreći bio taj: prije na dvie godine, nego se proglasio bečki rat došli su u Bosnu primorci pod Sunarićem, Jankovićem i Smiljanićem, te su kao ustaše poubijali, blizu Baki- jića (to svjedoče danas turske nadgrobnice) njekoliko nasilnika i bosanskih baša. Za oto su vladari Bosne (paše), po svom starom običaju gustokrat tako rečeni samostan, pod imenom „krvarine“ ucienjivali i globili da su Fratri, svi osim gvardijana, nemogav se dalje hranom ni opravom uzdržavati; nemogav dalje gledati onih krvoločtva i bezćudoredja, koja su baše i njihovi prosti vojnici proizvadjali u šumi nad kršćanima hodočastnicima, na 15. kolovoza samostan 1687. g. kradomice ostavili i pribjegli na Cesarovu stranu. Gvardijan, da mu Turci samostana i crkve nesruše, zamoli vladara Bosne, da mu bar dozvoli samostan i crkvu zabraviti, te na vrieme izići u župe samostanske, da se tamo prehrani; i zamoli ga, da se puk nikakovim načinom ne prieči hodočastiti u Olovo. Sve je to gvardijanu obećao vladar, al uz znatnu svotu novčanu.

U samostanu je osto jedan starac Šimun zvani, koji je ranom zorom i kasnom večeri, uz dozvolu gvardijanovu, pred žrtvenikom

[1]) Privilegiran = posebnom milošju obdaren.

bl. djev. Marije zažigao svjetiljku. I ovog vremena, kradimice, kadno kad se je misilo, preblažena djevica nije prestala čudesa tvoriti i svakoga, koji se joj utjecao, podpomagati.

Dok je crkva 10. god. po njeki način bila zatvorena, cesara Leopolda vojvoda Eugen savojski Turke na Tisi hametom potučo i 1697. god. predobiv i opustošiv Vrhbosnu — Sarajevo — vrati se sa svojimi, pun pliena u Slavoniju. Poslje nekoliko godina pošalje sultan svoga poslanika, Ibraim pašu u Beč, da utanači mir izmedju Porte i Beča. Istog vremena njeki cesarski ultrasavskih i sriemskih granica kapetan prezimenom Kiva, napiše list Šeferu od Crne-rieke, paši bosanskom; u njem zatraži, da paša otvori samostan i crkvu, i da dozvoli paša kršćanom hodočastiti u Olovo, po davnom običaju; obeća da će on izpred samostana sav dug dužnicima namjeriti. Paša je knjigu pred svojima dvorjanicima, medju kojim bilo je i kršćana, pročitao; kad su ga kršćani zapitali: „Hoćeš li se gospodaru smilovati kršćanima?“ On je premučao i stvar predložio velikašima, koji su jednoglasno zaključili, da prije nego se kapitanu odgovori, imade samostan i crkva pasti plienom njihova bjesnila.

Paša nagradi „judinom plaćom“ njekog ciganina Kotoman zvanog, dade mu, da upali samostan i crkvu konja i dva carska dukata. Ciganin sabere snopčić suvih drva: majstorski ubaci vatru kroz prozor u prvu sobu, vatra triemom dospije do gvardijanata, do sobe, koja je bila od brda planine, te kad je sav samostan bio u vatri onda ciganin pobjegne. Ovo se dogodilo početkom jeseni u 1703. god. Stanovnici buduć su bili pospani, kad su došli na lice mjesta ništa nisu mogli od vatre spasiti; premda su skupocienije stvari odnieli sa sobom Fratri, kad su samostan ostavili, ipak su pritomni vidili kako slika majčina poput groma iz planina odleti naprama zapadu. S početka se nije znalo tko je Olovo upalio, al kad je Kotoman na smrtnoj postelji oćutio božje osobito pokaranje, sam je pred množtvom svieta u velikoj svojoj zdvojnosti stvar očitovao.

Uzroci, radi kojih Turci odrediše, da se ima Olovo utamaniti, bijahu ovi; 1) Onda je Beč tursku silu jako bio ponizio, pa buduć je Olovo u sredini Bosne, bojali su se da nebi cesarovci navalili na Bosnu s jedne strane iz Slavonije s druge strane iz

Primorja, te se sastali u Olovu i tude se u tvrdji olovskoj jako utaborili. Njeki opet mniju, da je i za oto Sefer-paša crkvu u Olovu dao čim prija užgati, jer se bojao, da Beč nebi potražio od carigradskog poslanika Ibraima, da se Olovska crkva otvori javnoj službi Božjoj i da se Olovu zajamči prvobitno blagostanje. 2) Buduć je rodno mjesto Sefer-paše, Crnarieka, posve blizu Olova, bojo se je da mu ju hodočastnici Olovski, za uzajmljeno krvoločtvo, nebi upalili i oplienili. 3.) Buduć je isti paša isko krov sa samostana, da njim pokrije svoju palaču; pošto mu volju rečeni gvardijan o. Antun od Olova nije htio izpuniti onda se on na nacrtan način osvetio samostanu i crkvu olovskoj".

Od 1703. do 1878. na uskrsnuće Olova nije se dalo ni pomisliti.

Onaj fra Pavao Semunović, koji je s pomoću puka i vriednih austrijskih dobročinitelja 1879. god. kao župnik D. Tuzle ukrasio tude župsku crkvu i podigao u Tuzli mužku školu; koji je 1886. god. sagradio u Viaci župsku kuću, pučku školu, on je isti kao župnik od Viake i sin rodnog si kraja iz Oćevije počeo na 16. srpnja 1886. god. odkrivati, izpod zemlje ostatke crkve i samostana u Olovu. On bi tu crkvu još u istoj god. već s pomoću puka od drvenog materiala, koji na mjestu gotov strunu, stavio pod krov, da mu vis. zem. bosanska vlada nije obećala dati podpore za crkvu u Olovu, samo da ona bude od kamena ozidana, a na istih temeljih. Stara je crkva bila ozidana u vrlo liepom slogu gotičkom. Glavna su joj vrata, široka 1. met. bila okrenuta k jugu; bila je crkva, do presbiterija (svećeničkog mjesta) 14. met. i 40. cm. duga, široka 10. met., zid joj debeo 85. cm. presbiterij je bio dug 6. met.

Kašuje, kad se na Bakijićima zidala crkva za čudotvorne slike majčine, onda se uz ovu crkvu, sa sjevero-zapadne strane, ozidala za iste slike privremena bez oblika kapelica: duga 4. met., široka 5. met., zid joj debeo 85. cm. vrata su joj bila iz crkve sa strane evangjelja, odmah kod presbiterija. Crkve olovske i danas se čuva ključ u Oćeviji kod Ive Jakića. On je na starinsku skovan: dug je 33. cm., šupalj je do držalice 24. cm., u držalici imade zviezdu. Kod istog Ive čitao sam olovski misal, 300. god. star. Prvi mu je odjel u teksku latinskom, drugi u ovom hrvatskom:

„Pistule, i evangelya po sfe godische Harvatschim yazichom Stumacena, Nouo pristampana,[1]) i spomgnom primyena, po nacinu nouoga Misala nareyena, po sfetoy materi Crichui.

Prodayese v Bnetcih pri sfetomu Xulianu v chgnigara chi darxi zlamen Macche. 1586".

Ovaj će naslov izpraviti s krivog puta sve one, koji govore, da hrvatski jezik postoji istom od godine 1835.

Može se reći, da nijedno mjesto u Bosni ne obiluje rudami kao okolica Olovska.

Tude još za rimskog vladanja pleme Dindarić imahu svoje rudnike.[2])

Bosanski velemoža, Pavao Radinović, koji je stanovao u gradu Borču, kod današnje Vlasenice imao je u Olovu svoje majdane.[3])

Dubrovčani takodjer su, uz trgovačke naselbine imali i mnogo rudnika na balkanskom poluostrvu kao: u Kreševu, Srebrenici i Olovu.[4])

1885. našasto je u olovskoj okolici, selu Čevljanoviću i Gojanoviću dosta rude smjedjevice, kamena za vapno, i olova. Takodjer u Bakijićih imade dosta čistog željezovca, i po nješto kroma, i smjedjevice.[5])

VI.

Nadgrobnica zadnjega bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića.

Svi povjestničari svjedoče, da je Stjepan XIII. Tomašević, šesti i zadnji kralj Bosne, nekad ponosne, nemilom i nenadanom

---

[1]) Te će poslanice i blagovjesti biti priradjene iz prve hrvatske knjige Misala glagolskog, koji je tiskan 1480. Vidi „Vienac" od 1886. g. br. 18.
[2]) Klaić: „Poviest Bosne" str. 34.
[3]) „ „ „ „ 213.
[4]) „ „Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati" svezka II. str. 236.
[5]) „Bosnische Post" br. 49-69. g. 1886.

smrću umoren, al o načinu kojim je Stjepan pogubljen, razna su nagovieštanja pisaca. Jedni kao: Gobelinus[1]) tvrde, da je kralj iza sklopljenog ugovora sa Mehmedovim vezirom i pomoćnikom Mehmed-pašom naprosto 1463. god. pogubljen, drugi kao: Kakokondylas[2]) vele, da je po carskoj zapovjedi kralj pogubljen; treći kao: Dlugoš[3]) vele, da je sultan dao kralja zakopati do pasa, te ga po svojih vojnicih ustrielio. Neki opet vele, da je sam car Mehmed, kralju sabljom jal mačem[4]) glavu odrubio; njeki opet trvde, da je kralj na kolac živ nabijen; njeki opet, da je na lomači spaljen; njeki kažu, da je na konjima raznešen itd.

Ako se uzme u obzir ovaj stavljeni kraljev grobni nadpis koga dobi pokojni fra. Bono Benić i uvrsti u svoj pismeni ljetopis[5]) u Sutiesci, onda će svako nagovještanje o kraljevoj smrti izčeznuti pred očima nepristranog pisca,

Nadgrobnica glasi:

„Ultimus in tumulo Bosnae Rex Stephanus isto
Conditur, absque mitra Regia et absque cute.
Ipse Prem Regno spoliavit funè peremptum
Patronoque negat pacta Tributa suo.
Atque ideo (iustoq. Deo, Fatoque) sub arce, exuitur totus, divite avarus homo.
Discite mortales, pietate ornare parentes: atq semel pactam, non temerare fidem.
Infirmum est regnum male partum: infirmius armis non tutum. Hoc peryt Bosna utroq. malo".

Ova nam nadgrobnica pokazuje i mjesto, gdje je nestretni Stjepan bio na mjehove deran, gdje je izdahnuo i gdje je pokopan. Pa je uzalud tvrditi, da je kralj sahranjen više Kozluka kod Jajca u Smriku.[6])

---

[1]) Lib. XIII. p. 322.
[2]) Kod Katona I. c. p 630.
[3]) „ „ „ „ „ 632.
[4]) Ivan Kukuljević Sakcinski: „Glasoviti Hrvati" str. 11.
[5]) Pod: „Bosna Captiva" str. 13.
[6]) Kneževića: „Pad Bosne" str. 49.

To osobito, osujećuje suvremeni pisac Ohmućević. On u „Rodoslovju bosanskih i srbskih kralja“[1]) veli, da je sultan pogubio bosanskoga kralja pod Blagajem. I ja sam držeći se uglednih pisaca, u posebnom djelu[2]) već dokazao, da je kralja nemila sudbina stigla u Blagaju. sielu blagajskih knezova. To nam potvrdjuju sami gori u „nadgrobnici“ navedeni stihovi. Tu je latinski pjesnik Blagaj okrstio, radi blaga blagajskih knezova, sa: „A r x d i v e s“, t. j. kula bogata, puna blaga.

———*———

VII.

Potvrda povlasticah,

koje Sultani dadoše bosansko-hercegovačkim Franjevcem.

Bosansko-Hercegovačka zemaljska vlada, osviedočiv se dobro o privrženosti i odanosti bosansko-hercegovačkih franjevaca; uvaživ njihove žrtve, koje su činili za dobro stanje bosansko-hercegovačkog naroda, potvrdi im sve podnešene povlastice od pojedinih sultana darovane.[3])

Ta potvrda u vjernom prevodu glasi:

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu. Broj 264. g. 1880.

Okružnica.

Na sve okružne i kotarske oblasti i na gradsko poglavarstvo u Sarajevu.

Na temelju zemaljskoj vladi predloženih carskih fermana, s kojimi je franjevačkom redu u Bosni i Hercegovini pod otoman-

---

[1]) To je „Rodoslovje“ snimio sebi 1840. g. u Sutiesci fra. Martin Nedić. Njegov se snimak čuva sad u Tolisi. Glavni je izvornik 1870. god. odnio u Djakovo sa sobom fra. A. Knežević. Jedan je pako primjerak rečenog „Rodoslovja“ odnešen u Biograd u Srbiju, jedan je u knjižnici bosanskih bogoslova u Pečuju, a jedan u Sutiesci.

[2]) „Bosansko-Hercegovačko agrarno pitanje“ itd. str. 7. 9.

[3]) Glavna sbirka tih povlastica nalazi se u momu „Bosansko-Hercegovačko-agrarnom pitanju“ (Senj 1886.)

skom upravom bio zajamčen podpun oprost poreza i inih državnih daća — imade taj privilegij[1]) i na dalje ostati u krieposti, no samo u koliko se tiče onih zemljišta i ostalih poreznih objekta,[2]) koja su se nalazila u posjedu do dana ulazka naše vojske. Na posjed pako, kojeg su franjevci poslie okupacije[3]) stekli, neima se ta povelja protezati. Što se tiče gjumruka,[4]) ima se postupati po jurve oglašenoj gjumručkoj tarifi. —

Kotarske oblasti, u kojih području nalaze se pripadnici franjevačkog reda, imadu popisati posjed istih kao: zemljišta, kuće, mline itd. i to posebno posjed do okupacije stečeni i poslie okupacije kupite nepokretnine, kao i izkaz vrhu popisate za god. 1879. i možda ubrate poreze za rečene nepokretnine sastaviti, pa te izkaze putem okružne oblasti predložiti zemaljskoj vladi.

Sarajevo, 17. siečnja 1880.

Za poglavicu zemaljske vlade:

Badovinac m. p.

---

[1]) Privilegij, privilegium = povlastica, iznimka.
[2]) Objekt = predmet.
[3]) Okupacija = zaposjednutje Bosne, jal druge koje kraljevine.
[4]) Gjumruk = carina na duhan i pecivo.

Odsjek drugi.

Crtice

ćudoredne, družtvene i zdravoslovne.

Napisao f. B. Ikić.

I.

Stvoriv svemožni Bog čovjeka na svoju sliku, postavi ga u raj zemaljski, gdje mu pridoda sličnu doživotnu drugaricu, prvu ženu Evu. Načiniv ovako u svojoj vječitoj mudrosti dragi Bog dva razumna stvora, blagoslovi im i reče: „rastite i množite se, i napunjavajte zemlju. i podredite si ju, i gospodarite ribami morskim i pticami nebeskim, i svimi životinjami koje se giblju vrhu zemlje". (Mojz. I. 28.)

Čovjeku je od samoga Stvoritelja odredjeno, da živi u družtvu „I reče gospod Bog; nije dobro biti samom čovjeku, učinimo mu pripomoć (družicu) sličnu njemu". (Mojz. II. 18.)

Medju svimi stvorovi, jedini je čovjek razumni stvor Božji, te te on sam kao takov u svojoj prirodi teži za družtvom i to zbog toga, da može lakše i udobnije provesti od Boga si odredjene dneve vrhu lica zemlje.

Sam je čovjek, kao razumni stvor, sposoban za družtvo, za rad. On jedini može imati pojavu o dobru i zlu: o zakonu, koji družtvo obvezuje, kao i o nagradi za dobra, a o kazni za zla djela.

II.

Družtvo je prirodjeno svojstvo ljudske naravi: družtvo je skup osobah radi toga ustanovljen, da se osobe medjusobno množe, uzdržavaju, podpomažu, od stranske navale brane te da uživaju obću dobrobit i to pod uvjeti, koji su zakoni i propisi, odmah u po-

četku, kao obće pravilo za sve članove družtva ustanovljeni i odobreni. Kad se uzme u obzir cilj i pravila, kojim se družtvo ravna, ono može biti različito.

Ja ću ovdje raztumačiti u kratko obćenite tri vrsti družtva, i to su:

a). Porodica jal obitelj (= familia), *b)* slobodna varoš (= civitas libera), *c)* država (= gubernium). Na potonje družtvo spadaju: carevine, kraljevine, skupovlade (= res publike) i kneževine.

III.

Obitelj je stanoviti broj osobâ, koje živu pod jednim krovom i u takovoj zajednici, da pojedini član imade pravo na obćinski imetak ciele obitelji. Ovakovu zadrugu sačinjavaju članovi ili osobe medju sobom srodne, kao n. pr. roditelji, koji su ujedno glava i upravitelji obitelji; sinovi, kćeri, unučad praunučad itd., koji su pod upravom onog obiteljskog člana, komu nasljedno pravo starešinstva pripada. Dogadja se medjutim više puta, da članovi obitelji odaberu za kuće gazdu jednog od mladjih, komu nasljedno pravo gospodariti ne pripada, ali ovo biva onda kada ukućini misle, da je ovi sposobniji od onoga, koji bi, po pravu baštinstva, obiteljsku upravu primiti imao.

Na obitelj ili kućnu zadrugu spadaju takodjer sluge i služkinje, kao i najamnici dok su u službi i u najmu.

Najstarije družtvo na ovom svietu jest kućna ili obiteljska zadruga. Ovakovu zadrugu sačinjavali su prvi muž i i žena: Adam i Eva, i njihovi sinovi i kćeri. — Stari Grci nazivali su upravu obiteljsku „ekonomija“, t. j. razborita štedljivost ili trizmevost.

Ekonomija dakle, odnoseća se na ljudsku zadrugu, jest znanstveni, ćudoredni odiel, kojim se kao stanovitom uredbom upravlja i rukovodi jedna obitelj na jednu obćenitu svrhu, a ta je razplodjenje čovječanstva, medjusobno podupiranje i olakoćenje vremenitog žitka na zemlji.

U svakoj zadrugi nalaze se tri vrste medjusobnih odnošaja. Ovakovi odnošaji obstoje medju mužem i ženom, koji se odnose na razplodjenje i odgajanje ljudskoga roda. Tu javnu tajnu nije težko dokučiti. Neima dvojbe, da pravo i najvažnije mjesto u

ljudskoj povjesti zapremaju tiesni odnošaji muža i žene. Oni dolaze u stanje medjusobnih, tiesnih odnošaja slobodnim i svojevoljnim privoljenjem, te po tom u pritomnosti vlastitog župnika i dvajuh svjedokah stupaju u doživotuu zajednicu, koju mi zovemo „ženitbom“.

Dužnosti ženjenikah mogu se na sliedeće točke svesti:

a.) Muž je dužan svedjer prebivati sa svojom ženom pod jednim krovom; od ove ga dužnosti mogu za pojedini puta riešiti odvažni i zamašni poslovi.

b.) Dužnost je muža, da svoju ženu odanom i iskrenom ljubavlju ljubi; da se čuva, da nebi njegova žena posumnjala o ženitbenoj vjernosti. Ta se sumnja zove ljubomorstvo (= zelotypia). Ljubomorstvo žene i muža jest poput otrovne zmije, koja svojim otrovnim ujedom otruje cielo tielo. Neka dakle muž ne veže osobnog prijateljstva ni sa poštenimi ženami, jer može lako nasliediti ženitbeno vjerolomstvo; radi kućnog poredka i zajedničke ljubavi muž neka ne hvali drugih žena i djevojaka pred svojom ženom.

c.) Dužan je muž, po svakom zakonu, svoju ženu dostatno hraniti, pristojno ju odjevati, njezinu čast i ugled, kod drugih, osobito stranskih osoba, čuvati, te ju tako rukovoditi, da se ne može pravedno na njega ni kod crkvenog, ni kod svietovnjeg suda potužiti, i tražiti razstav od stola i postelje.

d.) Osobita je dužnost muža, da on bdije vrhu žene kao vrhu oka svoga i da ju sjeća na nabožnost i dobra djela. Dobra žena, veliko je dobro „podat će se mužu, koji se boji Boga“, veli sv. slovo.

e.) Napokon je muž dužan marljivo poslovati, da uzmogne poštenim načinom svoju obitelj uzdržavati. Njemu ne smje nitko biti preči od njegove žene: Bog je dao mužu ženu za pomoćnicu i drugaricu, a ne za robinju; za to treba, da muž postupa svojom ženom više blago i ljubezno, nego oštro i osorno.

Žena neka:

a.) bude svojem mužu podložna, jer ju na tu dužnost sjeća savjest i rieči sv. Pavla napisane u poslanici na Efežane: „Žene svojim ljudem neka budu podložne kao Gospodu; jer je muž glava ženi kao što je Krist glava crkvi i on je spasitelj tiela“. (V. 22.)

b.) Žena je dužna svoga muža poštovati, njegovu čast i ugled visoko cieniti, te mu odana u svemu biti više, nego otcu i materi;

jer je čovjek ostavio otca i mater te se približio k ženi svojoj.

c.) Žena ima biti stidljiva, ponizna, čedna i vjerna svome mužu, te se čuvati svega, što bi ju moglo staviti pod sumnju vjerolomstva kod svog čovjeka.

d.) Žena ima biti radnica i štedljiva; ona neka svoje poslove obavlja točno, na vrieme i po redu. Ona neka se ne usudjuje ni za kratko vrieme udaljiti od kuće bez važnog razloga i privolje muža, jer bi mogla narušiti mir i sklad u kući.

e.) Pošto je otac radi ogromih poslova više odsutan, to spada na ženu, da zadahne svoju djecu duhom Kristovim, da ona danas sutra budu vjerni članovi u crkvi i državi.

Što roditelji nisu u stanju učiniti, odnosno na ćudoredno odgajanje svoje djece to može kasnije nadoknaditi škola. Zadaća je učiteljah i učiteljicah ne samo svietovnju znanost promicati, nego učenike ćudoredno usavršivati: koliko podukom, toliko dobrim izgledom. Ona učiona ne odgovara svojoj svrsi, u kojoj se manje cieni ćudoredna obuka od drugih znanstvenih predmeta. Nauka je samo sredstvo da se ćudorednost usavrši. Nauku i školsku stegu treba, da zagrli svaki otačbenik; po tom religija ima biti temelj svakom odgoju i dobrobiti.

IV.

Slobodna varoš jest družtvo poput jedne velike zadruge, koju sačinjavaju stanovnici ciele jedne varoši ili ovećeg mjesta; te svi skupa čine jedno političko tielo, neodvisni su u svojoj nutarnjoj upravi od svakoga drugog družtva.

Ovakova neodvisna omanja politička družtva obično su ogradjena posebnim zidom. Slobodna varoš, ili kako ju zazvasmo „velika zadruga“ može biti i omanja varoš pače i sela oveća, kao u Engleskoj, samo glede obće vanjske političke uprave ta slobodna varoš mora biti podredjena obćenitim zakonom države, u kojoj se nahodi.

V.

Državu kao jednu posebnu političku upravu, kao: carevinu, kraljevinu, res publiku i kneževinu sačinjavao je njekad samo narod jednog imena, jednog jezika i narodnosti, jednog vjerozakona, al pod stanovitimi zakoni i ustanovami, tako n. pr. veliko carstvo Babilonsko sastojalo je od jednog naroda, koji je govorio jednim jezikom, te se klanjao lažljivim bogovima: Belialu i Astarotu, a k tomu ipak priznavao jednog velikog Boga. — Stari Rimljani stopili su se u jedan narod, govorili su jednim latinskim jezikom, te su takodjer bili neznabožci dok nije medju njih prodrla svjetlost sv. Evangjelja. Našeg vremena znatno se promienio duh političke uprave. Danas vidimo, gdje više narodâ sačinjava samo jednu državu. Tako naša velika carevina sastoji se; od niemaca, hrvata, čeha, poljaka, slovaka, drugih još slovjenskih ogranaka i magjara pa bilo i talijana; ovi se opet diele na razne vjeroizpovjesti, te ipak uživaju u crkvi i državi svi jednaku ravnopravnost, što je riedko vidjeti u drugoj državi. U drugih slabo uredjenih državah uživa veća prava onaj narod, koji je pretežniji, t. j. čije je vjeroizpovjesti vladar od drugih naroda. Ovakova vjerozakonska država obstoji preko Drine na granici Bosne.

Tamo u Srbiji ima dosta katolika, a kako je to kraljevina kršćanska, bilo bi ih i više kad bi imali svoju vjerozakonsku slobodu kao rišćani što imadu u Austriji. Katolici u Srbiji ne samo, da nemaju svojih duhovnika (osim jednog misionara za Austrijske podanike u Biogradu), nego oni se ne smiju u javnosti ni pokazati, da su rimo-katolici. Priznati se mora, da je u vjerozakonskom odnošaju nadrilio sve europejske ne-rimo-katoličke vladare, slavni i hrabri vladaoc Crne-gore Njihovo Visočanstvo knez Nikola I. On je katolikom kao svojim vjernim podanikom, akoprem ih je tamo malo, dozvolio vjersku slobodu, te s tim uveo u svojoj junačkoj zemlji svetu ravnopravnost. On je 1886. g. tako se prijateljski sporazumio sa sv. „otcem“ cielokupnog kršćanstva papom Lavom XIII., da je prastaru nadbiskupiju Barsku uzkrisio.

Slava mu, slava mu!

Narodi kao jedna velika zadruga, da uzmognu uzdržati jednu od nabrojenih država treba im paziti, da izpune sliedeće uslove:

a.) Ljudi ovakove velike zadruge, treba da budu većim brojem pri svome osviedočenju i razumu; odkud ni 30. milionah sebičnjakâ i ludjakâ ne sačinjavaju nikakovu političku državu.

b.) Da svi članovi pod obvezom stanovitih zakonah i ustanovah rade za sveobće dobro, t. j. za obstanak i razširenje svoje države.

c) Da članovi jedne države budu medjusobno sjedinjeni ne silom i pretiskom, već prostim i pravednim privoljenjem.

d.) Da državni zakoni, naredbe i propisi, koji se odnose na cielokupne državljane proizlaze od pametnog i zakonitog zakonodavstva; jer razbojnička četa, ma kako velika bila, ne može sačinjavati zakonitog družtva, niti može izdati zakonitu naredbu. Tako isto nezakonita i neopravdana pobuna pučanstva i njegov ustanak proti zakonitom vladaru ne može se nazvati zakonitom i opravdanom vojskom. —

Pravedni Bog kazni, na svoje vrieme, ljude radi zloće njihove i pripušća, da jedna država propane, a druga ustane. Tako je propalo silno carstvo Babilonsko, te na njegovo mjesto ustalo veliko carstvo Perzijansko.

Ovo je opet kasnije propalo, te iz njegovih ostanakah ustalo carstvo Macedonsko. Rimljani prije došašća Isusova gospodariše skoro cielim svietom, pa i njihova moć i sila propade.

Nesloga takmenje za upravom i dostojanstvom, bezćudoredje i vjerski razkol dali su povod tomu, da je i naša mila otačbina Bosna, dragi čitatelju! prije 424. godine podpala pod Azijatsko gospodstvo.

Naši predje čim su se više borili, da si povrate slobodu i blagostanje tim ih je manji broj postajao na slovjenskom jugu. Tebi se, moj narode! dragi Bog smilovao i vapaj tvojih otaca uslišao, te ti poslao prija osam godina novog osloboditelja. Ti se možeš s Božjim blagoslovom sada množiti, i pod snažnom i pravednom upravom slavno vladajuće Habsburžke kuće možeš si podpuniti izpraznjena mjesta Otačbine.

VI.

Narode! da ti se povrati ono starinsko zlatno doba i da ti se pomnoži broj potomaka, imaš se držati sliedećih naputaka:

a.) Ljubi zadrugu, i jedinstvo, i slogu koli u svojoj kući toli i državi, jer ti i rečenica kaže: „Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari".

b.) Čuvaj se kvasa pokvarenosti, koja je na žalost i rug prosvietljenom devetnaestom vieku preotela mah u svih gotov slojevih roda ljudskog.

c.) Ne pij duhovitih pića, osobito ruma, i mastike, i šljivovice. Ta pića ako i ne oduzimaju na jednoč čovjeku života kao drugi čisti otrovi ipak kvare krv, slabe želudac i cieli tielesni sustav, te tako prikraćuju čovjeku život na zemlji. Riedko je u Bosni naći čovjeka, podata piću, da dožive veliku starost; dočim imade dosta poljodjelaca i poljodjelka, koji su radi siromaštva kukavno živjeli, ali pošto nisu pili žestokih pića oni su doživili i preko 100. godinâ.

d.) Ne puši duhana. Duhan je pravi otrov: kad bi se on majstorski (= lučbeno) razstavio, našlo bi se u 100. oka duhana $12^1/_2$ oka otrova. Veliki duhandžije, dok su još mladi dika im se čini, što im dim izpod nosa suklja dok su u snagi ne osjećaju zlih posliedica duhana; ali čim korače na 40. god. odmah osjete zaduhu u grudih, neuredan udarac srdca, neda im se spavati, nemaju slasti u jelu ni pilu, vonja im para kao da su truli, glava ih poboljaje, jednom riečju bolestni su. Ako se odmah odustavi duhandžija pušenja i potraži liečničke pomoći nade je, da će si narušeno zdravlje popraviti, inače neka si sam prepiše ako toga ne izpuni.

e.) Treba više raditi i udobnije se hraniti i odievati. Umjeren rad ne samo, da ne škodi zdravlju, nego uprav on čini, da se sustav tiela pravilnije razvija i tielo jači . . .

Ženske, koje su zdrave u materici, te koje imadu svoj redoviti cviet (mjesečno čišćenje tiela = Menstruation), čim ovo izgube ili u nevrieme dobiju nepodpun, što se obično dogadja u šestoj nedjelji, imadu se smatrati nosećimi zametak tiela ljudskog. Zametak se danimice razvija tako, da je u početku drugog mjeseca dug 6—12. milimetara; svrhom drugog mjeseca dug je $2^1/_2$ centi-

metra; tekom trećeg mjeseca taj se zametak pokazuje već ponješto uobličen u duljini od 6.—8. centimetara. U četvrtom mjesecu mjesecu može se razpoznati koga je začetak spola, on je dug 10.—11. centimetara; u petom mjesecu već se ženska osjeća, da je majka, jer joj je zametak otežao i narastao 30. centimetara. U šestom mjesecu majka sluti, da zametak živi; al obće je liečničko mnienje, da bi začetak umro kad bi se od majke razstavio. U sedmom mjesecu zametak je dug oko 40. cent., on da se razstavi od matere mogao bi živjeti; u osmom mjesecu začetku otvore se oči, a pri svrhi 10. mjeseca sliedi sam naravni porod.[1])

Da je za stalno majka zbabna[2]) ovi su glavniji znaci: nema slasti jesti ni piti, tielesna ju nemoć hvata, stužuje joj se na bljuvanje i bljuje, tielo joj trpi razne promiene; sad je vruća kao vatra, sad je hladna kao led, boli ju glava i zubi, bilo joj udara neredovno, oči joj se sad pomute sad razbistre, velika osjetljivost vlada živacâ (žilâ = nervâ), razdražljivost ju snalazi i misli svakojake, spopadaju ju neobične pohote i skomine. Već pred porod život joj se pomalo diže, bedra se pune, biele dojke otiču, a u bradavicah od sisâ kadikad nješto oštro bodne, te se iz njih osobito u jutro ciedi nekakva mliečna židčina; na sisah pojave se modre žile, bradavice se dižu te znatno ojačavaju; usta se sline, njekoje joj se stvari osobito gnjuste.

Napokon najglavniji je znak, da je ženska trudna kad joj se počme plod u utrobi vrcati.[3])

Vrieme nošnje ploda nije uvjek jednako kod svake noseće: njeka majka porodi iza 270. dana nošnje, a njeka iza 300. dana. Da noseća plod svoj do zrelosti donese, ima se paziti, da ga hotimice jal nehotice ne pobaci. Onda neka hotimice ne pije i ne jede raznolikih, otrovnih, jela, ljekarija i pića, koja bi mogla izbaciti iz noseće začetak; jer osim što majka ubojstvom svog zametka okalja svoju dušu pred Bogom i ljudem može ju lako postići pravedna osuda smrti jal težke uznice. Neka se pri tielesnom ob-

---

[1]) Čitaj: Dr. E. W. M. von Olfers „Pastoralmedicin“ str. 11.—12. (Freiburg 1881.)

[2]) U Bosni tako zovu noseću ženu, jer ju smatraju babom čim se porodi, a zbabna znači isto što: zdjetna, trudna, noseća, težka, pod bremenom, kuljava itd.

[3]) Čitaj: Filipa Kodym-a „Mlada majka“ str. 8.—10. (Zagreb 1872.)

ćenju sa svojim mužem dobro pazi da nehotice ne uguši svog začetka; neka se umjereno krjepkom hranom hrani i toplo odieva; neka se čuva ljutnje, težka posla, putovanja na kolih po čvaravu putu; neka se često provjetra i čista zraka usisa; neka se ne steže tiesnom odjećom kao: pasom, zubuncem i steznikom, jer sam vidio u jednoj varoši, što je bilo s takove jedne krasotice, koja se dobro bila utegla, da je tanja. U onaj par kad je, od nesviestice, pala na tlo možda bi i izdahnula, da joj nisu tiesnih stega izrezali i odmah je došla k sebi.

Pred porodjaj neka:

a.) Kršćanske žene učinu sakramentalnu izpovjed; a poslje poroda kada se očiste neka se uvedu u crkvu uz propisani crkveni blagoslov, te tom zgodom neka zahvale dobrom Bogu na sretnom porodjaju.

b.) Pri porodjaju svake ženske trebalo bi, da se uvjek nadje jedna razumna i izkusna žena, koja bi u slučaju težkog porodjaja rodilju pomoći znala; koja će novorodjeno čedo mlakom vodom očistiti, te mu glavu, nos, noge i druga uda, ako su slučajno ugeta, staviti u naravni položaj.

c.) Mati neka sama doji i odgaja svoje čedo; jer nemože novorodjenče u tudjem krilu i zagrljaju tako napredovati kao u krilu i naručju majke svoje. Ako li je rodilja bolešljiva onda joj je i mlieko nezdravo, te je bolje diete kravijim, ovčijim i kozijim mliekom pitati. Dogadja se često, da novorodjenčad u trbuhu boluje: nadimlje se i bljuje, čemu su krive samo matere, jerbo dietetu dadu odviše sisati. Diete treba dojiti na obroke te čim ono pohlepno ne vuče dojku, nego ju sad baci sad opet preuzme, znak je da je diete sito.

d.) Matere imadu biti oprezne, da poslie tielesnog uzrujanja ne doje svoju djecu dok se ne povrate i ne odmore, jer im se krv uzkoleba po svih živcih tiela te i mlieko raztruje.

Materino je mlieko prirodna hrana za diete dotle dok se ono malo ne oporavi, čim malo odjači treba ga od sise odbiti i životinjskim mliekom odhranjivati. Matere, koje sisaju svoju djecu više od godine škode sebi i svojoj djeci: one gube tielesnu snagu i život si uzkraćuju; djeca, koja dugo sisaju obično bivaju umno bolestna.

e.) Diete prve godine, s početka treba kupati svaki dan u mlakoj vodi, kad malo ojači onda u hladnoj vodi; samo se ne smje dugo vremena kupati.

Djecu treba čuvati od prehlade, ali ne treba ih odveć topliti; jer kasnije lako se razhlade, te dobiju hunjavicu, katar, upalu pluća te često i samoj smrti podlegnu. Nepromišljeno napokon rade matere, kada svoju djecu u pelenice (= zavoje od platna) umotanu povojom (= konopčićem) tako kruto utegnu, da kukavno diete ni maknuti sobom ne može. Tako isto nerazborito majke rade, što svoju djecu u kolievki jal ua konopčićih ljuljaju. U prvom slučaju kad je diete utegnuto — ne može se diete tielesno razvijati, niti mu može krv redovno po tielu kolati; u drugom slučaju — kada se diete ljulja — diete se raztresa, te može i umno oboliti.

Pisac ovih redaka poznaje u Bosni jedno mjesto, u komu se nahodi velik broj niemih, gluhih, gluho-niemih i subudalastih žitelja. Tko je tomu kriv? Podneblje nije, pošto ciela Bosna leži pod sjevero umjerenim zemaljskim pojasom. Zrak i voda ne mogu biti uzrokom navedenih pojava, jer rečeno mjesto leži medju planinami, gdje imadu dobre žive vode.

Uzroci su dakle, da su navedene bolesti mah preotele, ti: *a.*) Neznanstvo, nemarnost, i nepromišljeno postupanje pri začetku i razvijanju djeteta; *b.*) Slaba pomoć pri porodu diece i slabo odgajanje njihovo.

Veliku bi dobrobit učinila vis. zem. vlada bosanska, kada bi u središtu Bosne podigla jednu školu za primalje, koje bi mnogo koristile rodu i državi!

Ženskinje naše osobitu bolest baštini još od svoje prve majke Eve, u kojoj mu se mora po svaki način priteći u pomoć. Ono jal nikako nema svoga cvieta, jal mu je suvišan. Obe te bolesti prouzrokuju: grčevitost, bliedost, slabost, žutjenicu, sušicu i upalu utrobe; te vidiš kako u najljepšoj mladosti pokrije crna zemljica onu žensku u varoši kao i onu u selu. Kad žensku dakle fali cviet, neka si čista zraka traži i giblje. Ako se po tom cviet ne pokaže pa ako ne može u blizini izkusna liečnika naći, neka onda ide u vruće kupke, te se tamo po savjetu liečničkovu ravna. Ako

si narisanim naputkom ne može, radi siromaštva, pomoći onda neka kod svoje kuće grije vodu do preko 25. Réaumurovih stupnjeva, jal kako može trpjeti, te neka se pari u posebnom čistom drvenom sudu; ako nije to žensko trudno, onda neka si kupi iz ljekarne za nekoliko novčića praška zvanog „ferrum carbonicum saccharatum“ i na vrhu noža u njekoliko kapih vode čiste u jutru, na pol dne i u večer neka pije.

Ako se žensko po porodu nije kutarisalo posteljice, onda vješta osoba neka onu na trbuhu tvrdu kruglju rukom i po nješto trlja, dok se bolestnica ne kutariše postęljice; ako bi se tom slučaju krv od ženske otisla onda joj treba leći na ledja i dolnje krajeve tiela obložiti nakvašenimi hladnimi spužvami jal krpami. Isto se može činiti i kad se ženska neće cviet da uzstavi; al onda je dobro još kupiti iz ljekarne ljekariju „Ergotini“, te od sata do sata piti po jednu žlicu.[1])

[1]) Ti su naputci sa uspjehom pokušani. Uredn. „Novog prij. Bosne“.

Odsjek treći.

Ženitbeni narodni običaji

u okolici drventskoj.

Pobilježio f. M. Š...ić.

Bolje je da nestane sela,
nego li hadeta.[1])
Narodna rečenica.

Hitrinom rumene rujne zore; hitrinom nabrekloga ružičinog pupa razvija se junačka kost bosanska. Kao što se rujna zora neobičnom hitroćom pretvara u rano jutro, tu zlatnu dobu bieloga dana; kao što se pupoljak trnjastoga ružičina stabla kroz jedan časak vriemena razvija u najkrasniji cviet svieta: tako mlado bosanče hitro prevaljuje svoje djetinstvo, hitro odbacuje svoje dječarije, te skupa u ozbiljniju, u zlatnu mladenačku dobu gdje je ne trajnošću, nego krasotom prava rumena ružica, to na iztoku i zapadu opjevano cviećе.

Malo vrieme a za dugo nije, mašilo je četrnaest, petnaest, šestnaest godina — to ti je vidjeti mlado bosanče gdje se iz djetića provrglo u mladića, koji drugče hodi, drugče govori, drugče posluje, rekô bih, nikada oni prijašniji nije. Junačko mu se razvilo tielo, snažne nabrečale mišice, bielo lice dobilo svoj najkrasniji mladenački oblik, ruse kose pale po širokim plećima, a gdje koga garila čak i mrka naustnica; djetinjarije više pri njem nije; sam se onomu, što prije s veselosti činjaše, smije; riečju štono naš pjesnik reče: „ćudi rači, da se pojunači“.

U ovoj najkrasnijoj mladenačkoj dobi počme si bosanče zamjerati doživotnu družicu. Nu to ne idje na hitru ruku, tu se trati

---

[1]) Hadet = običaj.

i po više vriemena pa i godinica; jer sa sudjenicom valja zlo i dobro, dok jednomu zadnja ne kuči ura, dieliti. Zavoli li pako jednu bilo na sielu ili na prelu, bilo na sboru ili u kolu, to se mora priobćiti roditeljem. Bez roditeljske privolje nema stalne odluke ni s momačke ni s djevojačke strane. Ovaj krasni i ćudoredni običaj već bošnjaci i u pjesmi pjevaju:

Ivo Ane na vodici pita:
„Dušo Ane, hoćeš poći za me?“
A Ana mu djevojačkom postidnošću odgovara;
„Stan' Ivane, dok upitam nane“.

Dobije li volja dvaju zavoljelih se mladenaca potvrdu roditeljâ, to se onda pristupa k prošnji, iza prošnje prstenu, a iza prstena k vjenčanju.

I. Prošnja.

„Ja iščem od Boga sreće, a od tebe kćeri; ako bude Bog naredio na nebesih, da i mi ljudi sastavimo na zemlji“.

Nar. pjes.

Sva se prošnja prema ovomjestnim ženitbenim običajem dieli na pet dielova, i to: I. amanet, II. prvi ljudi, III. obilježje IV. jabuka = drugi ljudi, V. svilarice = kolačaruše (buklija).

I. Amanet.

Kada je momak svoju namisao roditeljem očitovao, a oni stvar dobro izvidjeli i izpipali, je li dotična dieva od poštena koljena, od čestita roda i plemena, te pretražili, da mu nije štogod svoje, radi šta se nebi mogli uzeti: onda tekar dopuste sinu, da može poći do djevojke i dati joj amanet, taj prvi zavjeraj vjernosti, oli, kako bi pjesnik rekao, prvo očitovanje ljubavi. Tko je sada veseliji, tko li sretniji od našega mladića! Dobivši od kućnoga starješine svotu, koju će dievi kao zalog dragovanja uručiti, pozove

dnoga vierna si druga i s njim se zaputi do bieloga dvora djeojačkog.

Roditelji su djevojački istu iztragu učinili; i oni izpitaju, je dotični momak u sebi poštanjaković, i je li koljenović, pak istom ada dopušćaju kćeri da može od njega amanet primiti, ako prem a dosta djevojaka i bez ičije dozvole, ili po naputcih kakve babe : susjedstva primi. Dieva se već od prije nada svomu dragomu, vomu sudjeniku, te ga na urečeni dan čeka gdjegod u blizini voje kuće. Amanet se u okolici derventskoj, a i drugdje daje i novcu, i iznosi najmanjom rukom jedan dukat, a dalje do 12. lukata. Momak uruči dievi amanet pred svojim drugom, koji je ovdje kao svjedok; dieva pako ne vrati nikakva uzdarja; ništa ni ito bi novčića vriedilo. Sve što je momak od nje odnio sastoji se i kom rubčiću ili sličnoj sitnariji, koju je od nje na sboru, ili na sielu dobio.

Spomenuti mi je, da ima krajeva u Bosni, gdje momak dievi ništa u zalog ne daje nego to on od nje prima i štogod od djevojačkoga nakita, kao: ušnjake, narukvice, papte, gjerdan itd.

Ako sbog šta momak dieve ne htjedne, ili ona njega, tada mu u zadnjem slučaju mora amanet povratiti, a u prvom dosta puta i ne povrati.

Da dieva dragoga odbjegne, ili da se on njoj iznevjeri, tomu su ponajviše krivi kudioci, koji je na broju toliko, koliko ima u okolici njihovoj stvari i namjeri zazornih baba i žena kudilica. One nadju svakomu manu, te na mnogo mjesta cielj postignu. Nu težko je zlim jezikom tvrdu vjeru mladih vjerenika razbiti. Dieva kune i proklinje svoje kudjenike, pa želi da se ono sve kudiocem dogodi, što oni o njoj bulazune. To je mlada bosanska hrvatica i u pjesmi izpjevala; ona moli Boga milostnoga, da joj dade oči sokolove i biela krila labudova, da uzleti povrh Pavlenika, pa da vidi svoga sudjenika i kod njega do tri kudjenika, od kojih —

Jedan veli: sanljiva je Mara,
Drugi veli: ljuta kano guja,
Treći veli: rdjava je roda.
„Koji veli sanljiva je Mara,
U potrebi ne imao sanka!

Koji veli ljuta kano guja,
Guja mu se oko srca svila!
Koji veli rdjava je roda,
Ne bilo mu od srca poroda!"

Drugi opet kudioci idju dievi, da joj skude njezina sudjenika; njeki vele, da je vrlo siromašan, pak će se kod njega napatit i gladom i žedjom. i golućom i bosućom; drugi vele, da je pjanac, da zorom odilazi u pjanu mehanu, a noćom iz nje dolazi; treći opet vele, da ima zločestu mater, ljutu kao ljutu žeravicu, da joj ne može ni angjeo s neba ugoditi, a kamo li će ona. Ali dieva iskreno privržena i srcem odana svomu dragomu sve ovo odbija; a ona ne ćuti, što joj o dragom

Jedni vele: konja bosa jaša,
Drugi vele; plaho pije pivo,
Treći vele:
U njega je majka žerayica;

ona na to kudiocem junački odvraća;

„Ako dragi bosa konja jaša,
Ja ću svoje papte razkovati,
Pa ću dragom konja podkovati;
Ako dragi plaho pije pivo,
Ja ću svoje ruho prodavati,
Pa ću dragom pivo kupovati;
Ako mu je majka žeravica,
A ja jesam studena vodica,
Žeravicu vatru zaljevat ću".

Ako se babji posao ne izjalovi i podje im za rukom izposlovati, da se dragi na dragu makar razsrdi, ona se na to odmah potuži svojim roditeljem, a poimenice svojoj miloj majčici:

„Draga nane, drag se srdi na me!
Ne čudim se mraku ni oblaku,
Ni Vrbasu što se često muti,
Već mom dragom, što se na me ljuti!"

Poveća li se ta srdnja dragoga i dirne njegovu volju na toko, da on posve zaboravi na svoju dievu, da ju ostavi, da je se ıane — kud će i opet suza van na svoje oko: kud će kćerka već ıiljenoj si majčici, oli, ako je sirota, pa je nema, kojoj rugoj starici od svojega roda i plemena. Ona se njoj povjeıje, njoj odkrije svoga srca jade, njoj se potuži na svoga nevjernog ragoga; a baka je pripravna na pomoć svojoj mjezimici: ona joj riča svakojake bajke i čarke; povieda joj svakovrstne čudnovate ravke. Od travke treba čine napraviti i stavit ih putu na razkršću, ıa kako su se puti prekrstili, 'nako će se ašik povratiti:

„Draga nano, ašik me se mano!“
„Koji, kćeri, živ majci ne bio!“
„Oni, majko, jedinak u majke“. —
„Nakiti mu kitu bosioka,
Pa mu baci na razkršću putu:
Kako su se puti prekrstili,
'nako će se ašik povratiti“,

Istim načinom postupaju i njeki momci, kada im se draga iznevjeri. Oni idju takodjer staricam, koje im svašta baju i kazuju; one znadu čudovite biljke, koje će nevjernu dragu natrag povratiti; rad kojih će sama dokasati;

Ašikuje Omeraga
Za Ajkunom, za kadunom. —
„Omeraga sine majčin!
Je l' ti čemu to djevojče?“
— — — — — —
„Mome srdcu omiljeno“. —
„Kada dodje Jurjev danak,
Pa ja odem u pristranke,
Pa naberem svake travke,
I smiljana i doljana
I onoga santoklasa:
Sama će ti dokasati!“

Prem je još u Bosni mnogo naći gatkî i čarolija, ipak se one danomice gube i propadaju, a ugled im pada sve na niži

stupanj i kod samih najprojstijih seljana. Za sad su u gatanju na najvišem glasu po gdjekoje rišćanske starice „čarataruše“ „gatare“. One znadu svojim babjim zanatom tobože dievu povratiti; znadu na momka nabaciti, da kô biva poludi za ovom ili za onom, na koju nikada ni mislio nije; znadu i čine napraviti, na koje kada nagazi bilo čeljade. bilo živinče, može ne samo grozno oboljeti, nego se čak i s bielim svietom oprostiti — umrieti.

Dogodi se češće puta, da sama druga primami dragoga od svoje najvjernije drugarice; pa i njoj ne manjkaju letanije, i nju kao nevjernu drugaricu njena druga kune i proklinje. Tako nam pjesma pjeva, da je druga drugi dala kitu bosioka, da ju preda njezinomu dragom u mahali; a ona:

„Kitu dala seb' ga primamila,
Da Bog da se s njime pomamila!
Pa mameni po gori hodili,
Žir zobali, s lista vodu pili!“

Ako se dragi dragoj posre iznevjeri i ne pomognu svi zanati da se povrati, to ga počme i sama nesudjena draga izsmjehavati i kuditi, počme se pokazivati, da joj ga nikako ni žao nije; dà, ona umje reći: neće ni druga bit s njime čestita. Vidili nevjeru gdjegod u veselju, ona mu s vjernimi si drugami pripjeva sliedeću vrlo šaljivu pjesmicu:

Sumbuleći kano sumbul pjevati,
A meni se sve nadalo smijati,
Gdje moj dragi moju drugu miluje,
Ej vala mu i neka je miluje!
Daj mi Bože, da ne umrem, da vidim,
Da ja vidim svog dilbera djevojče,
Izvilo se kô sarajsko čifutče,
A traljavo kô travanjsko ciganče“.

Pa da se vratimo na stvar.

———x———

2. Prvi Ljudi.

Iza momka, poslie nego on amanet preda idju u prošnju do djevojke i njenih roditelja dva čovjeka, obično otac s jednim svojim rodjakom ili prijateljem; oni ponesu uza se dvie ploske rakije i više ništa. Došavši kući djevojačkoj zapitaju svoga novoga ako Bog da prijatelja i prije: „Hoćete li piti?“ Djevojački pako roditelji upitaju svoju kćerku: „Pristaješ li, kćeri, na to, da pijemo?“ Dieva, ako se je odlučila udati i za dotičnoga momka poći poljubivši ruku otcu i materi odpovrne s vrata: „Pijte!“ Pa bježi van.

Obično ljudi dodju u večer i ako se dieva s njima u misli složi te ih primi, oni tude prenoće i budu pogošćeni. Kad se svane i ograne sunce, onda se opet gostba nastavi: pije se kava i rakija pa se i jelom počasti. Na polazku dieva izprati prijatelje njekoliko koraka od kuće, do bližnjih naime vratnica, gdje ih daruje svakoga jednim liepim izvezenim peškirom provukavši ga svojima rukama preko prsa kroz fermen ili drugi haljetak kuda se ruke provlače. Ljudi joj za dar vrate uzdarje i dadnu joj obično po 3. cvancike (= 1 for.) Momački roditelji moraju dievi skoro sve što uzzahtieva kupovati, pa za to ju odmah i zapitaju: „Kad ćemo prvi put u čaršiju?“ Na što im ona uzvrati: „Prvim pazarnim danom“. Potom se izljube u lice i svak makne svojoj kući.

Bit će vrlo star običaj, da momak dotično njegovi roditelji zaprošenoj dievi kupuju haljina i dara prije nego ju dovedu u kuću; jer nam i nar. pjesma pjeva:

Ja se popeh na javor,
Pa pogledah niz javor,
Pa ugledah djevojku,
Na ruci joj prsten moj,
Na plećima kavad moj:
Pa ja pitam djevojku:
„Oj djevojko, djevojko!
Odkud tebi prsten moj?“
Al govori djevojka:
„Dao mi ga babo tvoj,
Ako Bog da svekar moj“. —

„Odkud tebi kavad moj?“ —
„Dao mi ga babo tvoj,
Ako Bog da svekar moj!

U čaršiju se idje po više puta. Dieva idje sa svojom materom, a od strane momkove dodju otac i mama mu t. j. budući djevojački svekar i svekrva. Tuj se obično sastanu na čijem dućanu, gdje zaprošena dieva po naputcih majčinih samo pokazuje na nuždne joj predmete, a svekar ih i svekrva plaćaju. Tako si dieva kroz njekoliko pazara pokupuje sve potrebito, osobito za pirnoga dara. U ovu svrhu nakupuje pamuka iz šta otka pirne darove. Ovo kupovanje dotjera češće puta čovjeka do štapa, osobito, ako koji rdjavije stojeći zaprosi glasovitiju i ponositiju dievu, za kojom su možebiti prije mnogo bogatiji od njega hodali. Još je teže za onoga, koji zaprošenu dievu preposi, jer mora svaki i najmanji trošak bilo u stvarih ili u novcu, bilo u jelu ili piću učinjen čistom gotovinom podmiriti. Iz ovakovih uzroka dolazi najviše otmica i samodošlâ. Ako dieva na koju se je mnogi trošak učinilo, ne htjedne dotičniku, a novi prosac nemogne troškova podmiriti, onda se odmah sa strane prvoga prosca spremaju u otmicu, a dieva nasuprot gleda pa i sama pribjeći onomu koga voli. Ima slučajeva gdje se dadne dievu sa strane roditelja za momka, koga ona težko i poimence poznaje, a kamo li, da joj je u volji s njim snašati doživotno sve zgode i nezgode, s njim dieliti sreću i nesreću ovoga svieta. Nije se dakle ni malo čuditi ako dieva iz ovakova položaja makne onomu koga voli, pa makar to bilo bez ičije privolje, makar te ona zvala samodošlom. Ne zaključi nitko ovdale da su dieve u Bosni sasma prignute na samodošlicu dà, one to čine u velikoj nevolji, kad je štono reknu, pri glavi, kada dodju vile k očima i nemože ih se drugčije ukučiti. To nam kaže i pjesma:

O Ivane! prosi me u majke;
Jal me prosi, jal ću sama doći —
N e ć u s a m a d a b' s e n e u d a l a,
Da b' kod majke bielu kosu plela!

Dieva mrzi samodošlicu i zato, jer malo je kućâ gdje sirota samodošla neće doživjeti ukora; malo je kućâ, gdje joj neće reći: da si bila čestita nebi sama došla:

Težko selu kudan paša prodje,
I djevojki koja sama dodje:
Prvo će je jutro priekoriti.

Ovih azijskih običaja, djevojke priekovoljno za nepoznata davati, naći je još gdješto po gornjoj Bosni; nu njim je već zadnja ura odzvonila; oni se bore sa samom smrću, te će ih do skoro i nestati.

3. Obilježje.

Prve nedjelje iza ljudi idju u prošnju dvie žene, a te su: majka momačka sa svojom prijateljicom ili susjedom. Posjetiteljice zaprošene dieve ponesu uza se svega i svašta: jela i pića, te počaste svoje nove prijatelje. Samoj pako dievi nosi buduća joj svekrva „obilježje“, koje se sastoji iz kolača i svakovrstnoga na njem milošća, svakovrstnoga ženskog nakita: tu je tkanica, tu je pregača, tu ogledalo, tu narukvice, tu ne smje fàliti cviet za glavu od raznobojnih vrpca napravljen i makar kojom cvancikom izkićen. I to je „cursko obilježje“.

Kada nadošle prijateljice popiju kavu, s kojom ih djevojački ukućani dočekaju, onda stave svoju užinu od donešenoga jela i pića. Oko užine zaredaju svi ukućani, a dieva dvori. Svekrva medjutim metne na sried stola „cursko obilježje“, a dieva ga, ako je na rieči, uzme i pohrani u svom kiljeru.

Darovana djevojka odmah vraća za dar uzdarje; ona odmah na povratku iz svoga kiljera, gdje je svoje obilježje ostavila, ponese svojim po jednu naglavnu hrpu i daruje ih dok još sjede za užinom.

Ovom se zgodom majka djevojačka porazgovara sa svojom novom prijateljicom o svem; one govore o pirnom daru, o stvarih koje se još imaju nabaviti, o prstenu, o vjenčanju, i tko bi sve pohvatao, što ugrijane ženske glave pretresu.

Pri polazku dieva izprati žene i na razstanku se s njima izljubi u bielo lice.

4. Jabuka.

(Drugi ljudi)

Pošto se je sve prijašnje obrede provelo, onda otac momački kao siguran o svojoj stvari, podje do svoga župnika pa mu cielu stvar saobći i zamoli od njega blagoslov, da može već naimenovanu mu dievu za svoga sina ozbiljnije prositi. Kroz ovo se je vrieme takodjèr izpitalo, ima li što rodbine ili svojte medju mladencima; a to ne može ni ostati sakriveno, jer bi babe pronašle, pa taman da je rodbina zašla u deveto koljeno. Sporazumivši se o svem sa župnikom i dobivši od njega blagoslov stupi naš domaćina na ozbiljnije čine; tada bo se sa strane djevojačke zahtievaju veći troškovi, a sa strane momačke svesrdnije čine; pa kako i nebi, kada je ciela stvar veći stepen sigurnosti postigla.

Prva gostba, što sada sliedi zove se „jabuka“ ili „velika jabuka“ ili „drugi ljudi“. Na jabuku idju sa svekrom djevojačkim još trojica prosaca; njih dvojica nose samo po plosku rakije, a treći na konju natovareno jelo i piće: pitâ, pečenu svinju, kolača, kruha itd. Prosac svekar nosi na uzdarje zaprošenoj mladoj dievi „curski kolač“. Na ovom kolaču mora biti šarenika jabuka sva unakrug cvancikami okićena, uz jabuku valja naći pečenu koku i plosku poluokinju naljevenu domaćom šljivom.

Djevojački roditelji dočekaju dolazeće prijatelje, s njimi se za liepo zdravlje izpitaju i crnom ih kavom počaste. Kada se još malo šljivom obredalo i s obje strane lafe preturilo, to se stavi objed od donošenoga jela. Na sried stola stavi se „curski kolač“ sa svimi spomenutimi stvarmi; kolač ne smje manjkati, jer on tuj veliku ulogu igra . . . . Kada svi zaredaju oko stola (s i n i j e), onda prvi prosac svekar uzevši plosku u desnicu prosbori svomu novomu prijatelju otcu djevojačkomu: „Prijatelju! Ja išćem od Boga sreće, a od tebe tvoje kćeri; ako bude Bog naredio na nebesih, da i mi ljudi sastavimo na zemlji! Živio! I zdrav si mi!“ Djevojka medjutim ne idje nikako proscem na oči, zato svekar zapita otca:

„Ima li ovdje itko moj? Ako ima, nek dodje do mene“.

Na što mu otac djevojački odvrati:

„Ima; ali eno mu čuvara“ — pokazujući prstom na brata djevojačkoga, ili drugoga dječka, ako brata nema — „on ga čuva“.

Sada opet svekar naredi čuvaru:

„Tko je moj, dovedi mi ga!“

Potom se čuvar izgubi iz sobe, izadje po dievu.

Zaprošena dieva skupi si medjutim za ovu zgodu pet šest svojih drugarica, sebi u stasu takih jednakih i sve se obuku u jednako odielo, a bielo lice omotaju néprozirnom krpom, da ga se ni malo ne vidi; da ih nikako poznati ne mogu.

Izišavši čuvar u kuću nadje cielo družtvo zamotano i pripravno na ulaz u sobu. Čuvar smatra djevojke svojimi ovcami, te zato kao pravi pastir zametne se toljagom i naramljujući s noge na nogu uvede u sobu jato bielih golubica. Stupivši s djevojkami pred prosca svekra, rekne mu:

„Ovdje je tvoja djevojka; poznaji! izbiri!“ Naravno, da je sirota prosac u velikoj neprilici; tko bi poznao: jednak stas, jednako odielo, a bielo lice zamotano. Medjutim se on toliko i ne muči za prvi puta, nego ne poznavši i ne begenisavši nijednu, sve ih izjuri van, da idju odkale su i došle. Poslie se upravi ista rieč na otca djevojačkoga i iste se lafe prebaci, pak se i opet zovne čuvara, neka bi ponovno sa svojim jatom stupio na sriedu. Unišavši čuvar po drugi puta pred prosce rekne svekru:

„Ovdje ima sigurno njetko tvoj; ali tko je poznaji! izbiri!“

Svekar sada odpočme svoju iztragu većom marljivošću no prije, pa jednu begeniše i držeći ju za ruku rekne joj:

„Draga moja cura! Ako si moja, odmotaj se, pa uzmi jabuku“.

Dotična dieva bila ne bila njegova neće se odkrit, već potrči do stola, da lati jabuku, u čem obično ne uspie, jer ju drugi zaustave i pometu; ako li bi plieno i zaplienila to joj je bezkoristan i jalov posao, poklie joj drugi ne daju van, dok ga ne povrati. Dok se svekar mentuje svoje grabežljive dieve, čuvar i opet sa svojim jatom izidje van odkle bude i po treći puta pozvan. Kada čuvar treći put stupi pred prosce rekne svekru:

„Evo ovdje je tvoja cura, poznaji ako možeš; ako li ne možeš, ja je ne ću više dovoditi“.

Nu sada se i svekru sreća nasmije; njetko navrati vodu na njegov mlin, izdavši mu migom djevojku: on ju po tom poznade i uzme za ruku, pa joj prosbori:

„Draga moja cura! Ako si moja, odkrij se pa uzmi jabuku, da više ne patim“. Tim je već igra svršena. Sve se djevojke odkriju, a zaprošena podje od jednog do drugoga, te najpre otca, milenu si majčicu, pak onda sve prisutne poljubi u bielo lice i od svakoga zaprosi blagoslov govoreći: „Blagoslovite vi meni!“ Po tom stupi pred budućega svekra i nakloni mu se, pa uzme kolač i jabuku, te okrenuv to na desno prama istoku i ne krećući se s mjesta, nego samo rukama, dodadne majci, da joj u njezin kiljer ostavi. Dieva je, primivši kolač i jabuku, osviedočila svekra, da se ne će njegovu sinu, a svomu sudjeniku ni po koje novce iznevjeriti; zato ju svekar pozove, da sjede kraj njega i ruča, što ona i učini.

Prastari je običaj u našem narodu izbirati djevojku; jer eno u Kačićevoj pjesmarici nalazimo gdje Sekul razpoznaje i izabire curu vojvode Janka. Po isti način star je običaj, da dieva prima prsten i jabuku; jer nam to kaže svaki narodni epos, u kom se pjeva o prošnji djevojačkoj.

5. Svilarice.

(kolačaruše.)

Prosci, o kojih neposredno govorismo, dodju u večer, te zato poslie obavljenih pomenutih obreda prenoće u kući djevojačkoj. Sutra dan, dok još ljudi uživaju kavu, rakiju, zalažući s mesom pečeniem, eto ti i ženskoga družtva, koje broji od osam do preko dvadeset članova što žena, što djevojaka. Družtvo predvodi jedan mužkarac noseći u ruci preslicu najljepšim vlasom navijenu, u koji je vreteno zadjeveno, a na vreteno jabuka nabijena, i jedna djevojka noseći crvenu krpicu (maramu) na štapu (barjak.) Kao što medju ljudi ne smje fâliti svekar, tako se i medju ženami

mora naći svekrva. Svaka ženska nosi zaprošenoj dievi po kolač, ali je medju njimi najodličniji svekrvin: na njem bo se mora naći svilena marama, jemenije, a u novije vrieme cipele, ženske papte s malom tkaničicom i njekoliko struka gjerdana (obično stakleni bobci); to mora biti, a ima još sijaset drugih ženskih nakita.

Dolazeće družtvo dočeka dieva pred kućom, te se sa svimi počam od svekrve izljubi, i uvede ih u kuću. Svekrva sama ode u sobu i sjedne za stol, a druge joj, ostavivši prtljagu, izlete na dvor, pa uganjaju i umlate dvie tri kokoši. To im je polag običaja slobodno učiniti. Zaplieniv plieno vrate se u kuću i „svežu mir", da neće više u tudji mahl svojih ruku unositi, i po tom si same priprave ubijene kokoši za jelo, ne dopuštajući nikomu živu, da se u njihov posao mieša, te najposlie što su same zaradile, to same i pojedu. Stupivši za užinu najprva svekrva metne svoj kolač sa svim pomenutim milošćem na stol, a za njom sve svilarice. Na njekih mjestih metne svaka svoj kolač preda se, a njegdje opet metnu sve kolače pred otca djevojačkog. Na to dodje zaprošena dieva, nakloni se otcu i poljubi ga u ruku, pa pokupi kolače i odnese ih u svoj kiljer, i dok se povrne podje čaša u njezino zdravlje; jer je ovo curino veselje. Čašu toči vodja svilaricâ, a djeva ju predaje pojedincem poljubivši najpre svakoga mužkarca u ruku a žensku u lice. Poslie zdravice odtrči opet zaprošena u svoj kiljer i eto je kroz nekoliko trenutaka natrag noseći na lievoj ruci čitav naramak darova svojim proscem i svilaricam. Dar je za mužkarce odug liep, izvezen peškir, a za ženske krpa ili krpica, što je na glavi nose. Svojim mužkim proscem provuče dieva kao i prije peškir preko prsa, a ženskim stavi krpu oli krpicu na glavu i to počam od svekra i svekrve. Dieva svoju svekrvu, pa makar ona i najstarija bila, liepo nakiti, pripne joj naime najpre krpu na glavu, a za uši stavi dvie cmiljke (dva umjetna cvietica) u uši pako uvuče ušnjake, a pod vrat sveže njekoliko struka drobnih gjerdana.

Valja vratiti milo za drago; valja za dar vratiti uzdarje: zato jedna izmedju svilarica obično buduća jetrva zaprošene uzme jabuku, te dok je dieva gosta poljubila u ruku i predala mu čašu, predadne mu i ona jabuku, da u nju stavi koju cvanciku za dar djevojci. Svaki gost dariva dievu po miloj volji, sam pako svekar ne smje se preveć škrt pokazati.

Dok su se ovi obredi činili žene su strpljivo i mirno sjedile, ali čim se oni dovrše one umah pokažu svoju boju; njeke bo stanu kričati: ih! uh! ah!; njeke opet pjevaju na mužku i sve se ne izvadivši ni stare svekrve u kolo uhvate, te ga kernu oko stola i u kući oko vatre. Pridošle djevojke pripjevaju otcu prošene djevojke:

Domaćine dragi brate!
Čuješ li nas, vidiš li nas?
Bog te čuo i vidio!
I veselja dočekao
Jal od kćeri, jal od sina,
Jal od sina svog Ivana!

Djevojke su služile goste dodajuć im vatru na lulu, kavu itd.; zato izpjevavši pomenutu pjesmicu, izaberu izmedju sebe najslobodniju, koja uzme jabuku i obreda sve goste moleći, da i njima štogod za službu daruju. Što dobiju, to podjednako podiele, pa opet u kolo, gdje izmedju ostalih zapjevaju i svojoj prošenoj drugarici:

„Moj nevene — oko mene,
Blago onom, tko te bere!
A ja mlada nemam kada;
Ja se spremam u doljane,
U doljane — u tudjine:
Tudju majku — majkom zvati,
A svoju ću spominjati;
Tudjeg babu — babom zvati,
A svoga ću spominjati;
Tudju seku — sekom zvati,
A tebe ću spominjati".

Donajposlie izidje majka djevojačka i pred ljudi oslovi svoga prijatelja a svekra milene si kćerke: „Čula jesam a vidila nisam da imam zeta, ja mu se veselim i evo ću mu milošće poslati" te metnuvši pred prijatelja dobar peškir ili vezenu maramu pečenu kokoš i okanicu šljivovice nadostavi: „Ovo je mome zetu milošće". To milošće uzme otac momački i donese svomu sinu ženjeniku.

Prije nego se počmu razilaziti, prosac svekar uzme svoju buduću nevu za ruku i progovori njezinu otcu sliedeće rieči:

„Dragi prijatelju! Dosad je bila tvoja, a sad je stabilo moja; komu ću je dati, da mi je čuva, dok ja opet po nju dodjem?“

„Ja to ne mogu, odgovori mu djevin otac, jer sam ostario; ja ću zovnut svoga sina nek je čuva“. Po tom pozove dječka, komu kad udje rekne prosac svekar:

„Hoćeš li ti moju curu čuvati, dok ja opet dodjem po nju?“

„Hoću; ja ću bit čuvar, ama ne mogu gologlav i bos; ti ćeš mi za najam ponieti opanke i kapu, kada podješ po nju, pak onda; ja tebi curu a ti meni moj najam“. Poslie razgovora daruje prosac dječka kojom cvancikom, i obeća mu, da mu ne će željena jabuka fäliti, ako dobro uzčuva, te oprostiv i izljubivši se s dievom i novimi prijatelji zaputi se kući s ostalom družinom.

Iza toga smatraju dievu, kao da je već izkoračila iz kuće; pa i ona se oprašća sa svojimi milenimi: s dragim tatom, s milom majčicom sa sgradami, te i sa samim svojim cvietnjakom, s miloduhim u njem nevenom:

Moj nevene oko — mene itd.

II. Prsten.

(Zaruke).

I. Prsten.

Čiji prsten onoga djevojka.
nar. pjesma.

Stara je rieč: prsten daje, svadbu ugovara“; pa tako je i sad u Bosni: od prstena do svadbe možeš iz ruke dobaciti. Prsten znači u pravom smislu zaruke, dočim su svi dojakošnji obredi priprema za nj. —

U oči prstena ode otac momački sam samcat po zaprošenu za svoga sina dievu i ne nosi uza se ništa osim napojnice, te noćivši u kući djevojačkoj i dobivši od nje sutradan obični dar

krene s njom i jednom joj prijateljicom do župnika, a mati djevojačka ne idje s njome nipošto; jer je dieve pred njom stid. Dieva se na putu do župnika obično sa svojim svekrom razgovara. S momkom mladoženjom idje takodjer jedna njegova ukućanka ili rodjakinja, a može i sama mati i ponese sa sobom štogod malo za užine. Pri samu prstenu ili zarukam postupa se u Bosni po propisih crkvenoga ženitbenog prava. Poslie izpitâ popišu se mladenci, pak onda dadne momak djevojci svoj prsten a ona njemu jedan peškir u zalog, i više ništa.

Poslie dovršenog prstena momak odmah ode kući, dočim drugi idju tekar kada užinaju. Pri ovoj užini nema nikakvih izvanrednosti.

2. Prstenska užina.

Prvom nedjeljom iza prstena iznesu roditelji momka mladoženje „prstensku užinu“ na sborište poslie mise. Na sborište dodje rodbine s obje strane; sam momak kao nigdje, tako i ovamo ne idje: on ne smje; njega je stid.[1]) Oko užine koja se obično štono je rieč prostre po rudini travi zaredaju najprije mužkarci, pa onda žene; djevojke malo sasma ili ni malo ne jedu, pak onda uhvate kolo, te igraju i pjevaju oko same užine; kolo vodi sama zaprošena i prstenovana, a drugarice joj na raznih mjestih razne pjesme pripjevaju; ja doznadoh za sliedeću:

Tri su momka putom putovala,
Putujući susrela djevojku.
Ondje su je stali darivati:
Jedan daje od zlata jabuku,
Drugi daje srebrenu narukvu,
Treći daje prsten jalaniju[2])
Putujuć se svade za djevoku,

[1]) Na njekih mjestih kao u Koraću idju i momci na sve spomenute gostbe.

[2]) Jalanija = što ništa ne vriedi.

Dotraju se na sud kapetanu:
Kapetanu sudi nama pravo,
Sudi pravo tako bio zdravo!
Ja ću pravo, ma je po vas krivo:
„Jabuka se od milošća daje,
Narukva se od dragosti daje,
A prsten se obilježje daje:
Čiji prsten, onoga djevojka".

Pri svršetku užine daruju gosti dievu već pomenutim načinom i počmu se razsipati. Ovo je najposliednje veselje do piera.

III. Svadba.

I. Vjenčanje.

U večer u oči vjenčanja dodje po dievu iz kuće njezina sudjenika pet osoba: stari svat, djever i jenga obučeni u obično misno ruho sačinjavaju pratnju djevojačku do crkve, a svekar još s jednim momkom dotjera kola po bielo ruho svoje mlade ako Bog da neve, dočim je na istih kolih dovukao jela i pića, da njime počasti svoje prijatelje. Svati dodju kući djevojačkoj obično u sumračak, kada je sunce već nagolo i hoće da izčezne sa nebeskoga svoda; zato se odmah, poslie nego se izsrkalo po njekoliko crnih kava i ploskom obredalo nekoliko zdravica, metne večera nješto od strane ukućana, a nješto od donešenih jela i pića. Oko večere posjedaju svi pridošli i ukućani osim izprošene djevojke; ona bo ne idje nikako svatovom naročito mužkarcem na oči, osobito se pako kloni svekra.

U početku večere prihvati svekar plosku i nazdravi otcu djevojačkomu: „Dragi prijatelju! Ja sam tebi predao svoju curu, da mi je pričuvaš, dok ja s Božjom pomoću sa srećom i veseljem po nju dojdem; evo sada smo došli po svoje, deder nam dakle izvedi što je naše; nek se ne tûdji, nek sjede kod nas!"

Na to će prijatelj: Ti si mi govorio, da čuvam tvoju curu, ama se ja nisam mogao toga posla primiti, nego sam ti našao drugoga čuvara, njega zovi!"

Na to svekar izvadi čuvarsku ucjenu: opanke i kapu i stavi kraj sebe, pa ga vikne, da mu povede njegovu djevojku. Čuvar na prvu zapovjed uvede dievu i rekne svekru: „Evo tebi tvoja cura, a ti meni moj najam!" na što mu svekar dadne pomenutu ucjenu; a dieva se nakloni svomu svekru i poljubi ga u ruku, a on nju posadi uza se, da mu uzkoljeno večera; ona medjutim vrlo malo jede pa ustane i služi časteću se družinu.

Poslie večere ode dieva još jedanput kao taka spavati s milenom si majčicom i jengom; one dobar diel noći provedu u razgovoru. Jenga joj tumači ćud i značaj buduće svekrve i drugih ukućuna i uči ju, kako će im ugoditi, a na isto smieraju i majčini svjeti. Sutradan dieva podrani ranom zorom, te pregleda i pribere svoje ruho, osobito ono u čem će na vjenčanje, pak se onda oprema uz podvorbu i pripomoć jenge. Udadbeničino je odielo obično sliedeće: najprije obuče svoju najbolju pamučnu vezenu košulju[1]),

---

[1]) Ciele si košulje djevojke same po sebi pripremaju: one platno tkaju; one kroje; one šiju: one vezu. U njekih selih kotara brčkoga kao Domaljevcu, Tolisi, Tišini, te u kotaru derventskom u podvučjačkih i nadvučijačkih selih kroje si dieve dosta ukusne košulje, kao i one po Slavoniji; dočim su košulje bosanskih dieva po njekih selih gornje Bosne pravo pravcato grdilo.

Po napomenutih posavačkih mjestih košulje su duge do zemlje, a njihov obseg u širinu iznosi pri dnu do dva i pol metra u svetčanih-misnih-košulja i više. Ciela se košulja sastoji iz dva glavna diela: s k u t o v a i g o r n j e g a k r a j a. Skutovi su od pojasa do zemlje; u nje se metne pet bezova (pet polâ) i oko pasa se narožu skoro sprama tielu; gornji se kraj takodjer narože, da dobije isti obseg s narozanimi skutovi, pak se ova dva diela prišiju neposredno jedan za drugi. Gornji se diel košulje rože takodjer oko vrata od sprieda i traga tako, da ogrlica bude široka sprema vratu. Rukavi su dugi do šake, a u obsegu široki i do 50. cm.; oni se takodjer rožu u onom kraju, koji idje preko ramena i neposredno se sastaje s ogrlicom. Nakit je košulji vez, koga svaka ženska sebi a po sebi po dnu košulje i oko rukava raznobojnim pamukom izveze. Na svetčanih košuljah budne ovaj vez i do 6 cm. širok, a njeke se grane penju čak do 50 cm. u visinu, pa i do samoga sastavka. Izpod dna se po samom porubu košulja nakera, t. j. raznobojnim pamukom izkiti. U novije vrieme dodje izpod veza do poruba razšiv 3. cm. visok oko sve košulje, a po razšivu se iznutra prišije crvena ili modra vrpca (pantljika) iste širine. Običaje se takodjer košulje razšivati i u vis do 30. cm. i više; ama se ovi razšivi izpletu razlikimi bojami te se ne prišiva vrpca iznutra. Razšivi se obično izkite šljokami (= sitnimi pozlaćenimi paricami). Rukavi imadu iste vrste vez kao u košulje izpod dna, i ako su tamo razšivi, to se oni i uz rukave pružaju čak do ramena. U novije se vrieme počelo košulju i oko ruke rozati i tada rukavi dobiju narukvice izvežene kao i ogrlicu, samo veće širine. Na

po košulji opaše se ženskom tkanicom, pak obuče anteriju od crvene svile; a dosta ih je, dapače većina od prostijega gradiva[1]) anterija se stegne po pasu svilenom maramom, a marama ženskim paptama, koje su skopčane malenom tkanicom širokom 5—6. cm. u bogatijih čak i posrebrene; na anteriju se obuče suknen biel ili vran, kako gdje haljetak bez rukava, dug kao i anterija, t. j. do koljena. Ovaj haljetak po svih krajevih i porubih izkićen je zlatnimi širiti. Ovaj se put oprosti takodjer mlada dieva sa svojom djevojačkom pletenicom, te prvi puta razdieli kosu nad čelom kao što običaju udate žene nositi; urediv̆si kosu uztakne najpre fes spried novci, ako je moguće dukati napulan; po fesu iznad novaca umota svilenu maramu, da sve čvršće stoji i da se lakše drugi nakit pričvrsti; na maramu pako metne prozirnu koprenu (burundžuk = duvak), čiji roglji smieraju s obe strane do koljena; po kopreni se stavi novčani nakit, obično taliri, na kojih su dukati, skoro uokrug sve glave; po talirih se razredi jedek t. j. na žicu navinuta struka sitnih parica. (Ovo je već zastarjelo); do najposlie se pripne na vrh glave cviet od raznobojnih vrpca (pantljika), čiji krajevi spried sižu do talira a od straga odulje do pleća. Za uši se stavi po jedan umjetni cvietić (cmiljka), a u istom smieru zadije se po jedna igla dršćavica (na feder), koja takodjer ima na vrhu umjetni

---

prsima ima košulja djevojačka prorezana njedra 12- 14, cm., a niže njedara neposredno raznobojni razšiv (razplet) 4. cm. širok, i 10. cm. dug. Ogrlica je obično 4. cm. visoka i jednom bojoj izvežena. — Sada se vezitba dobrano njeguje u kotaru derven.kom te u njekih selih samačke izpostave, dočim ona žalibože gubi sve većma svoj ugled u mjestih kotara brčkoga kao: Tolisi, Domaljevcu itd., a mjesto vezitbe kupuju se mnogo skuplji podkiti na košulje što je po narod globa, a po domaće umiće škoda. Naš narod svojimi raznimi krasnimi vezivi pokazuje svoj najfiniji umjetnički ukus i liepim umjetninam prijateljsku ćud: zato bi morao svaki rodoljub težiti, da se vez što većma u narodu njeguje i usavršava bez ikakve tudje primjese.

[1]) Anterija je vrlo stara haljinka, jer je o njoj govora skoro u svakoj nar. pjesmi svagdje se oblači na košulju b e h a z anterija. Anterija je duga do koljena s tiesnima rukavima, u pasu je uzka i gornjoj strani sprema samim tielom, po prsima je malo izkićena i po dnu po rukavima; spried je do dna razrezana, te se zato veže pod vratom svilenim svezama, a po varoših kopča puceti, a po pasu priteže svilenom maramom Anterija bijaše u starije doba po svoj Bosni u porabi; tako su mi u Dolcu kod Travnika pripoviedali, da ondje u starije doba ne bijaše ženske koja se ne bi ponosila anterijom, a sada je je već nestalo, osim kod koje starice. Zato ja vjerujem da je anterija staro bosansko haljinče, te da nije preko bosfora unešena, tim više što je ona rabila i rabi kršćanskim bosanskim krasoticam.

cvietak. Oko vrata se pripne najpre nekoliko struka drobnih gjerdana razriedjenih mirisavim karanfiljem, a izpod ovih se svežu opet novčane struke; njih bude i po više, te padaju skoro do pol prsa. Dievi valja jašiti do crkve, a ovdale do novog si doma, gdje niesu u običaju i porabi konjska kola — zato, da joj se nakit ne pobrče: ne pokrene svilena marama, ne otrusi gjerdan izpod vrata, donajposlie podbradi se svilenom maramom. Obuća je obična: čorapi do koljena raznimi bojami izveženi, te terluci i jemenije oli opanci. U novije pako vrieme dodje evropejska obuća t. j. tiesne cipelice i kupovne čorape.

Mužkarci se takodjer vrlo ukusno oblače. Oni nose košulju do povrh koljena od domaćeg platna oko rukava po narodnu izveženu; gaće su primjerne širine, imaju nogavice duge do zemlje i izpod dna kao i rukavi izvežene; na košulju obuku čohane ječerme i koparane, a na gaće čohane takodjer čakšire; opašu se ili domaćom do 10. cm, širokom a 2. m. dugom tkanicom, ili crvenim šalom. Po tkanici se pripaše silah od kože crveno ili crno bojadisane, a za silah potura se što je nuždno: tu je novčana i duhanska kesa; tu tobolac, u kojem stoji kremen i trud; tu mašice za vatru; tu je nož; tu su dok bje dozvoljeno dvie puške male; tu je arbija, kojom se sbija sukija u pušku itd. Za kajiš se pripne plosna sa šljivovicom a njeki običaju i kesu duhansku pripeti, da im čak i do pod koljena smiera, a kraj kese se je družila ćila za barut (prah puščani) i mnogo drugih gjeisija. Na glavu uztaknu crveni fes sa svilenom do 10. cm. dugom kitom, uz koju se kod svatova pridruži još njekoliko struka crvenih drobnih bobaka: a svaka struka ima na dnu makar po cvanciku, ako ne dukat; oko fesa zamotaju crveni šal (krmez) i zadiju po koji cvietić. Obuća je domaća: vezeni čorapi do koljena, terluci i opanci. — U novije se vrieme po gdješto udomaćiše i čizme. — Na sve obuče se gunj od domaćeg sukna, ovranjen, i po narodnu po krajevih crvenimi gajtami izkićen, ili kupovni kao u Slavoniji; samo što bošnjaci ne ne ljube predugih gunjeva: po doljnih krajevih Bosne sižu do povrh koljena, a po njekih gornjih samo do pojasa (kratki gunjac) Na ovo mužko odielo, da se pozna djever djevojački, dobije on od nje oko pasa ženske papte, pod vrat njekoliko struka gjerdana i makar jednu od cvancika, za uši dva umjetna cvietića i jedan za šal, a u šal sprieda po pet šest talira.

Dok se dieva opremi i s jengom doručkuje, dotle je i svekar uho natovario. Sanduke, u kojih je ruho složeno, obično je majka ćeri pokupovala, zato joj svekar baci na sanduk od 2—5 for. i dputi se pravo kući.

Na rasztanku se dieva izljubi i oprosti sa svimi ukućani i otom joj njezin dojakošnji čuvar izvede konja, na koga uz pripoć djevera uzjaši. Čuvar izvede konja pod djevojkom do prvih ratnica, gdje ga ona daruje rubcem i poljubcem, a on konja prelade djeveru, od koga takodjer dobije koju paru. U putu napried jaši djever i stari svat pjevajući, i dok bijaše pušaka puškarajući, a za njima jenga i djevojka.

Iste večeri ode kum — svatski starješina — po svoga kuma mladoženju i sutra dan dojaše prije djevojke do župske crkve.

U Bosni nema nigdje a naročito po selih običaja, da idje mladoženja po ruke s djevojkom u crkvu, nego on idje pred oltar i vraća se sa svojim kumom, a dieva sa svojom pratnjom; pred samim pako oltarom stane dvoje mladenaca jedno do drugoga i to mladoženja na desno a dieva na lievo, niže njiha stoji njihova pratnja kao svjedoci ženitbenoga zavjeraja. Po dovršenih crkvenih obredih malo se stane pred crkvom dok se za zdravlje izpita i pine, pa se idje na pier.

2. Pier.

Dok se svatovi povrate sakupi se kod kuće mladoženjine liepa kita njegovih mladih drugova i drugarica, te igrajući i pjevajući očekuju kićene svatove. Svatovi ustave konje na njekoliko koraka viš' kuće, a do kuće se zaputi kumi mladoženja, te počastiv domaćinu šljivom zapitaju:

Možemo li mi ovdje prenoćiti?“ Na što im bude odgovoreno: „Možete, ako imate družtva, koje će za vas jamčit, da ste dobri i pošteni ljudi“. Na to im kum pokaže družinu, koja je za njiha sva kô jedan, te tako dobiju privolju domaćinovu, da se mogu svi obkonačiti u njegovu domu, i povrate se po čekajuću družinu. Dok se svati pomole na pogled, sakupljene djevojke zapjevaju:

„Pomolî so kita svata
Iza gorice;
Vode nama našu nevu
Zdravo veselo;
Idju namà svi svatovi
Zdravo veselo;
Donenoše nama aber
Zdravo veselo!“;

samoj pako novoj nevi pripjevaju:

„Otisla se sjajna zviezda
Od vedra neba:
Kono naša liepa neva
Od svoga roda.
Jaši nevo, jaši seko,
Jaši liepo!
Štogod imaš sada roda
Sve tebe gleda,
Ponajbolje svekrvica
Oči iztrže;
Svekar sjedi ter besjedi:
Eto nama naše neve!“

Kada se mladoženja i kum nagode s domaćinom, pa se povrate k svatovom pripjeva im se:

„Igra nama konj zelenko
Pod gjuvegijom
Doletiše proletiše muštulukdžije“.;

dok pako ciela povorka jaši do kuće, djevojke opet zapjevaju novoj nevi:

„Obazdri se seko nevo!
Majka te zove:
Nit se mogu obazdrieti,
Ni odazvati;
Zanese me konj zelenko
Medju svatove“.

Dojašivši svatovi do kuće ustave konje na samim vratima gdje nova neva dadne svekrvi jabuku, a drugi bace ih po njekoliko izpred kuće i preko kuće u koje su dok su stajali viš' kuće po koji novčić zaboli, da se djeca više jagme za nje. U tom stupi domaćin pred svatove i rekne im: „Obavedite mi novu nevu oko kuće naoposum, da mi se sve, ako Bog da naoposum okrene". Na zapovjed krenu svi svatovi oko kuće naoposum i to najpre kum a za njim mladoženja, za mladoženjom stari svat a za njim djever, za djeverom nova neva a za njom druga joj jenga. Čim obidju kuću drugi odjahuju, a novoj nevi, sjedećoj još na konju, iznese brat mladoženjin, oli ako ga nema tko drugi maleno muško diete i stavi ga pred nju na konja: ona dječka poljubi i daruje peškirom ili terlucima, pa onda uz pripomoć djevera odjaši te izljubivši se sa svekrom i svekrvom unidje u kuću i okrenuvši se licem napram vani nakloni se do zemlje, pa poljubi najpre kućni prag pak onda sve ukućane ma i malo čedo u kolievci. Mnogi običaju novoj nevi dok unilazi u kuću staviti ožeg pred nege i gatati: ako ga ugleda i ukloni da će bit vrstna i valjana, ako li ne, nego stane na nj' da će bit liena. Kada se neva sa svimi izljubi, tada se zatvori s jengom i djeverom u kiljer, gdje je njezino ruho raztovareno, te tuj s džtvom ruča i večera i ne izlazi do sutra. Dok iza večere jenga nevu razpremi u tom kum dovede mladoženju koji na polazku poljubi otca i mamu u ruku i zaprosi od njih blagoslov na kiljerska vrata i predstaviv se djeveru kao čovjek putnik iz daleka, zamoli liepo, da ga s drugom primi na konak; nu djever neće ni rieči da čuje o konaku veleći, da su oni rdjavi ljudi čim se po noći vlače, ali će im ipak otvorit, ako unapried konak izplate. Na njegove letanije probaci kum koju napojnicu kroz vrata, na što se ona otvore i djever se s jengom izgubi i na dvoru izbaci, a kum s mladoženjom stupi unutra pa poškropiv mladence vodicom[1]) govoreći vjerovanje nasvjetuje ih, da živu kršćanski po Božjem zakonu u svedjernoj medjusobnoj ljubavi i prijateljstvu, potom izidje i zauzme svoje prijašnje mjesto medju svatovi. Kada kum izstupi od mladenaca djevojke zapjevaju:

---

[1]) Vodica = sveta voda u Bosni.

„Oj ti momče zelen vuče!
Ne spavaj ti svečer muče,
Već ti svjetuj to djevojče;
To djevojče stidna roda,
Stidna roda i plemena
Stidjeg od tvoga“.;

a njegovi ga druzi napastuju njeko vrieme lupajući kamenjem i klipenicami u brvna od kiljera i ručeći kao vuci i puškarajući iz malih pušaka.

Sutra dan probudi jenga novu nevu: „ustani nevo, da se opremamo!“, i opremi ju kao i jučer osim burundžuka, kad podje s njom u kuću opale njekoliko pušaka, da navieste selu, da je nova neva ustala zdravo i veselo. Nu ulazku u kuću mora neva poljubiti kućni, a na ulazku u sobu sobni prag; stupivši unutra nakloni se starijim i nazove Boga, pak se onda kao i jučer izljubi sa svimi i polije starješinam na ruke, te idje u kuću s jengom i djeverom doručkovati. Svršivši doručak idju njih troje s vodjom (čajom) po selu; jenga i djever nose po plosku rakije, a vodja (u običnom odielu) zametne se motkom preko ramena. Prije nego stupe u kuću susjedovu nova neva mora poljubiti direk dovratak, kad pako stupe unutar, onda se nakloni domaćici s njima se izljubi i polije im na ruke; iza toga djever pruži domaćinu poštenje iz ploske i pozove ga na pier. na veselje, a jenga jabuku, da daruje novu nevu. Svršivši sve obrede družina se dadne na običajem dozvoljeno pustolovje: jenga kupi šoljice i drugi sitniž; djever tura kašike za šal a isto čini i s vreteni nabivši na njiha po koju jabuku. itd. Ali vodja, što je s njim? on nikoga ne pozdravlja, već kako dodje zaokupi svojom motkom kokoši oko kuće i uganjav jednu objesi ju na motku, pa uleti u kuću odkle nosi čega se prije dočepi; ukućanke ga medjutim mite, dajući mu jabuka, orah, sirâ i lana; nu on ni s tim nije zadovoljan; on iznese iz sela na sebi svake milosti: iza pasa viri svrdo (burgija), niz njega zvoni zvonce, glava mu je okićena kašikami i vreteni, a preko njega duga motka puna kokoša, lana, luka, paprika itd. Pri polazku neva se opet nakloni i izljubi s ukućani, a družina joj ponovno pozove domaće na veselje, kad pako budu na vratima opet mora poljubiti dovratak. Tako obidju sve selo i vrate se kući.

Nješto kašnje probudi kum mladoženju te i oni uzjašiv na konje podju po selu, da pozovu susjede na veselje; oni svoj put brzo svrše, jer malo gdje odjahuju, nego samo s konja ponude prijatelje pićem i pozivom, pa idju dalje. Neva mora sa svojom pratnjom svakoga gosta dočekati, njemu se nakloniti i s njim izljubiti; djever ponudi šljivom, a jenga podkuči jabuku za dar, koji ovaj puta sasma neznatan bude.

Kada se svi gosti posakupe; kada dodje svatko, komu se je nadalo; onda se stavi ručak, koji se uprav zove — p i e r. Za ručak običaju rodjaci ženjenikovi donieti jela i pića, a ponajviše kum i stari svat; njihova jabuka malo kad fali. Oko prizemnoga stola, ako vrieme dopušća na dvoru, zaredaju gosti sliedećim redom: na čelu stola sjedne svatski starješina kum — kao stola ravnatelj —; na desnu mu se posadi mladoženja, a na lievu otac mladoženjin; na desnu pako mladoženji sjede stari svat, a drugi se spuste bez reda, najpre mužkarci pa žene. Poviše kuma stoji nova neva s jengom na desnu a s djeverom na lievu i dvori svatove. Pierni se ručak obično stavi poslie pol dne i traje do mraka. Prije ručka neg se naime počme jesti moli kum Boga za „slavni vod, berićet i blagosov"; a poslie osim zahvalnice moli za umrle duše „koje se od ovoga roda i poroda nalaze u mukam od očistilišta, da im se Bog smiluje po svojoj velikoj milosti i pregorkoj muci, pa ih prevede u milost svoju, u slavu vječnju, u kraljestvo nebesko...." Pri svrhi ručka dieli se dar, što ga je nova neva svatovom doniela. Za dielitbu dara izabere se kakav šalikdžija, koji je dosta sličnih zgoda preživjeo i dara izdielio; njega mjestimice zovu vojvodom, a mjestimice čajom. Dar je već u nevinu kiljeru poredan na obramenici, a po nj podju nova neva s družinom i dielitelj mu čajo ili vodja, koji mora dar do stola donieti; ali nuto jada iznenada: čajo se načini i sakat i ćorav, pa još, da pokaže kako je mnogo dara i kako mu je težak, počme pod njim upadati i prevaljevati se; družina ga medjutim ohrabri kojim udarcem i zalieva žeženom rakijom, da dadne garjet srcu junačkomu, pa da iznese dar do mjesta. Donesaši dar do gosta stane čajo gdje je neva stajala povrh stola, pak onda izabere jednoga slična si dječka — vojvodu i stavi ga na dnu stola odkle će sjedeći odgovarat na njegove častne pozive.

Dar se podieli najprvomu svekru i kućnomu domaćinu; čajo ga primi od nove neve i povikne svoga vojvodu:

„O vojvoda!“

„Oj! Oj!“

„Čuj! počuj! Evo došla nova neva i doniela dar i spomenula se najprije svoga svekra i doniela mu košulju, pa gaće, pa jastuk, pa čorape i terluke, pa peškir i jasprenu kesu: svi recite: pomogô je Bog! i ja velim: pomogo je Bog!“

Dok čajo svrši svoju rieč to cure u dva t. j. na dva glasa, pripjevaju domaćinu već jednom prigodom spomenutu pjesmu:

„Domaćine dragi brate!
Čuješ li nas? vidiš li nas?
Bog te čuo i vidio!
I veselja dočekao!
Jal od kćeri, jal od sina,
Jal od siua svog Ivana!“

Iza domaćina doda se dar kumu uz iste rieči, koje su i na domaćina upravljene s malom preinakom, a djevojke mu pripjevaju:

„Oj ti kume diko naša,
Pomogo te Bog!
Daruj nama našu čašu,
Darovo te Bog!
Reko si je darovati,
Darovati dukat dati;
Dukata ti ne išćemo
Cvanciki se poklanjamo“.

Iza kuma dariva se stari svat takodjer uz istu rieč i pjesmu, samo što ova počima

„Stari svate, dragi brate,
Pomogo te Bog! itd.“

Poslie ove trojice prikaže se dar svekrvi: žensku košulju, krpu, pregaču, te čorape i terluke; pjesme joj nikakve ne pripjevaju.

Još je od službenih lica ostao sam djever djevojački, njegov je dar manji t. j. peškir i terluci, a čajo ga oglasi:

„O vojvoda!“

„Oj! Oj!“

„Čuj! počuj! Evo došla nova neva i doniela dar i spomenula svoga dragoga djevera i doniela mu peškir i terluke; kad digneš do neba, kad spustiš do zemlje. Svi recimo itd.“ Medjutim cure pjevaju:

„Oj djevere svietlo perje!
Tebe kažu od hodžaka,
Od hodžaka od bogatstva:
U tebe je zlatna kesa,
I u kesi tri dukata,
Dukat nama, ja dva tebi,
Grošu ti se poklanjamo“.

Osim službenih lica običaje čajo pri dielitbi darova druge sve na kola izgrditi; on ne pazi je li dotičnik iz one ili ove kuće; je li mužko ili žensko; udato ili neudato; on samo svoju goni: on će njekoga mužkarca dar popratit ovako:

„Evo došla nova neva i dar doniela i spomenula se njekoga N. pa mu doniela peškir liep, šaren, vezen; kad digneš do neba, kad spustiš do zemlje! Kakva mu je kleta žena: nit ga je kad izmila, ni izčešljala, ni presvukla; dok mu nije došla neva i njega se spomenula, bio je siroma i gô i bos; sad bar ima peškir, pa se ima čim otrt, pa ima šta i zamotat pa i medju družtvo otić . . . . . itd.;

Jetrvin će pako dar ili koje druge žene popratit sliedećimi riečmi:

„Evo došla nova neva i doniela dar i spomenula se svoje jetrve (ili N.) i doniela joj krpu, ne bi li se kakogod Bog smilovao, pa se pram ovom krpom presvukla i umila; jer je je stid, da joj je košulja crna, a krpa biela . . . . . itd. Čajo donajposlie ne požali ni zaove ili koje druge djevojke;“

Čuj svietu i počuj! Evo došla nova i doniela dar i spomenula se svoje njeke zaove i otkala joj krpicu; kakva je kleta neizčešljana, neumivena neoprana . . . . . Sad može bit nesreća pa ovu krpicu uzet, pa je metnut na glavu i malo se izčešljat, ... ali teško onomu . . . . . itd., i tada dadne

dar sjeroti djevojci, koja je od stida sva pocrvenila. Dar dobiju svi a najposlie vojvoda sjedeći u dnu stola.

Kada se dar izdieli onda svati vrate novoj nevi za dar uzdarje i to u novcu. Novac se kupi već višekrat spomenutim načinom t. j. djever toči svakomu gostu. počam od najstarijega, po čašu, a neva mu ju, poljubiv ruku, uruči; za nevom nosi jenga jabuku, u koju se stavlja dar. Ovaj puta darivaju starješine t. j. svekar, kum i stari svat nevu liepom svatom: bogatiji daju i preko tri dukata. Dok se nevin dar kupi djevojke joj pripjevaju sliedeća tri stiha:

„Kom se oni vienci viene?
Našoj nevi gospojici
I Iliji gospodaru".

Vojvoda ili čajo, taj smiešni i šaljivi djelitelj svatovskih darova je, kako rekoh postar i prošli čovjek, jer je morao više sličnih zgoda doživjeti; zato mu se dieve, na koje je svojimi popratnicami nemilostivo udarao ne mogu osvetiti, poklie on njihovu hvalu i kudenje stavlja u istu torbu, nego, da koli toli dadnu oduška svojemu gnjevu, nastase se na vojvodinu (čajinu) djecu, na njegova sina:

„O strnište zeleno!
U tebi je jezero,
U jezeru djevojka
Sjedi veze košulju,
K njoj dolazi vojvoda:
„Dobra pomoć djevojko!"
„Vazda bio vojvoda!
Što si došo vojvoda?"
„Ne pitaj me djevojko!
Imam sina jedinog,
Za njeg' bih te prosio;
Ali ne znam, je l' ti drag?"
„Ne ću ti ga, vojvoda!
Sinoć sam ga vidila:
Vodi konja na vodu,
Naramljuje na nogu,
Opanci mu klapaju,

Obojci mu sipaju:
Kad napoji, uzjaši;
Kad uzjaši, zapjeva;
Kad zapjeva, upade;
Kad upade — zaplaka:
Ne ću, nevalja!"
„O moj sine jedini!
U zo čas te rodio
I curama gojio!"

Čim se pokupi dar za novu nevu odmah svatski starješina kum zahvali Bogu, te se smatra objed službeno završen, prem i nadalje može svatko sjediti, jesti i piti do mile volje kao na pieru. Po službeno dovršenoj večeri djevojke se malo i mlade neve dotaknu: one njoj pokažu, da su s njom razkinule, da je ona iz njihove kola iztupila, a osobito, da se mnogi trošak učinilo dok se je nju dovelo i pierni ručak i večeru sgotovilo; one njoj zapjevaju;

„Prvu večer večerasmo,
Šta će neva večerati?
Jednu pticu prepelicu
Gospodsku večericu.

Drugu večer večerasmo
Što će neva večerati?
Dva goluba
Jednu pticu prepelicu
Gospodsku večericu.

Treću večer večerasmo.
Što će neva večerati?
Tri goluba,
Dvi grlice,
Jednu pticu prepelicu
Gospodsku večericu.

Četvrtu večer večerasmo,
Što će neva večerati?
Četeri patke,
Tri grlice,

Dva goluba,
Jednu pticu itd.

Petu večer večerasmo,
Što će neva večerati?
Pet gusaka,
Četeri patke,
Tri grlice itd.

Šestu večer večerasmo,
Što će neva večerati?
Šest ovaca,
Pet gusaka,
Četeri patke itd.

Sedmu večer večerasmo,
Što će neva večerati?
Sedam krava,
Šest ovaca,
Pet gusaka, itd.

Osmu večer večerasmo,
Što će neva večerati?
Osam volov',
Sedam krava,
Šest ovaca,
Pet gusaka, itd.

Devetu večer večerasmo,
Što će neva večerati?
Devet deva,
Osam volov',
Sedam krava,
Šest ovaca itd.

Desetu večer večerasmo,
Što će neva večerati?
Tovar masla,
Tovar brašna,
Devet deva,
Osam volov',

Sedam krava,
Šest ovaca,
Pet gusaka,
Četeri patke itd.“

Kada se večera dovrši, opet se sjedi, pjeva, pije, jede i igra do pol noći i čak do zore, te istom onda počmu se gosti, a osobito mladjarija razsipati; medjutim dosta ih ostane i treći dan (u petak) na ručku, a službena lica ne smiju nipošto otići. Spomenuti nam je još, da nova neva mora poslie večere svekra, kuma i staroga svata, ako to hoće, izuti i noge im oprati. a sutra dan obuću im donesti i pri obuvanju pomagati.

Dok treći dan sjede gosti za ručkom napravi se čajo kao strašilo, t. j. natakne čitavu ovčiju ili govedju kožu na se s rogovima i pripne njekoliko zvonca, pa plaši sjedeće goste kroz prozor govoreći: „Vi što tude sjedite odmah da ste izišli iz kuće; vi ste ovdje ima mjesec dana, pa sam očekivao ovda ćete, onda ćete izvuć se iz ove poštene kuće i kada sam vidio vaš bezobrazluk, došao sam da vas zorom iztjeram . . . .“ Nato ga svati počmu mititi, dodajući mu jela i zaljevajući ga pićem kroz prozor, te predbacujući, da ne će nikako otići, dok svoje nove neve ne dobiju natrag. Dovršivši i ovaj ručak idju službene osobe: kum, stari svat, djever i jenga svojim kućam; nje na polazku nova neva poljubi dadne im na dar po peškir, a oni njoj po miloj voji vrate uzdarje u novcu. Pripomenuti treba i to: da u ovih mjestih ne idje nitko živ iz kuće djevojačke njojzi na pier, pa ma bila kuća uz kuću; tako je običaj.

U prvu nedjelju iza vjenčanja iznesu na sbor iza mise iz kuće mladoženjine „mladenačku užinu“; na nju se sakupi množija svieta s obadvie strane osim momka, koji, kao ni na druge užine tako ni ovdje ne dolazi; njega je stid. Taj običaj nije ni u svih mjestih okolice drventske jednak; jer mjestimice kao na druge, tako i na ovu užinu idje i momak mladoženja.

U oči materica pred Božić ode neva — prvi puta kako je odvedena — majci u pohode, ode snjome i njezin muž u punice;

oni ponesu malo milošća uza se, većinom da njime sitniž po kući razvesele; a majka ih liepo dočeka i pogosti, te još više svoga zeta sutra dan daruje čorapima, terlucima, tkanicom, itd. U njekih mjestih kao u podvučijačkih, te većinom u Žeravcu, Koraću i Brodu vlada običaj, da zet pripne sav puničin dar sebi na ledja, te tako nakićen izidje medju puk, nek svi vide, kako ga je punica darovala. Kazivaše mi, da je isti običaj i po drugih mjestih vladao, nu da je sada zastarjeo. Poslie večere ode nova neva s milenom majčicom opet spavati, ode i opet nakon tolikoga odsuća svoju staru posteljicu sgrijati; ali tuj se malo spava dok san na zor očiju ne zaklopi; tuj će mama kćerku zapitati, a ona joj odgovori: kako joj je u novom domu? kakva joj je svekrva, zaove, jetrve? itd. — Dobra je svekrva nevi nova majka; a kraj zle svekrve sve joj je zlo i naopako; zla svekrva natjera nevi biele kose na glavu, a u srce joj toliki strah utisne, da je se i mrtve boji, da nebi njojzi i dječici joj nahudila:

„Blago suncu i mjesecu
Kad se nisu postarali,
Ja se mlada postarala,
U mene je zla svekrva,
Sinoć me je pokarala,
Na dvor me je iztjerala,
Oko kuće obtjerala;
Pa ja podjoh niz to polje,
Al u polju kolo igra,
Ja se hvati u to kolo. —
Čusto meni aber stiže:
„„Vrat' se nevo, vrati dušo!
Umrla je zla svekrva.““
Ja se natrag povratila:
Vodioci vodu nose,
Grionici vodu griju,
Ukopnici daske tešu.
„„Ukopnici dobri ljudi!
Ne dižte ju više sebe,
Da je vjetar ne zadahne,
Da joj pare ne zadahne!

Ukopnici dobri ljudi!
Ne kopajte blizu plota,
Da se plotu ne dovuče,
Da se kroz plot ne provuče,
Da se kući ne dovuče,
Da mi djece ne potuče!““

Mržnja, koja zavlada medju svekrom i nevjestami, medju jetrvami i zaovami, pa i medju samimi jetrvami pravi je uzrok nesretne po narod dielitbe, pravi je skopac zadruga. Dielitba narod upropašćuje: iz najbogatije obitelji nakon dielitbe postaju sami siromasi: zato se svaki rodoljub ima trsiti, da ju prieči gdjegod mu je moguće pa što vruće preporuči narodu njegovanje zadružnoga života. Medjutim ja se sada ob ovom neću baviti, jer mislim, da će se njetko drugi s vriemonom na to osvrnuti, te uzroke dielitbene navesti i uztuk im iztaknuti. —

Zamoliti mi je donajposlie, da mi je oprosti p r v o: što se ne osvrnuh na muhamedovske i rišćanske ženitbene običaje u ovoj okolici; tih bo točno ne poznavah, pa voljedoh ih mimoići nego netočno pobilježiti; to će se drugi puta izvesti; d r u g o: ako sam koju sitnicu mašio; težko bo je sve osebine pohvatati u naših običajih uobće, a ženitbenih napose, jer ako igdje, a to ovdje valja ona „koliko sela, toliko hadeta; zato treba, da svaki u svom mjestu pobilježi ove narodne običaje, pak će tekar onda njetko treći biti u stanju podkučiti nam podpunu sliku „Ženitbenih običaja u Bosni“.

Odsjek četvrti.

kao ovčiji tor. Govedjom je balegom iznutra oblieplјena, da zimi nebi bura snieg unosila. Na sriedi ognjište — okô kojeg su se okružile tri osobe. Čekaju dok se kruh izpeče, pak će ga pojesti, te zahvalivši Bogu — leći će u slamu, da se ispokoje u slatkom snu.

To vam je Petar N. sa svojom ženom Ružom, a ono im je, što se majki naslonja na grudi sin Ivica, od kakovih deset godina — jedinjak u roditelja. Znat je, da Petar i Ruža kroz svojih dvadeset godina bračnoga životu nisu samo rodili Ivicu, nego su oni više kćerî i sinovâ rodili, ali su im za rana pomrli — Tako je Bog naredio. Odletiše u vječnju domovinu, gdje nema sirotinje i šnjom skopčanih bieda i nevolja.

Petar je ciele one okolice bio ponajsiromašniji. Nije pod nebom nigde ništa imao, doli samo napomenutu kolibicu i u sebi neumrlu dušu — pa hvala ti Bože. Premda je i on i Ruža neumorno dan i noć radili, al nikakva nije bilo napradka u imovini, nego samo što su se mogli hraniti. Pa ipak pokraj svih oskudica, nisu se oni srdili na svoje stanje, nego su dragovoljno podnosili sve — Zajednički bi dielili: — zlo i dobro. Hoće li u tom uztrajati? Bog zna!

Sve je bilo kako tako, dok su još u tjelesnoj snagi bili — mogli su štogod zaraditi, bar ako ne što drugog, to su mogli suha hljeba, da se prihrane, dok im ne osvane bolji dan. Ali kada su ostarili, tad se je sve gore okrenulo. Ljudi koji su ih na posao primali, već su počeli od njih oči odvraćati, jer da nemogu zaraditi ni onoliko koliko pojedu.

Sad su istom nastali crni dani po Petra i Ružu. Ma i tu bi ranu na srdcu lakše nosili, da im nije još nejakoga sinčića, i to boležljiva. U poslu bi se naprezali koliko mogu i nemogu, samo da štogod hrane kući doprinesu. Radi danas radi sutra, svaki dan tamanje posla. — Prodje jesen — nu prodje i crna zima — Rad propade. Ma da pô duše daješ, nemaš gje dobiti ni koru hljeba!

Ljuta zima već je nastala — Nemila bura nema milosrdja napram sirotinji, nego duha okô kolibice Petrove kô biesna — pa nadje li pukotinu samo medju šeperom, tamo suklja — kao da se želi sva uvući, u tu malu ubožnu kolibicu. Petar i Ruža već su legli u slamu. — U sriedi je mali Ivica, kojeg su biedni roditelji zaklonili, da mu ljuta ciča zima ne naudi. — Ah žalostnoga li

zaklona! Voda se u kolibici mrzne, a kamo li neće ljudsko tielo osjetiti ljutu studen, kad je i bez prostirke i pokrivke, gol i bos, gladan i žedan!

II.

Strpljen — spašen.
Narod. poslovica.

Jugovina puhnu, snieg se otopi, zima dobro popusti. Proživilo se je njekako pô zime. Ali kako? To najbolje osieća sirotinjsko srdce. Kud će šteta, nego opet na rdjava kmeta — veli naša rečenica. Petra zaleti velika nesreća: razboli se težko, i leže logom bolovati. Sad je istom nastala ogorčenost i sdvojnost po Petra i njegovu biednu obitelj. Ko je dosad hranio i uzdržavao sebe, ženu i sina, taj se razbolio, od njega više nije nikakve pomoći — Onaj koji je svima glad umanjivao — i taj doživi, da izgleda koru hljeba, da ublaži ljutu bol, koja ga bolestna muči. — Grozno! Tko će sad u pomoć priskočiti i razumiti gorke sirotinjske suze? Ruža već ostarila; a nije ni prija baš toliko mogla doprinositi koristi kad je bilo rada, a kamo li će sada kad ga nema. Ivica nejak — slaba zdravlja, nemože ništa zaslužiti više, nego ako granja i vode donese. Ali nemože se granje jesti, a čovjek dok živi mora imati hrane. Što je drugo Ruži preostalo nego uzeti baš prosjački štap, pa od kuće do kuće javno prosjačiti, da spasi tri života.

Tako i bi.

Ranom bi zorom Ruža krenula u sela, kucajući od vrata do vrata, da joj se smiluje i udiele koju šaku brašna ili koru hljeba. Pred mrak bi se žurno kući povratila, da što brže utješi bolnoga muža i nejakoga sina.

Ivica bi svaki dan išao u obližnju šikaru, da nakupi suhih grana, koje bi kući donosio, da mu se bolestni otac ogrije.

Kako god što je dan za danom u vječnost prolazio, tako je i Ruža sve togore u prosjačenju napredovala. Često bi se put povratila kući prazne torbe.

njedra i izvadi kesu s novcima, te pružajuć ju Petru reče: — Molim te, Petre, pridrži mi kod sebe taj novac do u jutro, dok se povratim; idem u to i to selo, da pazarim njekoliko volova. Strah me je s novcima kroz planinu putovati, kroz koju moram proći, da me ajduci ne dočekaju i neogule; jer sam čuo, da su se pokazali ima njeko vrieme; do u jutro nemogu časiti, nego sam prisiljen još noćas u spomenuto selo stignuti, da sutra zorom bud pošto volove pazarim, jer pogodba tako nalaže, da čim uztreba u isti mah reda je zahtjev izršivati, ako je trgovina mila. A ja ako se sutra zdravo povratim, nagrada ti od mene neće manjkati. — Drage volje, vjerno ću te u tom poslužiti, odvrati Petar. „S Bogom! s Bogom!“ Putnik površi vranca i za čas ukri ga noćna tmina.

Petar postavi tešku kesu s novcima pod glavu u slamu, ma da ju je odriešio, da vidi kakav je novac i koliko ga ima, premda ga u svojih rukuh nije vidio ima podosta vriemena. Samo što je uzdahnuo i rekao: — Oh! da mi je ovo novaca, kako bih mogo do smrti udobno živiti!

* * *

Putnik o kom smo malo prija govorili, jest Marko N. trgovac, koji je trgovao sa živim malom. S Petrom se je dobro poznavao još od mladih dana, s toga mu i povjeri kesu novaca, da pridrži kod sebe, dok se u jutro povrati.

Poslje pol noća bilo je, kad se je Marko s Petrom rastao. Bliedi je mjesec već nagibao da zapane za goru, a Marko jezdi na svom vilenom vrancu uzagrabice. Ostavi za sobom selo i domalo prevali ravno polje. Stupi i u šumu, to ajdučko leglo. Nesta i šikare, a pokazaše se visoki hrastovi. Još malo napried, pa eto ga u klance jadikovce. Marko se zaronio u duboke misli — Vranac grabi napried — kô na krilih. Dok ti ga najedanput ne poče frktiti, glavom uzmahivati, ušima strići. Marku poče kapa na glavi rasti od straha. Bog zna što je vranac opazio, ili su vuci il ajduci, nješto biti mora. Vranac poče zastajati, sve jednako frkće napried neće, dok ga gospodar neosjeti bakračlijam. Vranac skoči njekoliko puta, pa opet kô ukopan stane. Marko viknu „dè“ i drmnu uzdom. Vranac se poče propinjati, napried ma za dlaku. Kao da želi gospodara opomenuti,

da se vrne natrag i da bježi, jer pogibelj prieti. Marko pregleda svoje kubure, te htjede, da ispali jedan hitac, da oslobodi i sebe i vranca. Al čim je bio u toj nakani, začuje u blizini šušanj i praskanje sitnih grančica. Napne uši, nebi li opazio s koje mu strane pogibelj prieti. Tako je Marko njekoliko časaka motrio, kad li se oču iza hrasta muški hrapavi glas „stoj!“ S protivne takodjer strane „pst!“ I u isti mah puška plane — Marko jeknu i mrtav se s konja na zemlju sruši. — Hajdučko mu tane probi smjelo srdce. Vranac na prasak puške vrnu se natrag i kô plaho zviere odleti uzagrabice bez gospodara. — Rastavi se za naviek sa milim gospodarom.

Hajduci izpanu iz šume, te Marka premetnu svega, mislili su, da će uza nj naći silu novaca, jer su ga poznali po glasu, da je to na glasu trgovac i u borbi veliki nakomica; s toga i nesmjedoše mu izaći prsa u prsa, nego ga iz zasjede ubiše. Ali nesreće! uz Marka ma da paru najdoše, što im i začudno bi. Na jednu ruku bijaše im i žao, što ubiše čovjeka prava — zdrava. Ali krvoločno srdce u brzo preboli tu žalost. Ostaviše Marka mrtva na sried puta, a oni se ukriše u goru.

Sutra dan raznese se glas kô munja po cielom gradu, kako su gorski ajduci dočekali Marka, ubivši ga, oduzeli mu vas koliki novac, koji je uza se imao.

*

Već je pô dana, a Petar se čudom čudi, kako nema Marka po novce. Njekako pred večer i Petar je čuo sudbinu Markovu. Suza mu se žalostnica odtisnu niz navorano lice, za svojim iskrenim prijateljem. Al kad mu na um pade ona težka kesa, koju mu je Marko predao, nestade mu u srdcu tuge, nego mu se pojavi zlokobni smiešak na uvehlom licu. Vrag pakleni šaptao mu je na uho što ima raditi. I Petar okalja dušu pod stare dane težkim griehom.

Sunce se ukri za planine. Spusti se crna noćna koprena na obzorje, — po selu do malo zavlada grobna tišina. Zviezde na nebu trepte, — mjesec se pomoli. —

Petar kô na žeravi, jedva je toga dočekao, jer ga nješto u duši tišti — nemože odoljeti srdcu, a da neizvrši što mu paklena sotona na uho šaptaše.

Zatvori od kolibe vrata, sjede zamišljen s Ružom pokraj ognjišta, vatru podpali, i kad Ivica već zaspao, povadi iz slame kesu — odrieši ju, te izaspe si na krilo Markovu stečevinu. — Prepade se, kad ugleda na svom krilu ono, što mu ni šukundjed nije vidio. Pet sto žutih cekina.

— — — — Nemoj Petre za Boga toga činiti, prestravljeno mu Ruža reče. — Bolje, da pomremo u siromaštvu, nego da pod starost okaljamo dušu, i Boga izgubimo na viek. — — Proklet će nas Bog, ako to učinimo; bolje pošteno umrieti, nego nepošteno živjeti.

— — — — Povratimo novce Markovoj ženi, ta njezini su; i ona će sa svojim porodom nesretna postati, ako taj zločin učinimo.

Petra su zaokupile, crne misli — Bori se s vragom. Misao ga svraća na Boga i na raskošje, sad odlučuje, što će odabrati. — Vrag pobiedi. Petar se vražki nasmija i tnri obe ruke u krilo u cekine, te ih pohlepno stade premetati. Iskesi zube, pak će Ruži:

— Sve prokletstvo primam na se, ovi novci moraju biti naši. Rieč odaš li komu za ovo, poginut ćeš groznom smrtću od svoga vlastitoga muža. — Ruža prekri si rukam lice i poče plakati. Ali ni toga nije smjela činiti. jer joj se je stao Petar groziti. Mamom se je Petar pomamio.

IV.

Sit gladna nerazumi.
Narodna poslovica

Punih je pet godina od toga u vječnost proteklo. Petar je uživao oprezno Markovu muku, da ga seljani nepodpaze. Petar, da mogne malo bolje uživati, ostavi selo — tu rodnu kolievku, negdje u proljeću; preseli se u varoš i poče trgovati sa sitnom robom.

Nesretna žena pok. Marka sa svoje četvero nejake dječice stanovala je u istom gradu. Ali je nesretna. — Čim je Marko od razbojničke ruke poginuo, namah su trgovci (vjerovnici) doletili, koji su Marku novaca davali, da s njima trguje — razprodavši mu kuću i sve što je imao, samo da se naplate.

Ana Markova žena, sa svoje četvero nejake dječice, ostade kô osječeno drvo, bez kuće i kućišća, gola i bosa, gladna i žedna.

Kuda će sada sirota — u rodu nigdje nikoga, da bi mu se priklonila; prijatelji nisu oni stari, koji su joj za Markova života počast izkazivali — ne, čim bi Anu opazili, krili bi se izpred njenih očiju, jer su se bojali, da im što nezaišće — podporu ili sâvjet.

Tako ostavljena od svih, sirotinja ju nagna, da je javno počela prosjačiti, da sačuva život nejake dječice. Nu puste li sudbine! — Ona koja je mnogu suzu sirotinji otrla i gorku glad ublažila — majka siromakâ — poče javno prosjačiti od vrata do vrata, moleći koru hljeba, da nahrani svoju nebogu siročad. — Ona prosjači. a njezinu muku drugi uživa. O — nepravde! — — —

Tako pritucajući se od nemila do nedraga, pokuca i na Petrova vrata, moleći ga, da joj se smiluje radi Boga, te da ju primi s djecom pod svoj krov, jer će inače platiti s djecom od ljute ciče-zime životom; jer je već zima zube stiskla. Ali bi sve uzalud moljakanje. Onaj koji je unesrećio Markovu obitelj, koji dužan sve predati što ima onomu, kô ga sada moli za pomoć, — onaj nemilosrdno odgoni biednu ženu s četvero nejake dječice u sviet neka pomru bez ikakve pomoći — ma da im udieli koru hjeba. — nego s djavolskim posmiehom tužnoj Ani reče: — Radi moja draga, pak ćeš imati kô i ja. Ana sva zaplakana ostavi toga okrutnoga čovjeka, te se sasma preda sa svojom dječicom u ruke Božje.

Negdje oko pô zime prosu se po gradu glas kô munja, da je Ana sa svoje četvero sirotčadi, poginula od ljute zime, kad se je vraćala iz sela, gdje joj nedadoše prenoćiti, i tako nju s djecom zajedno sutra dan ljudi najdoše na sried puta u sniegu: gdje je u zagrljaju svoje sirotčadi dušu ispustila — Sve petero mrtvi.

Ostavili su ovaj grešni i okrutni sviet, a potražili vječnju domovinu i u njoj milostivog i pravednog otca, koji će im dati krunu slave, za pretrpljene biede i nevolje.

V.

„Qualis vita, mors est ita".
Život kako, smrt onako.
Sv. Augustin.

I Petar je saznao groznu sudbinu biedne Ane i njezine siroteadi. Premda mu je sotona paklena u uho šaptala, da on ništa tomu nije kriv, — ipak ga je saviest grizla, i njemu samu pripisivala tu groznu nesreću. — On da je ubojica ciele obitelji pok. Marka. Čuo je kako nedužne žrtve Bogu za osvetu plaču — čuo je kako mu se Bog grozi, ako nepopravi svoje življenje, još dok je vrieme — u pokori i suzam. Nebo, zemlja, sunce, mjesec, zviezde ljudi i svi stvorovi, kao da mu šapću — proklet bio!

Strah ga hvata, mira nemože naći, sve se je proti njemu urotilo. Priznaje svoj težki grieh — zna da je dušu okaljao časovitom nasladom ovog svieta — raskošjem blaga — a Boga izgubio — sebe upropastio. Zna da ga Bog čeka na pokoru, ali misli još puno živiti. Crv mu se u dušu uvukao, pa ga grize — i opominje ga na pokoru — Ali i vrag pakleni ne spava, nego je čvrsto obuo opanke i u svoje ga lance sputio, da mu žrtva neizmakne.

Petar, da umanji strah i grizodušje, koje ga mori i dan i noć, propije se. Ali što je više pio. to su mu se sve više i više grozne misli u glavi rojile. Mira nije mogo naći, nego bi u pol noći skočio na noge, branio se kô mahnit — vičući: — Ružo, sine, nedajte me, odnesoše me u oganj — na pomoć! itd. Biedna Ruža ronila bi suze, gledajući pomahnitanoga muža.

Ali mu ni rieči nije smjela od savjeta prozboriti. Petar je sve to goropadniji postajao jer je izabirao, što je mogo žešća pića; dok ga napokon piće neprekinu — u i u groznih muka dušu neispusti. Na čas smrti, zaklinjala ga je Ruža, da se pokaje i s Bogom pomiri. Ali Petar toga neučini, nego je ispoviednika, prije čas smrtne borbe — izgrdio svetogrdnom psovkom — i iz kuće ga istjerao.

Ivica je po smrti otčevoj na se poprimio starešinstvo kuće. Ali dobro glasi naša hrvatska rečenica: Od šta liko, od toga i oputa. Bacio se sin na otca! I Ivica za malo vremena posta raskalašen: psovača i pijanice nije onaj grad upamtio, kao što je bio Ivica. Dok i njemu neizbi zadnji čas neurednoga života.

Jedne noći u krčmi posvadi se Ivica sa svojim drugom. Ali rad se kući povratio, navali ovaj nožem, i onako pripitoga zbode. Ivica je na mjestu mrtav ostao. Sutra dan saznade Ruža groznu nesreću svoga sina. Ali ga s kukanjem nepovrati. Što više, otišla je i kuća i pokućstvo, dok je Ruža isplatila dugove nesretnoga sina. A ona osta na svietu kô drvo osječeno, i bez kuće i kućišta, roda i plemena. — Stara i od tuge srvana — kucajući od vrata prosila je koju koricu kruha, da neskapa od glada — prolivajući gorke suze rad sudbine svoje, i moleći Boga da joj se smiluje.

B.

Rdjav takum[1])

(Ulomak iz bosanskog života).

Napisao f. R. Barišić.

I.

Već je tomu sedam ljeta minulo, kadno kao sedmoškolac bijah u krilu mile domovine. Istog razreda imadoh sudruga iste gore lista, mladića blage naravi, vesela lica, a kraj tog puna blaženih komedija. Jednog ljetnog dana, *bili* praznici, pripekla Božja sviećica, da si se morao svariti od puste sparine, sastanem se s njime niže škole pod debelim hrastovim hladom.

Tuj sjedeć, razne predmete u razgovoru razglabali `smo. Dok je on meni o raznih dogodjajih pričao, meni san oči skrpi.

— Ej bolan ne bio, ustaj! — vikne. — Ne ima hvajde odmah se podigoh, da mu što nažao ne učinim. Videć me sada prikladna slušat ga, nastavi nov predmet meni nepoznat.

— Mislim, druže, da dobro lično poznaješ mog pokojnog otca — Ivu —

— Kao kroz maglu — odvratim mu. Bijaše čovjek od kakvih trideset godina, srednjeg stasa, mršava biela lica, mišičastih ruku, a velikih crnkastih brkova — da bi ih mogao za uho zadjet. Pokoj mu duši! bješe dobre ćudi, a poleg tog pravi radiša.

---

[1]) Ovo je tiskano u Zadru „Hrvatska“ od god. 1886. br. 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12. i sad popunjeno nješto.

Godine 1871., licem na Veliku Gospojinu, iz Oćevije krene hodočašće u Olovo.[1]) Tuj pošto je grdilo hodočastnika odsvuda hrlilo, nemože mu u kući oli u hanu zapasti mjesto, da prenoći; go je na turskom turbetu u mraku noć proveo. Sutra dan, kad hodočastnici na golim koljenima ruševine crkve i samostana hodili, i on se s njimi uputi. te zavjet izpuni, prem se po nješto ıb ćutio u tjelu.

Kad su se hodočastnici u večer vraćali kući, moj dobri otac mogav pješice poći, uzme pod kiriju ondješnjeg turčina Muhama kljusinu, te se njekako po težku muku do kuće dopelja. Vidimo i, da su nam otcu ladje potonule; ali ga ne pitamo, što mu se sbilo u putu. Ne prodjoše ni tri dana, legne u postelju. Ležao na njoj jedan dan, ustane — kao reć bi malo mu se razvedrilo. ome ode i u majdan. Meni mati rekla da mu odnesem užinu. Ja ıo sokol prihvatim zavežanj, u komu je bila spravljena užina, te lletim put majdana. Al kad tamo, skupili se majdandžije u hrpu. omislim sam u sebi: koji će to biti šejtan[2]), kakvo li je to ıdilo? Zavirim; ali nuto jada iznenada! otac moj leži umrtvit, avili ga ljudi u ponjavu, da ga nose kući. Odmah ciknem kô ıja u procjepu. Donesu ga kući, metnu u postelju, sviet se razide. a se teke[3]) k njemu prikučih; mislio sam bo da je umro. Pogleda ıe blagim pogledom, te će mi turobnim glasom: dragi sinko! ɔ malo vremena mene više nećeš gledati; jer sam težko obolio, nakon moje smrti imati ćeš silu neprijatelja, napati ćeš se svačim ı strpi se; Bog će i s tobom providiti. Poslje njekoliko zovne fra avu, župnika iz G. Vijake, opremi ga sa svetimi otajstvi, a po jegovom odlazku iste noći umre. Eto muke druže!

Nakon smrti pokojnog nam otca, ostane stari djed Anto, od edamdeset godina, mater Marija — udova od trideset pet godina, li bi rekao djevojka, od kakovih dvadeset godina. Sestra Jelina, d šest godina, a meni se je istom sedma svršivala.

---

[1]) Ovdje i sad sviet na Veliku Gospojinu 15. kolovoza, neprestanice rli na hodočašće radi čudnotvornosti slike Bogorodičine, koja se je nalazila franjevačkoj crkvi kod samostana, kog god. 1703. bjesni turci zapališe s rkvom zajedno. Vidi o ovomu hodočašću Batinić „Djelov. franjev.“ str. 153. slied.

[2]) Šejtan = vrag.

[3]) Teke = malo.

Poslje smrti otčeve ono što imadosmo sve njekud k vragu o kroz kratko vrieme. A kako ne, kad čim je pokojnik izdahnuo, nag milala se puna kuća njekakvih baštinika, te cielo dobro što ga imao bezakonitim putem med sobom razdiele. Nama su samo ost vili kuću i bašću, kraj kuće.

Sjeromaštvo nas urvalo, morali smo s materom onaki neja više krat pod nadnicu kod susjedah raditi, da bi se samo mog prihraniti. Ja sam opet sa svojim starim djedom Antom išao šumu, te bismo tako kuću s drvima providjali.

Tako smo pune dvije godine boravili. Kad nastala treća go dina, mati bi nam češće puta govorila: Draga djeco! mi ćem ovdale morat seliti u moje rodno mjesto Vareš; tuj ćemo bolj živjeti, nego l' ovdje. To se je nama činilo posve ružno i nemoguć

Godine 1873. uprav na sv. Blaža mučenika dodje u naš sjeromašnu kuću meni nepoznat gost. Znati željan: tko je? zapita mater. Kaže mi: ujak iz Vareša.

— Što li je došao?

— Došao je, da nas vodi u Vareš.

— U Vareš? A! —

— Dà u Vareš, odsieče starica moja.

To je bio — kako mi mati kaza — Mato moj ujak. Brž bolje ja odletih k starom djedu, te mu cielu stvar pripovjedih Začuv to starac, svega me suzami obli govoreć: „Dragi moj unuče zar ćete me u najvećoj starosti ostaviti?! Ej Bože moj! Kuda ć sada bez ikakve pomoći i utjehe! Sve moje uzdanje — moj unuk odlazi od mene. Ej moj Anto! nemoj me bar kad tamo bude zaboraviti".

Dok mi se je starac najadikovao, mene velika očajanost spopala, da su mi se takale gorke suze, osobito kad sam pomislio na njegovu starost s bolešću skopčanom. Ali ne ima hvajde. Odoh k sestri Jelini, koja je u bašći nješto kod smrznutih i nerazcvatanih ružica pupoljke čeprkala. Pripovjedim joj: kako stari djed žali, što od njeg odlazimo. Na što mi odvrati:

— E šta ćeš brate? to se mora, kad mati hoće.

Sutra dan, žarko sunašce po očevskih kućah ugrijalo, topile se smrznute ledenice na krovovih, ustala nam mati još ranom

om, sprema se u šesnaest, rekao bi: Bog zna kakvi su to tovi na omaku.

Bilo je, po prilici šestnaest sati, po tursku, kad nas je mati ›zorila da se spremamo. Ja prije nego ću poći u taj nepoznati reš, odem k svom starom djedu u drugu sobu, koji je kod peći kakvu kašu jeo. S njime se oprostim, poljubim ga u junačko sansko čelo, on me je svega opet suzami oblio. Kako mi je tada › bilo — prem kao malen malo za žalost znadoh — nikomu zati ne mogu. Mala sestra Jelina, premda još malena bješe, ô vrata mi se savila.

Dragi brate! Eto ostavismo svoju družinu, svoj zavičaj i ırog nam djeda! kroz plač je izriecala. — Rekoh prem je mana i nevina djevojčica bila, ipak je kao i ja odlazeć suze ronila starog djeda sažaljivala.

Razstavljajuć se na Buku[1]), pratilo nas množtvo susjeda i ıanacâ, osobito moji parci[2]), s kojima se kao dječak po ravnoj ćeviji igrah, klisah i utrkivah.

Stari djed, koji je od starosti poljubio u koljena gubicama, › bio oslabio na noguh s dva šćapa njekako se dovuko do Buka. uj se s njime najzadnji put oprostih, a on kao kakav stari atriarka nastavi mi davati spasonosne savjete: Dragi unuče! gdjegod udeš, uvijek se spomeni, da si pravi kršćanin. — Zato nikad se vomu starijemu ni po jedan način nemoj oprieti. — Njega makar n bio i turčin — u svih, koja su spasonosna i duši koristna lušaj: jerbo su oni od Gospodina Boga odredjeni za to. — Nikad lragi sine i unuče ne budi samovoljan, niti svoje ćudi; jer onaj :oji je takov, tog sliepac — vrag — vodi do velike propasti, u :oju sinko ako upaneš ne ćeš se nikad kutarisati.

Napokon i ovo mi reče kroz plač drhćućim glasom: Ako ikad ıinko budeš školar slušaj svoje meštre i odhranitelje duhovne, :oji te vode na dobar put — spasenja. Osim tog dobro poštuj fratre i ostale misnike; jer tko njiha pogrdjuje, samog Isusa na križu pogrdjuje. Oni su bo mjesto njega na ovomu svietu.

---

[1]) Bûk je rieka, koja kroz Oćeviju teče, na koj radi sedam gvozdenih majdana. Ona je dosti obilata s ribom pastrmom.

[2]) Parac, vrstnik, drug.

Dok mi je ove spasonosne savjete bogoljubni starac u m djano srdce uvriežavao, mater, sestra i ujak već su bili pr mosta prišli. Ja se s djedom i po treći put izljubih i izgrlih, odoh obziruć se na tužnog svog djeda, gdjeno sjedi na obali Bu staračkim ga suzam začinjajuć.

Na 4 istog mjeseca stignemo u odredjeno mjesto.

II.

Dok mi je ovo moj veseli sudrug pričao, niže naše hladovi bosanske djevojke tanac uhvatile i igrajuć liepe pjesme izvodi koje su milozvučnom i sladko-pjevnom arijom bosanskom, tak udesile, da bi im crna zemlja morala odpjevati. Medjutim ja moj sudrug morali smo odtale odlaziti; jer je već bila bliz „Zdrava Marija". Smotav po jednu žestokog bosanskog duhana put pod noge odomo kući. Pomolimo se običajno Bogu, potlje to večeramo, a u označeno vrieme, po školskih pravilih legnemo. Mjesec je već bio izašao i svoje srebrene zrake po kutovih našeg pribivališta pružio. Dva su sata po tursku na zidu naše sobe kučila. Vikne me moj sudrug, iz trećeg čak kreveta:

— Spavaš li?

— Ne.

— Imaš, li bar, da koju zadimimo?

— Imam.

Zadimiv, dalje poče pripovjedat. Došav tamo u Vareš, sve kako nam ujak Mato obeća zatekosmo. Kuću nam je našao ujak pod kiriju, uz obaljenu cienu kod gazde Marka Brdjanovića, u Postjenju.[1]) Ona je brate bila sjeromaška kuća — uprav za nas — Imala je dvie sobice, udjeru i pod sobom podrum, dosti topal bez bureta.

Gazda Marko, koji je davno moju mater još kao djevojkom u Varešu poznavao, uzme ju da mu pod madnicu radi. Ja i sestra

---

[1]) Varošica Vareš, dieli se u mahne (ulice), a ove su: Ljepovići Novakovići, Matijevići, Jušići, Benići, Korovinjići, Stojkovići i Postjenje. Ova varošica ima stanovnika svega 2370., i tude je sada kotarska Izpostava sa upraviteljem. U njoj ima mnogo gvoždenih majdana i duvanica, gdje se gvoždje tali. Takodjer niže mahle Stojkovići, imade obilatih željeznih rudnica.

opet smo koje šta kod kuće radili: išli bismo u drva zajedno. Tako devereć,[1]) brzo smo se tudier i sviknuli, prem mi je stari djed vazda na pameti bio.

G. 1873. 20. stud. — dobro pamtim — bio je četvrtak, poslala me mati, da donesen od tetke Ane malo brašna u zajam. Iduć kroz Vareš, susretnem njekog Oćevljanina, koji netom me upozna, naglo me žalostnom viešću pripade: Žalostan ne bio, djed ti je u kući izgorio!

— Šta bolan, šta? — — —

— Noćas okô pol noći, zapalila ti se je kuća u Oćeviji i u njoj ti je djed izgorio; nego trči bolje po mater, pa kaži joj da ga bar ukopate.

Ej nevoljo nigdje te ne bilo! Eh ne da se ćoravu progledati, niti sjeromahu sitno samljeti!

Ovako sam čuvši nenadanu viest o žalostnoj smrti svog pokojnog djeda sam u sebi kroz plač jecajuć izgovarao. Susretnem na putu tečića Ivu, zamolim ga da otrči k mojoj kući te mi o tomu izvjesti mater i sestru, a nečekajuć više ni jednog hipa odputujem put ravne Oćevije, ne bil' bar izgorjeline pokojnog djeda vidio.

Nemilice sam se žurio priko Zviezde[2]) ožednio sam bio, ipak mi ne bijaše na pameti u planini napit se hladne vode pri tolikoj žalosti, koju u mladjahnom srdcu imadoh. Tamo u Oćeviju stigao sam za dva sata, što inače dječaku ni tri nije dosta. Došav tamo, približim se k prijašnjem stanu momu, — u komu na svietlo svieta izidjoh — imam šta vidjeti: vatra sve poharala! a pokojnog djeda više u njoj nije, izim sto su se tiho dimili ostanci ponutrice, drugo ništa!

Razmatrajuć izgorjeli dom, plakao sam poput Jeremije Proroka na njegovih ruševina. Otac mi umrije, a sad opet vatra s djedom me razstavi. Zamolim svoje prijašnje susjede, da bar ono izgorjelih kostiju u grob sahranimo. Ganutljivi milosrdjem prama

---

[1]) Deveriti = patiti. podnositi.

[2]) Z i e z d a je planina koja dieli Oćeviju od Vareša. Tadašnjeg vremena dosti bijaše ne samo različitim drvećem bogata, nego vukovima i medjedima, i šumskim lopovima bijaše obilata.

sjerotanu, dragovoljno me posluhnu. Uzmu ostanke, te ih zarov sa ostancima Anke, njegove supruge, — a moje babe — Pomoli se Bogu za njihovu dušu, vratim se nazad.

Odmah odem kući prvog mi susjeda i strica Marijana, zapi tam ga kao kakav čovjek ozbiljno: kako se je kuća zapaliti mogl da je i djed u njoj izgorio? On odmah nastavi: E moj sinko Stari djed, koji je od same starosti dobio bolest neizlječivu, ništ mu se drugo nije računilo jesti i piti do malo juhe — ćorbe — teke kave s mliekom, što je on to sve sam po sebi kuhao. Ta isti dan u večer, — kako sami nagadjamo — možda je sebi sjero mak večeru spravljao, i čekajuć dok bude gotova skuhano — možd je bio od sna srvan, a potom žiga iz peći pukla; — jer mu se j iz nutra ložilo u peć — doletjela do njegovog slamnatoga kreveta zapalila mu ga, a nakon tog i njega, koji ako se je i prenuv iz tvrda sna htjeo osloboditi, onakvog stara i bolestna dim ga je mogo zatušiti.

— Ej nezasitljiva smrti!

— Je li bar opremljen sa svetotajstvi?

— Jest prije tri dana.

— Hvala Bogu! kad nije otišo nevidom!

Kako mi je tad čemerno srdce — druže — bilo nikom kazat nemogu.

Zemljaci me liepo dočekali, tješili me po svaki način, utrživali mi bol. Hvala im!

S njima se oprostiv, sutra dan u petak kreném iz rodnog mjesta na prijašnje. Tamo došav, sve potanko pripovjedim materi i maloj sestri. Sestra počela plakati, a i mati je kisajuć pokazivala žalost na licu.

Kroz dvie i pol godine od kako smo se tude u Varešu naselili, liepo nam bijaše. Mater je gazdi Marku Brdjanoviću pod nadnicu radila, sestra opet kod tetke Ane diete zabavljala, a ja bi sam ostao kod kuće. Često bi krat s momčadijom vareškom išao u drva. Oni su me doduše liepo pazili; kadgod ne bi imao kruha oli šta drugog, oni bi mi iz svojih kuća ponieli. Ja bih se za to njima gdje bih mogao ukazivao zahvalan i čedan.

Kad mi je od prilike bilo deset godina, tad sam i ja kod Marka radio pod nadnicu, a napokon me je uzeo za kalfu u majlanu. Tuj se prvi put upoznadoh s Katom Rajinom — djevojkom od kakvih četrnaest do petnaest godina. — Ona bi me više put k sebi zovnula, da se razgovaramo, a kad bi bio gladan i nahranila bi me često puta. Kako sam doznao iz njezina govora, bili smo u svačtvu.

Od nje sam mnogo koristnih stvari za budućnost mogao naučiti; jer je ona do tri razreda bila svršila, a osim toga bila je i u sebi djevojka puna ćudorednosti i čiste iskrene ljubavi napram sjeromakom. Jednom riečju: bila je krasotica u duši i u tielu.

Ona bi mi često o mojoj budućnosti koje šta nabacivala. Na ime: buduć je dobro poznavala moju mater, često bi mi rekla:

Dragi Anto! Ako ti se mati po drugi put udade, kao što je to prilično; jer je dosti mlada a i liepa, možeš kod mog otca Ilije laglji posao obavljati. Bit će ti kod nas liepo. Što ti bude nuždno od haljinah, to ću ti ja skrojiti. Za malu sestru — Jelinu — nemoj se brigati; nju bo je eto tetka Ana pod zaštitu primila. — Dakle ako se to i dogodi, ti bi dobro bio namješćen — kod nas, jer tko zna kakav more biti očuh koji riedko biva dobar.

III.

Na zadnji dan godine 1864. u večer. Večer bila studena da bi pas morao na dvoru crknuti. Snieg, koji se je vas, dugi dan južio već se bio usriežio. Mjesec svoje tavne zrake po zakutcih traljave naše kuće pustio, a zviezdice okô njeg tanac uhvatile. Nigdje se nitko nečuje; svak bo sanak snije; — tajinstvena noć nastala. — Mater, okô koje smo se nas dvoje savili, šaptajuć kruničala. Mala maca kraj peći smotala se u klupko. Mene je po nješto san hvatao. Nigdje se nitko za živu glavu ne čuje do malog miša, koji je pod ognjištem peći svojimi zubići pomalo čagrljao — — Na jedan put njetko se poče verati oko naših prozora. — Jako stenje od njekakve muke. — Na pola sanljiv prenuh se i pripadoh. Čujem primukao glas: Maro, Maro! otvori mi! — — — Ja se brže bolje pokrijem ponjavom. Sve sam pod njom drhtao; jer sam mislio da je njekakav lopov dovukao se — ubit nas. Sestra se još gore

pristrašila, sve se okô mene savijala privlačeć veći dio ponjave n se. Mater ni najmanje pristrašena, s krunicom stupi k prozoru otvori ga nješto počme šaporiti. Zatim izidje u kuću otvori m vrata. Ušo Stjepica — dobro mi je bio poznat — Meni se odma u glavi rojit počele misli.

— Sbiljam Katine se rieči lako mogu izpuniti, o novoj ma terinoj mi udaji.

Godine 1875. 27. siečnja — u sriedu — usta mati ranom zorom i poče se opremati, rekao bi: na prsten će. — Zima na dvoru vladala, snieg nakosice padao kô iz rukavice — nikud nisam mogao izić iz sobe. Zabavio sam se praveć sklizaljku. —

Dok sam ja to pravio, leti priko kaldrme, koja se je kô babini zubi izpred naše kuće pružala, moj tečić — Ivo. Čim prekorači kućni prag otvoriv sobna vrata zaviče iz kuće tužnim glasom:

— Žalostnici! mater vam se već vjenčala! — Eno sad su s njom svatovi prošli. — Razumiev tu nepovoljnu mi viest, bradvica mi, kojom sam pravio sklizaljku iz šaka izpane. —

Moja rano! nit znadosmo kad se prstenova, nit kad se navjesti, a evo se i vjenča! — Ovako sam sestri kroz plač govorio. — Ona je takodjer plakala.

Izkusio sam bo na tudjih ledjih, kako je biti s maćuhom, a s očuhom?! — Znao sam kakva me tamo sreća čeka. Bože budi volja tvoja! —

Dok sam ovo u sebi progovarao, trči drugo momče od kakvih šestnaest do sedamnaest godina. Promuklim glasom viče:

— Anto! Jelko! — Hajdete gori u Novakoviće zove vas mati da ručate, — i odkasa velikim kasom.

— Žalostan li je naš ručak! — progovara mi sestra.

— Baš jest.

— Hoćemo l kretnut put Novakovića? — upitam ju.

— Hoćemo da što ćemo.

Bilo sedam sati i pojdemo. —

Došav tamo u novu palaču Stjepičinu kao dvoje sirotčadi podviednih smo ruku stajali dok nam dozvoliše sjesti za stol.

— Oh Bože moj, svete ljubavi! — ovako sâm pomislim u ebi. — Da li će ovako i u buduće biti? — Ah, sigurno ne, ruga će se sudbina roditi.

IV.

Ručak nam je bio posve s tekom, premda poslie podne. — Bilo je tuj čorbe, mesa, poslje raznih sladkarija i kolača. — Naokon dadoše nam i po dvie čaše vina. Popijemo ih. Liepo sve. Svaki nam od svatova dadoše po jednu cvanciku (32 nvč.) — nožda da nam bol ublaže. —

Mati nam je sjedila na sanduku, po komu se šareni sag pruža — Gledala nas preko oka. Tužna je lica bila, kô da joj nješto nanjka. — Sestra mi se jako bila ožalostila. Kad bih joj koju polagano progovorio, bez plača mi nebi odvratila. — Ondješnji skućani mog sad zadobitog očuha tješili nas. Osobito njegova sestra Janja — koja je tad bila kuharica tog svetčanog dana — često bi nam govorila: Nemojte se dragi plašiti; jerbo je Stjepica blage ćudi dobar, radin itd. — Ali to sam ja sve kroz nepuna tri mjeseca dobro doznao.

Istina — prvih dana, vrlo nam dobro bijaše kod njega. On nije bio onaki kakva nam ga njegova sestra Janja prid oči stavljala. — On je kao kalfa u majdanu Marka Brdjanovića svojim radom i vještinom velik imetak zadobio, te je tako još nas petero mogao hraniti i odievati. — Nije bio s tim zadovoljan, jer je sve više i više tražio bogatstvo i nastojao dočepat se valjda Krezova blaga. —

Da to sve postigne, na nas je dvoje težke poslove navaljivao, slabo nas hranio a nikako odievao. Dapače prietio nas iz kuće izbaciti, govoreć nam:

— Ako sam se s vašom materom vjenčao nisam s vama. — Niste moja djeca.

Ćutila je to naša mati, ali zabadava: rodilo se, ne utuši se. Ona se nije samo jednoč pokajala, nego sto puta. — Ona si je sama više krat od muke kose čupala; ali zaludu, po repu. I ona se je sama uvjerila, da će joj taj drugi muž dosta groznih i žalostnih uspomena ostaviti. kojih će se do hladnog groba moć spominjati, — kao što joj prvi muž Ivo sladke uspomene u srdce usadio bješe. —

Neće takodjer nikad smjet zaboraviti onu staru narodnu: „tko sv
može biti tudji nek nebude“, — kakva sreća nju bješe zapala. -
Još dok je udovom bila cvala je u svačem kao kakva gospoja
Ona je i nas dvoje kao dva cvieta zaodievala. Ali nuto nagle pro
mjene! goli mi, gola i ona, gladni mi, gladna i ona. — Onaj, koj
joj se laskao do primame, sada š njom poput vuka u ovčijoj koi
upravlja. —

Jedne nedjele, — čini mi se bila je druga Korizme, -
obadvoje nas od stola otjerao; dapače nesmotreno se usudi ne sam
nas nego još i mater nam šakom udariti govoreć: Što si mi do
vela paščadiju u kuću. —

Meni na to vrlo žao bilo, plačuć izazovem sestru, te joj kažem:

— Ja više ovdje neću biti.

— Nećeš?

— Neću borme.

— Ta kud ću ja dragi brate? — ubit će mene samu. —
Bože moj kud sam sad pristala! . . .

Prije neg ću se s kućom, odnosno sa sestrom oprostiti odoh
k materi, koja čim me ugladala spremna na put plačnim glasom
progovori:

— Sine Anto! kud to odlaziš? — Zar ćeš samu Jelku ovdje
ostaviti? —

Ništa joj nisam odgovorio, — prem su mi pune oči bile
suza, poljubim joj čelo i odem, a ona ostade plačuć. — Kad sam
se s materom oprostio, tada sam u drugu sobu otišao k očuhu, da
se i s njim, surovim oprostim. — On se tad poče pokazivati sa
svojom laskavošću ljubezan.

— Ta kud ćeš čovječe!

— Idem tražit glavi salameta.[1])

— E baš mi je žao, — ta ostani . . . . .

— Jok. Ni minuta.

On premda me je odvraćao — samo izlično — ipak je jedva
čekao, da me se jedan put mentuje, prem mu nikad ništa na žao
ne učinih. Dapače, koliko mogoh svojoj dužnosti odgovarah i njega
kao rodjenog otca slušah. —

---

[1]) Salamet = providnost.

Nadjem u vrtlu sestru Jelinu, koja je za večere zelje brala:

— S Bogom draga Jelko!

Zatim joj savjetujem, da što prije sa sobom providja, ako misli na Jurjev-dan zdrave kosti iznieti.

— E brate jeda i s menom Bog providi, — kroz plač mi odvrati.

Jedina mi je tuga na srdcu bila, što još i ona sa mnom ne ide. — Odtale put pod noge pa Kati u Jušiće.

V.

Kati cielu stvar pripovjedim. — Ona me je pomljivo ćutila. Taknuta milosrdjem proplakala mlada djevojčica govoreć mi:

— Ej moj Anto! — To sam ti još davno prorokovala, da ćeš takvu tugu tugovati.

— Ostani bolan barem kod nas za njeko vrieme, dok sudbina s tobom kud ne providi; — ta liepo će ti biti i kod nas. —

Sto liepih hvala! — nemogu. Radi njekih okolnostih izvinuo sam joj se, da ne bi što posumljila zlo. Ona me je obećala prteninom odievati dok budem u najmu. — Takodjer, pošto sam bio gladan, zapitam zeru kruha i prismoke. Nahrani me do volje. — Kad sam joj već na cielom dobročinstvu zahvalio odem od nje.

Jur će biti okô pol osam dodjem na naumljeno mjesto u Postjenje, k svomu prijašnjem susjedu Anti Čuliću. Začudio se kad sam mu kazao rad čeg sam došao.

— — Hm hm . . . psa jednoga. — Dobro. Pogodim se s njime na mjesec za 20 groša (1 for. 60 novč.) — Istina mala plaća, ali ću barem mir uživati. —

Poso mi je kod njeg bio: petkom sam mu morao vodat mu sliepog otca — Ivana — od majdana do majdana, ostalih pako dana vukao sam mu drva za zime.

Prvog petka, još nepoznat dobro sa starim sliepcem, prem sam ga kao susjeda više krat sjedećeg pred kućom na suncu vidjao, upitam ga znati željan kako je osliepio; jer je bio zdravih zenica kao i ostali. — Dobri starac odmah nastavi. — Moj sinko! Bilo mi je oko 65. godina kad sam osliepio. I to ovako: — Jedne večeri kad sam u majdan pošo da radim, vrlo sam se rakijom opio,

da sam se do majdana težko dovuko. Došav k majdanu, malo n ogrnu[1]) metnuv pod sebe dasku a pod glavu valjugu odpočinem Kad sam ustao bilo je od prilike četiri sata noći, strašno sam s bio u nutra zapeko. da sam jedva jezikom micao; zato odem na buna te se do volje napijem vode. Napiv se tude vode, vratim se natrag. legnem te prosliedim. Opet me požeže rakija, ustanem i opet se nagulim vode da sa ju ćutio po trbu kao u kotlu mućati. Ka sam se liepo napio, učini mi se njekakva vanredna svjetlost prid očima da sam od straha pao na tlo i ništa više ne vidjoh. — Vrativ se natrag, svalim se kô kljusina na daske, nenadajuć se dalnjoj nesreći. Tvrdo sam spavao. — Sutra dan došli radnici mene budili, da ustanem. Ustanem; ali se ništa nevidi, — misleć da još ni pol noći nije prošlo — zapitam ih: Dobri ljudi kud ste vi tako uranili; ta vidite da se prst prid okom ne vidi — Istom je pol noći.

Kakvo bolan pol noći, sad će blizu pol dneva.

Ja misleć, da oni samo sbijaju opet legnem. Al eto ti mog sina Ante.

— Babo ustani! —

— Ama šta ste me se privezali dobri ljudi — čekajte dok se razvidni. — Čekajuć kad će zora da se razvidni malo; jer sam bio naspavam; al zaludu, noć pa noć! — Što je to Bože moj tako što nikad noć duga! Eh. — Sjetim se da sam morao osliepiti. Tako sinko i dan danas ja ne vidim, — valjda mi je ona izvanredna svjetlost oči pokvarila. —

Osim plaće koju sam s njegovim sinom bio pogodio, starac bi mi vazda razmjermo davao po jedan marijaš (2 novč.), a njekad bome i po cvanciku (32 novč.): kako kad. — On bi mi više puta kupio svježih krušaka — ljeti.

— Ala mi ovdje kod kršćanskih duša povoljno stanje bješe! Ničim se nisam napatio; sveg imadoh za tadašnje stanje dovoljno. Promieni se „takum!“ —

---

[1]) O g r n je mjesto gdje se tali gvoždje. imade po prilici šupljine 40 cm, a širine 60 cm. —

Iste godine baš na badnju večer. Večer bila studena, ali veličanstvena. Veliko veselje nastalo po katoličkih kućah. Puške pucaju, rekao bi: rat je nastao u toj varošici — orilo se. — Tako i treba ta jedan je Badnjak u godini. — Anto je već dva samokresa napunio, hoće da ih izpali. Zapovjedi mi:

— Anto! zovni starog Ivana! —

Ko namazan odletih u obližnju sobicu, gdje starac najradje moljaše se Bogu. Ušav tamo, sjedi starac kod peći, držeć u ruci krunicu, al ništa no šapori.

— Djede ustaj!

Opet sam u sebi pomislih: valjda je oglunuo od pustog praska pušakâ.

— Djede! — jače viknem.

Valjda je zaspao. Počmem ga buditi. Ah stari i ohladio! — Umro je!

Zavičem turobnim glasom: Starac je pokojni!

Dotrču kućani; ali zaludu ukočio se — Mjesto veselja nastane žalost u kući.

— Ej nesrećo nigdje te nebilo! — Kud ćeš barem danas?

Dok je mrtvo tielo starčevo u kući bilo, nitko se od nas nije mogao veseliti. Kad su ga već sahranili poslje u crnu zemljicu, tad se istom teke znalo za veselje. — On je uprav od starosti, dosijedno slabosti umro; jer je bio privalio 90. godinu. — Tu sam ostao do prosinca god. 1876.

U prvu nedjelju Došašća po običaju odem k misi. Blizu crkve bila župska kuća. Tude u dvorištu sa drugovima igro sam se mica dok bude vrieme u crkvu. Izidje župnik fra Filip, koji čim mene spazi, viknu me:

— Mali! odider ovamo! —

Kud ću sad! — mišljah — pokorit će me, što sam se u njegovom dvorištu mica igrao. Mislio sam da mi je kud suknuti. — Razgledam oko sebe . . . Hm . . . Ne imaš kud.

— Odi odi slobodno — podrugi put zaviče.

Nije druga, valja ići; župnik zove; velika je to osoba; jer osim što je bio župnik i druge je naslove uživao. —

Odem prid njega; sve sam drhtao. Poljubim ga u ruku, — kao što je taj običaj u Bosni. — Počme me nemilice razgledati. Mjerio me od pete do glave. Zatim će:

— Hoćeš li ti mali biti fratar? —

— Neznam ja. —

— Kako neznaš?

— Tako. —

Šutim. On meni poče kazivati kako je liepo tude biti i Bogu služiti. Ja samo da me se kani obećam mu, a on mene pusti. Odem na prijašnje mjesto — k djeci. Pitaju me. Što te zvao fra Filip? — ali im tog ne htjedoh kazati; jer sam znao za njihov običaj; kad bi mi se sreća izjalovila, da bi me zvali fra batalom[1]) i razfratricom — kakav običaj bješe kod djece vareške. — Djeca me sveudilj zapitkivala, što me je fra Filip župnik zvao. Ja tog nipošto nisam im smio očitovati, rad njihova baljekanja.[2]) — Poslje mise odem k materi u Novakoviće, te joj kažem da me je zvao fra Filip u fratre. Ona se tomu vrlo obradovala. — Ali mene nije veselilo, premda nisam tog stanja izkusio.

Druge subote po Došašću, fra Filip zovne moju mater k sebi i upita ju da li će me htjet od sebe pustit. — Kaže joj, da je već stiglo pismo od fra Pave tadašnjeg gvardiana u S....oj, u komu me pozivlje, da dodjem u samostan biti fratar.

Ona to jedva dočekala i obećala drage volje uz sto liepih hvala dati me u fratre. U nedjelju u večer pošto sam ja bio kod svog gazde Ante, poručila po mene da dodjem. — Kad sa tamo došao zatekao sam ju samu.

— Sine! Bog s tobom providje! — fra Pavo gvardian zove te u fratre. Hoćeš li?

Njeko vrieme mučao sam. Zatim promislim na budućnost: Drage volje pa što Bog dade — obećam joj.

Kad mi sva potrebita za put pripravila, poruči po ujaka mi Iliju, da me odmah sutra vodi u S....ku u samostam.

---

[1]) U Bosni osobito u onom mjestu, gdje sam ja boravio običaj je to porugljivo ime „f r a b a t a l“ nadjenuti svakomu, koji god je otišao u fratre, pa makar u tomu stanju dan bio te nemogav ga obslužiti vratio se natrag. Dapače iz poruge cjeluju mu ruku, skidaju kapu itd.

[2]) Baljekanje = porugivanje izsmjehivanje.

Osvanuo ponedjeljak. Sunce ugrijalo — liep dan. — Ta liepa i dana za putnika!

Dodje ujak Ilija. Meni se žao bilo razstati. Oprostim se s naterom. Sestra Jelina plačuć pošla iz tetkine kuće, da se zadnji ut s menom oprosti. Očuha nisam ni vidio, jer je bio u majdanu. — Navratim se svom starom susjedu i gazdi Anti u Postjenje, s njime e oprostim i uzmem plaću za najam. Turobna me sestra sveudilj pratila, dadnem joj sav onaj novac: jer ja od njiha nisam potrebu mao kad sam pošo put samostana. Napokon se u Jušiće navratim k svojoj staroj prijateljici Kati. Nju sam osobito svojim putovanjem iznenadio. Ali kad joj stvar predočih. veoma se obradovala. Ona mi puno tad darovala raznih stvarčica za uspomenu. — Kad su već bila blizu još dva sata do poldneva oprostiv se s prijateljicom Katom, odem put samostana.

I ovo mi je moj razgovetni drug dugo dimenje sve kroz dva sata na dugo i široko izpripovjedio. Ja sam već drieman, a i on sam o tomu ne imade mi šta kazivati. Kad su već bila četiri i pol sata po tursku, ostali već brkajuć u tvrdu snu bili tad smo i mi, pomoliv se Bogu legli, da opočinemo.

— Laka noć!

— Laka noć! Bog ti bio na pomoć! odvrati mi. -

VI.

Ja sam s njime nakon tog zajedno nepune tri godine boravio, te mi nije trebalo da mi pripovjeda o svom „rdjavom takumu“. Ali nas je poslje 1880. sudbina na daleko razstavila, te prem smo tielom razstavljeni bili, duhom svedjer zajedno smo bili. Često smo se dopisivali, osobito kad sam bio u tudjinstvu on mi se je često iz domovine javljao izvješćujuć me o njezinih tužnih odnošajih. Od raznih dopisa evo jednog doslovice.

Ljubezni druže!

Milo mi je čuti, da se i sad držiš sveze naše ljubavi, koju kao mladići duboko u srdce usadismo. — No kad nas sreća ili nesreća daleko razdieli, pak se ustmeno razgovarati nemožemo, to

me ljubav, nuka, da Ti koje slovo crnim na bielu napišem. Ovo bo je ponajboji sad način, da se s Tobom sporazumim. — Čuo si mislim -- iz predzadnjeg mog lista — da sam kroz vrieme praznikah nastanjen ovdje u Bos. Brodu. Zato molim Te ako Ti novčane okolnosti pripuščaju do mene se teke uputi; da Ti ponovim staro pripovjedanje o svom „rdjavom takumu“ i da se malo po tužnoj domovini prošećemo. Ako li Ti pako to nije sad moguće učiniti, a Ti me brzo vjesti. —

U ostalom imaj me u uspomeni kako dosad tako i odsad. Primi iskreni pozdrav, koji iz dna srdca proizvjere Tvog do hladnog groba druga.

Bosanski Brod, 19. srpnja 1883. Ante. r. s.

Ja budući sam s bog njekih nepovoljnih mi okolnosti bio zapriečen, ne zapade mi sreća da se poslje dugotrajnog razstanka sa svojim sudrugom vidim. Zato sam mu odpisao neka me ne čeka; nego nek mi se nada sledeće godine — ako budemo živi — sastat ćemo se.

Što mu obećah to i izpunih. Sliedeće godine uprav 15 srpnja — u ponediljak — prija mu javiv odputim se u Bosnu, da poslje dugotrajne monotonije naužijem se čista zraka mile domovine i pustim kruto uzde duha dignuv ih teke iznad sfere svagdanjeg života. On nam označio najprikladuije mjesto sastanska Slavjanski Brod. I tuj se sastanemo.

Kakvo je medju nam dvojicom bilo veselje nemože se kazati. — Sjedeć tuj u samostanu franjevačkom, izpitasmo se za zdravlje. Upitam ja njega o „rdjavom takumu“.

— Ta bježi molim te prodji se sad toga — Bit će i od tog vremena.

— E rekao si mi o tomu ponajviše pričati — prozivajuć se na gori rečeno pismo.

— Pa eto nek bude, de.

Zatim ja naperim uši, a on poče:

U samostanu Su.....kom — kako dobro znadeš — vrlo liepo mi bješe. Nego kad sam 1881. putovao po D. Tuzli ovo mi se je dogodilo. Išao sam u habitu, koji je bio nov novcat. Da mi

se ne bi stopio; jer je kiša padala kao iz kotla, obukao sam crnu kabanicu. Podjem uz čaršiju, susretnem ciganina, koji čim me ugleda zagalami: Šunto! nemoreš ovda proći.

Zašto?

— Ukraden je ovdi vol.

To rekav poče pipati po bisagama.

— Ciganine! šta tražiš? nije tude vol sakriven.

— Ej šune ništa, da samo nješto vidim.

No, to mu nije pošlo za rukom kao ni za nogom Savu priskočiti, nego se sjetih, da ciganin traži što učališiti,[1]) reknem ujaku, da potjera bolje konja.

Njekoliko koračaja od ciganina, al eto ti leti jedan u crvenih hlačah. Tko će to biti, pitam ujaka, ali on sam nezna. Čim k nama dodje zatrtosi:

— Kérem az Urak hovà mennek? (Molim gospodo kud idjete?)

Nadalje mi sbori.

— Micsoda hittvallašu? (koje ste vjeroispovjesti?)

Ja sve jednako šutim, a on će opet:

— Baszama . . . . van — e tilevele? (. . . . . da li imate pašoš?)

Ali sve jednako odgovorit mu neznam.

Opet će:

— Talán csak nem bolom. (Valjda niste niem). — Beszeljen mert különbon megkötözöm! (Govorite, jer ću Vas svezati!) Tada mahnito poleti k meni — valjda da me pristraši. prihvati za kabanicu dok se ne ukaza haljina druga — habit — i čim me je vidio u habitu umiljatije poče:

Bacsassom meg. hogy hanyra megbatatam. (Ah oprostite što sam Vas uvriedio.)

Poslje tog iz njekih znakova pokazujućih mu se na licu, sumljio sam da nije bio rad tako mi učiniti; ali tko nepoznaje njiha, lako bi se varnuti mogo; kako sam bo razumio magjar bješe, jer kaže:

---

[1]) Učališiti, učaliti = ugrabiti, ukrasti.

— En magyar uszár vagyok. (Ja sam magjarski usar). — Frigyesa nevem. (Fridrik mi je ime). — Két éve mar hogy vagyok. (Ovdje sam već dvije godine).

— Tehát hogy hivjak? (Kako se vi zovete.) Nakon tog *reče* mi: Szerencsesen! (Sretno!)

I tako se srećom razstanemo.

Još mi je koje šta pripovjedao, što buduć je većom stranom sama malenkost, ostavljam ju.

— Je li još Jelina sestra ti i prijateljica Kata živa? — zapitam ga.

— Žive su obadvije i udate — odvrati mi. Kad mi je već uz tri prigode svoj „rdjav takum“ izpričao, tad sam mu kazao, ako po meni, ili po komu drugomu izidje na vidjelo nek se ne srdi.

— Mea pace = kako te volja.

S njime se nakon dva dana oprostiv, dalje odputujem. — Poslje smo se opet dopisivali, dok i on ne stiže k meni u tudjinu.

C.

Novac posao svidja.

Muhamedanska priča.

Napisao D . . . ić.

Kadno je, glasoviti vodja muhamedanske narodne vojske, Derendelija predvodio silnu vojsku proti gradu Višnjici, izkopa duboke i široke šamceve oko spomenute tvrdje. Tad naredi vojnikom, da pokušaju preskočiti šamceve. U mladjeg pogovora nema: svi su. do zadnjeg, vojnici kušali rečene šamceve preskočiti, al ih ne preskočiše; kad je pala reda na najzadnjeg vojnika, da šamceve preskoči, on ih tri puta uzasebce, na veliko začudjenje svih pritomnih, preskoči. Derendelija zovne preda se tog junaka, skine s njega sve odielo i najde tri ćemera carskih dukata, kojimi se opasivao, te mu zapovjedi, da tako prost preskoši sanceve. Momak se zaleti, al ni do pol šamca ne doskoči. Derendelija mu dade jedan ćemer i odmah skoči dalje nego prija, dade mu drugi ćemer i skoči opet dalje, a kad se opasa i trećim ćemerom, onda preskoči sav šamac. Onda Derendelija reče:

„Dakle para iš japar, t. j. novac posao svidja“. Dobro plati sve vojnike, a oni kao bjesni bedeme Višnjice preskočiše i Višnjicu zaposjedoše.

D.

Muž ženi unišao u trag.

Saobćio D. — . . . ić.

Ne vjeruj ženi!
Narod. reèenica.

Upravo u najljepšoj momačkoj dobi, u napun što se kaže oženio N. N. najljepšu djevojku u selu N. Dragiću N. Oni su živili u ljubavi i vjernosti kao dvoje dragi i mili — kao jedno tielo i jedna duša.

Jedne proljetne svetkovine ode mladoženja u selo na posielo. Tamo se zametnuo govor o svačem, pa i o vjernosti mladoženjine drage. On da se uvjeri o svojoj ženi, odluči se prve noći pričiniti u postelji da je mrtav. Zamišljeno i izpuni. Žena misleći sbilja, da joj je muž umro, poče ga, po tamošnjem običaju opremati na na drugi svijet. Izvadi iz sanduka trubu platna, da ga njim od pete do tjemena umota.

Na brzo se predomisli, da je štetno toliko platna umotati oko mrtva tiela čovjeka, kad on svakako neće vidjeti čim ga je uvila; onda uze jedno klupko predje, te zaveže konac za nožni palac i počme redati, kvačeć sad za prst sad za nos, po čovjeku konac do konca.

Umotav ga svega kao mučenika počme nabrajati:[1]) „Joj moj čovječe, joj! čemu si mi sada sličan i priličan!“ Čovjek se protegne i odvrati joj: „Na tamburu draga ženo“.

[1]) Nabrajati = plakati i izvrstito ti pokojnika brojiti.

II.

1. U kolo!

Spjévao f. K. Gubić.

Neka zmaji ognjeviti,
Neka gromi strahoviti,
Nek se na nas ruše stiene
Srdne dižu morske pjene;
Na mejdanu smo!

Sve za roda sreću dajmo,
I u krilu smrti stojmo:
Borimo se poput lavâ,
Da s' ukrisi stara slava
Mile domovine!

Na mejdanu kad panemo,
Pa klonemo — izdahnemo,
Tad će duše put vedrina,
Gdje je vječnja domovina
Preselit se!

A hrvatska mati mila,
Koja nas je porodila,
Tielesa naša neka primi,
Proklet dušman' što ih smrvi
Na mejdanu!

Dušmanin će istom znati,
Da j' hrvatska naša mati,
Za koju smo krvcu lili,
I svoj život dokrajčili
Sveto!!

2. Domovini Bosni i Hercegovini.

Spjevao f. A. M. Bralić.

Liepa moja domovina,
Liepa kao ruža cviet;
Da si radost mâ jedina
Neka znade cio sviet.

Liepa moja domovina,
Sladak li je spomen tvoj!
Ništa meni sva su inâ,
Ti si ponos samo moj!

Liepa moja domovina,
Kad tvoj vidim koji kut,
Sto drugijeh kraljevina
Sništio bi svaki put?

Liepa moja domovina,
Gjul-perivoj sva si ti
Puna mihra i milinâ,
Sinovi ti kažu svi?

Liepa moja domovina,
Čarobno ti bljeska čar

Gorâ radi i ravninâ
Nije ti se našô par!

Liepa moja domovina,
Raskošja si puna vrt,
Tvog dušmana Bog s visinâ,
Da na vjeke hoće strt!

Mila moja domovina
Širom sva si milen gaj,
Za tvojijeh čistih sina
Zemaljski si pravi raj!

3. Sudbina.

Spjevao f. A. M. Bralić.

Ej sudbino drugarice
Kraju mora vrni brod,
Na kopna me baci lice,
Da suočim opet rod.

Već sam s tobom drugovao
Ah sudbino ljeta tri,
Tvomu brodu robovao
Kao paklu opak grî.

U pučinu borna mora
Kad zaplovi sa mnom ti,
Odagna me mog od dvora
Kao uznik da sam li!

Strašna mora preko valâ
Tumarajuć simo tam,

Pod breme me sprti zalâ
Da ih ne znam zbrojit sâm.

Bojaz mojom dušom luta
Da ne šine neba grom,
Da brod more ne proguta
Ne pohrani da me som.

Čeznja moje trga grudi,
A mislih se roji roj,
Za to s brodom se potrudi,
Da dom brzo vidim moj!

Pečali me . . . bocka misô
Da ogroman ciepa dalj
Men' i majku kû sam sisô
A to srdca mog je malj.

Da li tuži, suzi, plače
Ili pjeva — neznam sad
Tė me misli sudbo tlače
I zadaju srdcu jad.

Braća neznam uz majčicu
Vesele l' se kao roj,
Jer ne vidim niti pticu,
Što zavičaj pozna moj,

Sudbo za to ladju vrni
K jugu toplom u koj kraj,
Da se mislih manim crni,
Da uočim zavičaj!

Da zagrlim majku braću!
Da pozdravim cio rod!
Da poljubim starca ćacu!
To sve bit će slavan god!! . . .

4. Sirota.

Spjevao f. A. Kulašević.

Snieg zavaljo na sve kraje,
Smet do smeta kano kule;
Ljuta zima svuda traje
I vjetrovi oštri tule.
Tko putovat sada smije?
Ta prtine nigdje nije!

Tko je gazda, taj se smije
I u kući mirno sjedi,
Kod vruće se peći grije,
Kroz prozore u snieg gledi;
U štali mu siena dosta,
A u kući nije posta.

Zime huke dugo traju,
A u mnogih nesta hrane,
Sirote se gone kraju,
Od strah svakom lice sahne;
U štali im marva riče,
Gladno diete kruha! viče.

Drva neima za ogrieva,
A u šumu neima puta;
Žita malo, neima mliva,
Pritiskla ih tuga ljuta:
Zrno vare, pa se hrane,
Od nevolje još se brane.

— — — — — — —

Na uriji kuća mala,
Okô koje vjetri zuje,
Gotovo je sva propala
Jednako ju bura ruje;
A kako joj sada prieti
Slabu će ju svu raznieti!

Iz kolibe glas se čuje:
„Daj mi kruha glad me mori;
Vjetri hladni jače zuje,
Loži vatru već ne gori“.
To je diete moglo reći
Probudiv se iza peći.

„Sve će biti“ majka reče,
A kruha je zadnja mrva:
„Eto jedi! to doteče,
Evo zadnja ciepam drva;
Ako bude Božja volja
Vremena će doći bolja.

Ako Bog nam ne providi,
Znadem što nas skoro čeka:
Hrane neima, drva neima,
Ugrabit će smrt nas prieka;
Tam do dvora, da je doći
Bilo bi nam svim pomoći“.

Soba vruća, sit je mali,
Diete tuge nepoznaje,
Kraj peći se u san svali,
Dok se majka na put daje,
Gledat nebi l' našla hrane,
S njom od glada, da se brane.
— — — — — — — —

Bura vije, snieg mete,
Stabla svija lomi grane;
Težko koga vjetri slete,
A bura ga gdje zastane:
Tomu nema više sreće,
Živ izmaknut od nje neće!

Bura biesni, al uz brdo
S težkom mukom žena idje,

Pa se drži odveć tvrdo,
Dok ga svega i ne pridje;
Pod tom burom nije pala,
Pa izreče: Bogu hvala!
— — — — — — — —

U gospodskom dvoru tamo,
Za stolom je družba mala.
Pa veselje vodi samo,
Jer pivnica nij' presala,
A u kući ima drva,
Zime neće bit ni mrva.

„Gospodaru radi Boga,
Od hrane mi što udieli,
Ofukarit[1]) nećeš s toga",
Na vratima tužno cvieli.
„Pa Bog nek ti dobro brani,
Iz kog gladne nas nahrani.

Strošila sam zadnju koru
I zadnja mi glavnja zgori,
Evo sada ah! po boru,
Gazdu molim, da otvori:
Men' i sinu dade hrane
Dok nevolja ta prestane".
— — — — — — — —

Sunce sakri svoje lice,
Žena iduć praznih ruku
Penjala se uzbrdice,
Strašne zime trpeć muku
I ne prešav svega briega,
Smrznula se u pô sniega.

[1]) **Ofukariti = osiromasiti.**

5. Ajdučki sastanak.

Spjevao f. A. Kulašević.

Sunce zajde za planinu,
Zadnji sakri sjajni trak,
Za suncem se tmina vuče,
Posvuda se stere mrak.
U jata se ptice kupe
I gledaju kud će poć,
Tražit zgodna mjesta za se,
Gdje bi mogle bavit noć.
Šta je ono, kakvi tamo
Na brežuljku titra plam?
Tam uz vatru pušeć lulu
Sjedi jedan čovjek sam,
Oči doli oborio:
Sam od sebe daje znak,
Da ne ljubi svietlo dana,
Nego bolje crni mrak.
Puška šarka preko krila,
Zaljevena srebrom sva,
Otvorenih žvaljâ leži
Pa na stranu u mrak z'ja.
Nešto šušnu u šikari:
Šara skoči u taj mah,
U znak gori, tamo tako
Drug je njegov hajduk zna,
Za njim hrli dobra četa,
Tvrda vjera u svakog;
Jedan drugog dovikuje:
Dragi brate, pomoz Bog! —
Na ražnjiću drug ovnića,
Oko vatre poče peć,
Vino pako iz mješčica
Medj' družinom umah teć.
Arambaša skoči gori

I naliven diže tas,
Pa junačkim glasom sbori:
„Daj nam Bože rodu spas!
Kleti dušman neka gine,
Neka mu se zatre trag,
Nek jedan put rodu našem
Pokaže se posmjeh blag!
A mi braćo zahvaljujmo,
Što nam dade dobri Bog
Gjurgjev-dana dočekati
I sastanka našeg tog!“
Od ajdučke skladne pjesme
Postrije se dolom jek,
Koga prati milozvučni
Ćemaneta sitni zvek.
Momci kolo zaigraše
Do jednoga brate svi,
Te junačkom arâmbaši
Pripjevaše pjesme dvi.
U paradu svi stadoše:
Puška grmi kano bies,
Po dubravi i po dolu
Razliеže se lomni tries!
— — — — — — —
Naložena vatra gine,
I uginu zadnji trak;
Četu hrabru od ajduka
Posve krije crni mrak,

6. Mladost.

Spjevao f. A. M. Bralić.

Oj mladosti vječna li si?
Ili samo kratkovjeta?
Dá, dá znadem vječna nisi,
Jerbo su ti krila speta!

Oj mladosti strielimice
U jezeru bezdno padaš
Znaj! starosti to su mice,
Koje zape, da ti stradaš.

Oj mladosti svakom mila,
Pod svemirom stvari nije,
Nesretnije što bi bila
Kratkih dana od tvojijê.

Za mig oka nije dobi,
Kad bi mogla komu reći:
„Gle! starost me sad ne globi
Ravnopravnost sad ću steći".

Oj mladosti svakom draga
Te i sladka poput sanka,
Svedjer ti se ništi snaga,
Jerbo čezneš bez pristanka.

Previdno se sretnom kažeš
Pak ti mnogi dadu vjeru
I sve čine, što nalažeš
Ne idući pravom smjeru.

U te često pouzdani
Prevari se do zla boga,
Jerbo srdce, dušu rani
Rad življenja nerednoga.

Onaj tko se u te uzda
Pa posrće u zlo svako,
A neće se da zauzda
Taj svršit će naopako! . . . . .

7. Probudi se rode moj!

Spjevao f. B. Ikić.

O Bosanci, o junaci!
Tko nam sada da prednjači
Kad dobismo eto zgodu,
Da radimo za slobodu!

Otci naši prem u grobu,
Moliše se dobrom Bogu:
Da im sunce jednoč grane,
Pa zacieli grdne rane.

Koje zada samosilje
Azijatske njegda sile;
Bog otaca glas sasluša,
Te nam sunce evo posla.

Blago sunce te prosvjete
I slobode one svete,
Koja k nama evo stupi
Kada Hrvat[1]) sabljom lupi. —

Pod prisegom cara, kralja
U rat braćo! nama valja:
Hajd' branimo naša prava,
Nek se hori slavska slava!

Vi ste braćo vriedni momci
Kô i vaši stari otci;
Hrabrost vaša neka hara
Baš uz dobra komandara:[2])

Sve što prieti vjeri rodu,
Sve što smeta dobru zgodu
Da dodjemo do vrline,
Mile naše domovine.[3])

---

[1]) Hrvat = Josip Filipović.
[2]) Komandar = zapovjednik.
[3]) Taj se pjesam može pjevat poput onog: „Hercegovac bojak bije“ itd. Ured. „Nov. prij. Bosne“.

8. Priegovor

na sudu božjem medju vodom i vinom.

Pohrvatio iz lat. f. B. I.

Predgovor:

Učinjena bješe čast obilna,
Gdje imasmo vrlo dosta vina:
Od mog družtva svi kad se opiše,
Uspavana tad me ostaviše;
Sladko uspavan ja dok spavaše
Na nebesa uzdignut bijaše.

Od strah gori kô krpa pobliedi,
Čudesa ova tamo kada vidi:
Bog gdje sjedi, sudac pravde svoje
Prigoni se pred njim ovo dvoje:
Voda viče proti vinu jako
Predobit ga želi svakojako.

Voda:

Sudče pravde vino je opako
Moje dobro oduzima svako,
A ja od njeg preča da sam svagdi;
U knjigama to te molim najdi:
Sviet ovi kad no ti stvaraše
S vrhu mene tvoj se duh nosaše".

Vino:

Kakva važnost što si prê stvorena
Kada nisi kano ja primljena:
Saljevam se ja u sahraništa,
Ti se liješ kano stvor od ništa;
Tebe marva sva i svagdje pije,
Kriepost moja ljudsko srdce grije".

Voda:

Po meni je stari zakon vršen,
U Jordanu kad bi Isus krštен;

Novi zakon poče da po meni;
Der se, vino, dobro ti spomeni,
Život novi da je kriepost moja,
Što ne čini nigda snaga tvoja".

Vino:

Da Bog djeci po teb' život daje,
To priznati imam istina je;
Ipak griešnik krivac biva smrti,
Na mene se za to ti ne ljuti:
Bit' ne može kriepost preča tvoja,
Men Bog reče: krv je ovo moja.

Voda:

Puk židovski žedan u pustinji,
Od Boga me ište u istini;
Šibom šiba po stieni Mojzija,
Istina je to uprav Božija;
Tad moradoh čudom proteći,
Tvoju kriepost, vino, nadoteći".

Vino:

Biće tvoje da je pokvareno,
Od proroka solju popravljeno
To sviedoči eno staro pismo;
A ja i ti kad u Kani bismo:
U mene se tada ti obrati,
Vriednost moju moraš pripoznati".

Voda:

Apoštola svetog disciplina[1])
Zabranjuje ljudem piti vina:
Vino indi gdje se eto pije
Zlo je tude, tu je svako grije;
Ništa dakle nije vriednost tvoja,
Prva biti ima kriepost moja"

[1]) Disciplina = stega. uprava,

Vino:

Ta ne brani Pavla disciplina
Baš za volju ljudem piti vina;
Jerbo voda zdravlje kad pokvari,
Vino njega opeta popravi;
A od zdravlja ništa nije preče
Kako jedan mudri čovjek reče".

Vino:

Mudri o men' neka kaže priču,
Sebi svede kada zaručnicu:
Vinarnicu s njome tad pohodi
Sva razkošja da uživa tudi;
Ondje mene kano mlieko sasne,
Prigonit se sa mnom nije hasne".

Zaključak.

Sudac kada ova sva prosudi,
Cienu vina, nad vodom prisudi.
Što vidivši kî su sada gori
U nebeskih tamo slavnih dvori,
Zapjevaše kako mogu bolje:
Mir i sloga ljudem dobre volje.

Ova pako svaka dok se sbiše
Već i mene od sna probudiše,
Gdje uplašen poznah sud od Boga,
Da već nije sumnje vrhu toga:
Vino Da je najbolji liek vamen
I ja rekoh, eto budi Amen!

„Obća pučka škola“ svezak I—VI. i to:

I. svezak. Cugšvert Miroslav. Praktična uputa kod obuke u računstvu za I. raz. 30 n.

II. „ Kobali Milan. Praktična uputa kod obuke u slovnici za II razred 30 nč.

III. „ Bek Vinko. Praktična uputa kod obuke u zemljopisu za III. raz. 30 nč.

IV. „ Gruber Cvjetko. Znamenje sv. križa za sve razrede 30 nč.

V. „ Tkalec Zvonimir. Praktična uputa kod obuke u računstvu za II. raz. 30 nč.

VI. „ Cugšvert Miroslav. Razporedba učiva za nerazstavljenu pučku školu na temelju naukovne osnove i školskih knjiga. Ciena 30 nč.

(Ako se naruči **svih** šest svezaka, dajem ih za for. **1.50** nč. a poštom franko za fr. **1.60.** n.

Ovo djelo nebi smjelo uzmanjkati u nijednoj školskoj knjižnici, kao ni kod gg. učitelja, jer je odobreno i preporučeno od vis. zem. vlade, te od listova „Hrvatski učitelj“, „Književna smotra“ „Napredak“ i t. d.

Parčić Drag. *Slovinsko-(hrvatski)-talijanski rječnik.* Prvo izdanje, snižena ciena broširano 2 f. liepo vezan u cielo platno 2 f. 50 n. u pol kože 2 f. 80 n.

Parčić Drag. *Talijansko-slovinski-(hrvatski) rječnik.* Drugo popravljeno i pomnožano izdanje, 59 araka ili 932 strane, ciena broširano 3 f. 50. u cielo platno 4 f. u pol kože 4 f. 40 n.

Radetić Ivan. *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti* snižena ciena 60 n.

Stojanović Mijat. *Uzorni ratar kakovi bi imao biti.* Drugo izdanje, ponešto izpravljeno i promjenjeno od Dragutina Stražimira. Knjižica namienjena svim zemljodjelcem, ratarom ili težakom i njihovim prijateljem; broširana snižena ciena 30 n.

Stojanović Mijat. *Zabava i pouka za našu domaću mladež* broš. 30 n. vezana 40 n.

Stojanović Mijat. *Šala i zbilja.* Sbirka narodnih pripoviedakâ sa tri dodatka „narodne poslovice“ „narodne zagonetke“ i „putopisnica“ 254 strana 30 n. snižena ciena.

Šimatović Nikola. *Smješice I. II. III. kitica.* Ciena pojedinoj kitici 10 nč.

Zschocke. Izabrane novele. I. dio *Preobraženje* 20 nč., II. dio *Princessa Wolfenbüttelska* 30 n. snižena ciena.

„Zaručnica Isusova. Poučna i molitvena knjiga namienjena djevojkam. II. Izdanje. Broširana. 60 n. Napose vezana po sliedećih brojevih:

1. Liepo vezana u cielo platno 90 nč.
2. „ „ zlatorezu i cieloj koži 1 for. 40. n.
3. Vezana u kožu sa finim zlatorezom, tokom i okovom (ključ i križ) 1 for. 60 nč.
4. Elegàntno vezana u šagrin koži sa zlatorezom visoko stlačena (s ključem) 2 for.
5. U istom vezu ali sa bogato pozlaćenimi koricami i okovom 2 for. 50 nč.
6. Vezana u šagrin, dobro pozlaćena, s kosim bridom, ključem i košćenim križićem 3 for.
7. Vezana u pravi baršun sa srebrenim okvirom i križem ili drugčije okovi liepo narešena 4 for.
8. Vezana u koricah od imitirane slonove kosti (Elfenbein) i kornjačine (Schildkröt) koralja (Koralen) i od bivolova roga (Büffelhorn) po 4 for.
9. Vezana u korice od prave slonove kosti (Echt Elfenbein) sa zlatorezom i ključićem 9 for.

Slika *Nj. Presvj. Dr. Jurja Posilovića,* biskupa senjskoga i modruškoga etc. umjetno-litografična kredopisna 60 cntm. visoka 44 cntm. široka — 1 f. 20 n. u zlatnom okviru sa staklom 3 f.

Uspomena prve sv. pričesti: liepa slika 30 cntm. visoka 21 cntm. široka 15 n.

☞ Preporučujem svoju tiskaru i knjigovežnicu. ☜

DB
236
.N6
v.1

Stanford University Libraries
3 6105 001 325 120

DATE DUE